628

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL

00031764092

2104

הוצאת ,,הספר"

מהעבר הקרוב

עשרים וארבעה ספורים

מאת

מיכה יוסף ברדיטשבסקי.

ווארשא — תרס"ט.

בדפוס נ. סטרוֹבוֹלסקי, גנשה 18.

תֹּכֶן.

996588

כל הזכיות שמורות.

МЕОГОВАРЪ ГАКОРОВЪ
т. е. изъ близкаго прошлаго
Изданіе „ГАСЕФЕРЪ"

ВАРШАВА, 1909.
Типографія Н. Старовольскаго, Гусья 18.

מערכה ראשונה

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
University of North Carolina at Chapel Hill

https://archive.org/details/meheavarhaarover00berd

צללי־ערב.

(ספור).

כשאנו יושבי כרכים עוברים ברחובות הגדולים ואנו רואים את הבתים הגדולים, בתי החומה בעלי עליות רבות, — הלא כמצודות בעלי חלונות הרבה הם בעינינו. גם לעין היותר בהירה קשה להפלות בין בית לבית ובין שער לשער. תכנית אחת לכלם, כלם נבנו על פי מדה אחת וסדר אחד, בלי עצמיות מיוחדת ובלי נפש. גם שוכרי הבתים, שוכרי הדירות בבתים, באים ויוצאים חליפות: זה יגור שנה וזה שנתים ימים. במקום שגר איש בעל בנים, יגור אחר כך חשוך בנים. במעון זה גרה אלמנה ושתי בנותיה, אשר ניהנו מיגיע כפיהן ותחיינה בשלום, ועתה הוא משכן למשפחה שחצנית וצעקנית. בעליה זו פרחה תומת נערה יפה, פרחה הילדות, ועתה יושב שם איש זקן, שהוא למשא על בניו ... גם ליושבי המעונות והדירות בעצמם קשה להטביע חותמם על משכנם. מספר הדרים שוה עושים דירה אחת, החלונות שוים, הקירות שוים, התקרות והרצפות ותנורי־החורף שוות, במה אפוא יעשה היחיד את ביתו שונה מחבירו? —

אחרת היא העיר הקטנה. שם השמים רבים והאויר רחב. אין בית דבק לחברו. אין רחוב מאפיל על חבירו. איש איש בונה בשלו, ברשותו וכחפצו. על פי צורת הבית ואופן בניתו, כבר נדע את היושב בו. ואפילו בהעירות הקטנות, מושבות בני ישראל, ששם אין עושר הרבה ויכולת חומרית הרבה, אלא מסורה רבה ודברים משותפים יהודיים הרבה, אפילו בעירות הקטנות הללו יש לכל אחד ואחד פנאי בנפשו ובחייו לתת מעט עצמיות לביתו, זה

ויהי לי הסתר הבית הזה בנענועי נפשי כאגדה מטיבה לרוח באמצע עיפות הלמוד בבית רבי . . .

ובאחרית הימים החלותי להתחקות גם על ביתו של שמעון איש־שלום, בית, שמשונה היה בתבניתו משאר אחיו בזה שאורך כלם לארך הרחוב, והוא פונה אל הרחוב רק ברחבו וכל ארכו נבלע בחצר הגדולה. בעוד שגגי הבתים האחרים מכוסים ברזל או פחים, או גם תבן טיח. גג הבית הזה הגדול והשופע מצופה טבלאות קרניות, ששחרו ושעלה בהן אזוב מזוקן. הדלת מצד הרחוב היתה ישנה מאד ושני חלונותיו מימיני ומשמאלו מכוסים תמיד וילון לבן. וחיץ קטן מעצים דקים גזורים עגולים ממעל, ולפני דור שלם היו משוחים תכלת, מבדיל את הבית מהרחוב. נוסף לאלה, אין הבית עומד בשורה שוה עם יתר הבתים, כי נוטה הוא כאמה והצי לפנים. וכל אלה יתאחדו לרושם־דמיוני שיבוא בלב כל עובר על הבית הזה; ואם זר הוא העובר, ישאל: למי זה הבית? —

ואני גם את פנים הבית ידעתי. אם הלכתי בשליחות אבי, או ענין אחר הביאני שמה—איני זוכר; אבל זוכר אני, כי כמו חלום בהקיץ היה לי, כאשר נפתח הדלת ואני באתי להדר גדול ונמוך. ששלחנו וספסליו וכסאותיו מכוסים ומעוטפים בתכריכים לבנים. ושני ארונות כבדים מעץ שחור עומדים בירכתים והרצפה חלקלקת שחורה, וכמעט שנשקפים הפנים בה. שם ראיתי גם ארון־זכוכית, בו כלי כסף הרבה נוצצים סמוכים זה לזה, ועל הארון ממעל ארבע או חמש קדרות נחושת קלל עומדות בשורה וכיור צהוב עם כנו. ושני לוחות ראי שם ותמונה של גן ירק ארוגה משי, גם „מזרח" מרוקם שלל צבעים במסגרת זהב סדוקה, תלוי על הקיר. — אבל החדוש היותר גדול בעיני, היה העמוד העגול של שיש כהה, כעין אותו שנוטעים אותו למצבת בן או בת שנקטפו באבם, עומד בקרן זוית. נגשתי אליו ומששתי אותו מכל צד, והיתה לי קרירתו כמגע בעולם, שלא ידעתי פירושו . . . ואשאל את פי נפתלי חברי בן הבית ויספר לי, כי עמוד זה הוא במתנה לאביו מאת האציל פוטוצקי משכבר הימים. ויספר לי את כבוד עשרו של אביו כימים ההם, כשהיה

בגגו וזה בחצרו, זה בחלונותיו וזה בדלתותיו, זה במעלות של אבן או של עץ וזה במעקתו או בכרכובו, זה יצפה גגו ברזל אדום שחור או ירוק – וזה ברעפים אדומים או נסרים קטנים. זה עושהו מתבן וזה מקנה סוף, זה אוהב את הצבע הלבן וזה—את הכחול או את הירוק, האדמדם. ואם תראה איש, שטרוד הוא בבית המדרש בעניני התפלה, טליתו על ראשו ועיניו לספר התהלים, או להיפך, תראה איש שקוע בעניני דארעא, רץ ברחובות למכור או לקנות, ללות או לשלם ובכלל לעשות ולהביא לחמו, אל תאמין, שכלו נתון לדברים הללו ולא נשארה בו איזו מחשבה בדבר שכלול ביתו ועצמיותו. ואפילו זה, שאינו מקפיד על בגדיו ליפותן, מיפה הוא את ביתו; ואפילו זה שחושב כל קשוט למעשה „יצר הרע", מקשט הוא את ביתו, ודוקא בלא יצר הרע, כי אם במעט יצר טוב...

* *

*

הרחוב האומני בעיר מלדתי גלונה היה חביב עלי ביותר. משם עולה דרך המלך לעיר־המחוז, והוא גם הרחוב האחד, ששם נתן לו ונקרא בשם. —

הרחוב האומני הוא משכן נגידי העיר, וכל מי שממונו עובר או עבר את האלף השני, שם שם קנו. לא רב הוא מספר הבתים, העומדים בשתי שורות, זו כנגד זו, אבל מרחב בין בית לבית, ומרגישים אנו, שאין שם זרת בערכך אמה. אין מסחר ברחוב זה, אין בו פנה לחנות, ואזו מנוחה חופפת עליו תמיד. יחס אותו רחוב לשאר חלקי העיר, הוא כיחס שבתות השנה לימות החול. ואם אמנם הרחוב אינו מרוצף באבנים, אך קרקעו מוקשה ועליו מפוזר חול, והיה כי ירד הגשם, עוד יוסיף לו נקיון.

הרחוב האומני הוא רחוב הטיול לאנשי גלונה. ואם חפץ אתה ליהנות ממלוא זיוו, כונן צעדך שם בלילה, בשעה שכל החלונות מאירים והפנסים לפני בית החולים ולפני בית־המרקחת דולקים. לכבי היה הולך שבי אחרי בית הגביר יחזקאל, שהציץ מבין האילנות הגבוהים בעלי הענפים הרחבים שרידי היער, שהיה לפנים במקום ההוא ושעתה בוא מושב לבני אדם,

ויאמדו את מעמדו. הוא איננו הולך ל„שמחות" ואינו קורא אליו אנשים בימים טובים, לבד משכן אחד או שנים. את הרב דמתא יבקר רק פעם אחת בשנה, ב„ערב פסח" בבקר, כדי למכור את חמצו, כלומר, לתת לו את חצי שקלו דמי הרגל... וגם אז הוא עושה רק את שלו ולא ישתמש בשעת הכושר לטייל את הרב הטרוד בשיחות ארוכות וקצרות כנהוג. שמעון איש שלום אינו יודע ספר; ואם מבין הוא מעט ב„פירוש המלות" אין זה רק בקושי גדול, אבל על דעתו של שום איש לא יעלה לחשוב אותו ל„עם הארץ" ושלא לנהוג בו כבוד כחבר. לא פעם ושתים קרה, שבדברי ריבות גדולות וסכסוכי נחלאות ו„ירושות" פנו אליו שני הצדדים ויבקשו ממנו שֶׁיִתַוֵך ביניהם, בסמכם על יושר לבו יותר מעל „דין תורה", והוא לא נאות לקחת דבר כזה על עצמו, וגם זה לא עשה ברמת לב ובאיזו יהורא, כי אם בענוה ובלא דברים הרבה. לא אחת ושתים בקשו למנותו ל„גבאי", להשליש בידו כסף הקהלה, התיבה שמנה לגבי כל איש גלוני, ודוקא בשביל שאין ההשבה להקהל באותו משקל כהלקיחה, והוא נער חצנו מזה. ואם הגביר דמתא אוסף לו רוב דעות לאיזה דבר, שהתעקש בו, ועושה כל אחד מאנשי העיר כמו שנוח להגביר, בשמעון איש שלום לא ינסה זדון לבו. ואם „רבי" בא לעיר ומבקש לו הגבורת, יודע הוא, כי שמעון הולך לו בדרכו. — שמעון הזה בודאי היה מן החרדים ולא פעם אחת שמעתיו בוכה בתפלתו, ובכל זאת לא הוציא מפיו גם נדנוד רע נגד „החדשים", בעת שהחלו למרמר את העיר בתהלוכותיהם, שלא נשמעו עד אז. — על נקודת מבט המשכיל דמתא, שכפר בכל והיה מוחרם ושנוא לכל, בודאי לא עמד, ובכל זאת דבר עמו בשובה ונחת...

ואיש שלום היה בעל אשה פשוטה, אשה שניה היא לו, והיא אשה גבוהה ממנו ודקת בשר, שקועה תמיד בחליבת פרותיה האדומות ובעשית הגבינה והחמאה, וגם—דבר שאינו לכבוד כלל — במבירת אלה לפעמים לאחרים... בניו, מלבד נפתלי שהזכרתי, פשוטים היו ובנותיו פשוטות והתניו לוקחי בנותיו פשוטים. כלם המה טוחנים בהרחיים, מוכרי קמח ודגן

המנהל של בתי משרפות־היי״ש של האציל הזה בכפר טלושה, ושכרו אז אותם לעשר שנים וירויח לאלפים ויהיו להם סוסים ומרכבה וכל תענוגות בני אדם. —

והאציל הפולני פוטוצקי ידוע לנו מבית חדרנו בארמונו הנפלא, במוצאי עיר שירגבקי, שבו מאתים חלונות, והוא וארוותיו עתה מושב לשדים . . . הוא האציל, שהיו לו עשרת אלפים נושאי סבל ויעבדו באבן ובעץ עשרים שנה רצופות לשכלל ולנטוע את גן הקסם סופיה בעיר המחוז אומן. והגן הוא אחד מפלאי אוקריינה, וכל הבא בו עוד היום יחריש וישתאה ולא יאמין, כי הוא רואה זה עלי אדמות. הוא, פוטצוקי, שכפריו ונחלותיו בכל חבל הארץ עלו למספר אלף שלם וימכור אחד מאלה לאחרים, לפי שמספר אלף יאמר בנשימה אחת, לא כן המספר תשע מאות תשעים ותשעה . . .

וגם זאת שמעתי, כי לאותו האמן המצוין, שעשה את הכונים למטעי הגן ולתכניתו, נקרו אחר כך את שתי עיניו, למען יהיו מעשי ידיו להתפאר רק פעם אחת בעולם ואין דומה להם — — —

ויתערבו אצלי כל האגדות האל על דבר האציל הפולני עם כבוד עשרו הרב של שמעון איש־שלום מלפנים, יחד עם ארונו המלא כלי כסף ויתר החמודות שבביתו, לאגדה אחת חיה, ואבקש למצוא בתֻוי הפנים שלפני את חידת האיש הזה. ואמנם שמעון איש־שלום היה נשוא פנים ומכובד על הבריות, אם גם הורע מעמדו כבר ובמספר העשירים בעלי המזומן לא ימנה.

בזקנו הקצר, שכבר זרקה בו שיבה, בהליכתו האטית ובדבורו המתון לקח לב. בדרכו שלא להתערב בכל עניני העיר, כגדול כקטן, היה באמת איש שלום. בבית המדרש יושב לו תמיד על מקומו ליד ארון הקודש, עטרת טליתו על ראשו ומתפלל בנחת, בלא שיחות חולין ובלא שאיפות לחדשות. איש לא יזיד להפריעו ולבלבלו, ולא מיבעי—לכבדו אחרי התפלה בכוס של „תקון” מ„הזכרת נשמות” . . . מעולם לא קרה, שישדי תגרא, כי ידברו עליו אנשים סרה, כי ימנו את חובותיו,

שונות, וגם שם מלכים ושרים מדברים בלשונות שונים, הכל ככתוב בספרי דברי הימים...

וקיוב ידועה לנו גם מזכרונות בני ישראל, ממלכי הכוזרים ופלטיהם ומהמקרא אז: כי מקיוב תצא תורה! ובקריה זו יושב ידידיה בן שמעון איש־שלום, ולבוש הוא חרשים ובא לגלונה פעם בשלש שנים ליום שבת אחד לבקר את אביו. — —

והיה לי היום הזה, מדי בואו לעירנו ליום־אגדי רב ברחשי לבי, ולא אמיש בבית המדרש כל השעה ההיא מחזות פני הגר הזר, היושב אצל אביו ושפתותיו נעות כמתפלל, ואני מביט בו ומבקש לעמוד על אפיו.

ושמעתי אומרים, כי מדי בוא בנו זה לאביו, יסגרו את עצמם יחד בחדר הגדול, הנקרא אולם הבית, ושם ישוחחו כל היום, ואיש לא ידע על מה הם משיחחים...

ושמעתי אומרים, כי ידידיה זה לא ישעה אל אחיו ואין לו דבר עם אחיו, וגם מתנות לא יביא זולת להילדים הקטנים שבבית.

ושמעתי אומרים, כי „יראת הרוממות" לאב ביחס אל בנו. זה הגדול. והנה זה יושב בקיוב ומדבר בשפת הארץ, והלז בגלונה,

ושומר הוא ידידיה את מועדו לבוא לעיר אביו אחת לשלש שנה, וכל דבר שבעולם לא יעצרהו.

ומעשה, שהיו גשמים מרובים, ארובות השמים נפתחו ויהי כמבול על פני האדמה והנהרות עברו על גדותם וישטפו חבל אדמה גדול ויקלקלו את כל הדרכים, — וידידיה היה אז בדרך, והוא נוסע אל אביו, וישלם חמשה עשר רו"כ בעד מרכבה וצמד סוסים, אשר הביאהו לגלונה; ובשלש פעמים חמשה עשר רו"כ כבר משיאים בגלונה נערה יתומה...

וכאשר מתה אשתו הראשונה של ידידיה ונשא אשה חרשה, שהולכת בשערותיה הגלויות, שלא כדת ישראל, ובקשה אשה זו למנוע את בעלה, שלא יסע מקיוב לאביו הישיש, — לא שמע ידידיה בקולה.

מי הוא ידידיה? מי הוא שמעון איש שלום? מה יקשר את האב והבן יחדו? מה נושאים הם בחובם כל הימים ומה ישמר בלבם? הבה ואספר לכם. —

ו„אנשי השוק" בפה מלא. אין גם אחד מבניו, שעומד על ימינו במזרחו של בית המדרש, ושיהיה ראוי הוא לכך; אין גם אחד, שטפל שמעון בחנוכו ובנשואיו בחבה יתרה, ואין אחד בהם ששואל את פי אביו במעשיו.

בגלונה אומרים: שמעון איש שלום אינו „מוצלח" בבניו מאשתו השניה, שמע מינה שבבני אשתו הראשונה ראה ברכה, ובזה יכונו דבריהם על בנו הבכור ידידה, מושלם ועשיר מעט וגדול מאחיו, והעקר שמקום מושבו היה בקייב. — —

אנו, שכבר ראינו עירות גדולות וארצות שונות, בודאי השם קיוב אינו אצלנו מפלאי התבל. אבל ציירו לעצמכם אנשי גלונה הקטנה, פנה בירכתי הארץ המופרשה מן העולם הגדול; ציירו לכם אנשים, שעיר המחוז בעיניהם המדרגה היותר גבוהה ביופי ובעושר, וכל מי שבא לשם ליום אחד, יש לו לספר נפלאות לחודש ימים; ציירו לכם עיר, שאין גם אחד בה, אשר הרחיק לנסוע יותר מעשרים מיל. ומסלת ברזל לא היתה בימים ההם. גם היציאה לאמריקה לא נודעה, שם ארגנטינה לא נשמע וארץ ישראל כאגדה רחוקה אז עוד: שם ישבו האבות ודוד המלך, והיום גם איזה יהודים ספרדים, שנושאים מצנפת אדומה על ראשם ומדברים בלשון הקודש...

וקיוב הוא בירת שר הפלך. משנה למלך יושב בארמון של נחושת ודרכי חייו כמלך. אלפים רחובות בעיר, ומגדלים רבים ובתי מקלט ובתי תפלות שגגיהם מצופים זהב. שם רחוב אחד נפלא מאד ביפיו, ואסור ליהודי לצעוד שם; ואשר ימרה את הפקודה הזאת דמו בראשו. שם יושבים כל פקידי הארץ וחשובי המלכות. שם בתי המשפט העליונים וראשי הצבא והרופאים לומדים חכמת הרפואה וכהני הנוצרים לומדים את תורת דתם, ובימי התענית ינהרו הולכי רגל לאלפים ולרבבות להשתטח שם על קברות הקדושים...

ונהר גדול ורחב חוצה את העיר, ועליו גשרי ברזל תלויים באויר ואניות עוברות מתחת להם. האניות הולכות למרחקים, אל הים הגדול, ומשם אל ים אקינוס, שמעברו השני ארצות ומלכיות

אכלו ביה יחיאל קורצא, כי מעלים הוא המס ונתפש בעונו ונסתם המעין. ויבואו בעלי החובות לגבות את שלהם ולא מצאו ויתמרמרו ויביאו את הדברים בערכאות. כל קניני יחיאל נמכרו בפומבי, והוא הושם במאסר, עד כי יצא דינו — ובצאתו לחפשי אחרי שנה וירחים שלשה לא נשאר לו כי אם עורו על בשרו. רעיתו ושלש בנותיו שראו עוני, לא הבינו טיבו ויתמו תמוה על כל חזות קשה זאת, שלא ידעו פשרה...

ולשמעון איש־שלום היה אז משרה קטנה בבית משרפות היי"ש וגם ידע לכתוב, ויהי עובד את אדוניו באמונה וישמור על כל שהיה ותחת ידו ולא ידע, כי כל הסחר הגדול עומד בעברי פי פחת. — ובבוא יום המשבר הגדול, השתומם גם הוא למראה עיניו. אבל תחת להמלט מן המהפכה, כשאר העובדים הגדולים והקטנים, נשאר הוא קרוב להבית היורד וירחם את האשה ואת הבנות ואת אדוניו במאסרו, ויפקוד אותו פעם בפעם.

ובאחד הימים נשא את הבכירה לו לאשה, כאשר מת אביה בקשי־לבו, והיא האמינה בו. כי יהיה לה לבעל.

לפני שלש שנים לא פלל איש, כי יהיה כדבר הזה.

וכעבור עוד שלש שנים, כבר היה שמעון עומד במעמד טוב מאד וההצלחה האירה לו פנים.

וכעבור עוד שנים שלש, כבר היה המנהל בבית משרפות היי"ש של האציל פוטוצקי, בכפר טלושה, ואז נטע ביתו בגלונה הקרובה, אותו הבית אשר נדע עתה בחדריו ובכליו; הוא כבר החזיק את בית המשרפות והוא הרויח הרבה ומוציא הרבה.

בטבעו של שמעון היה, כי אינו פזרן ואוהב לחיות בחשבון, אבל על ידי חוה אשתו הרגיש כמו טבע אחר בנפשו.

חוה צריכה היתה לראות אצלו חיים, כמו אלה שראתה אצל אביה. הוא מכבד אותה ואת אביה באיזו יראה־עילאה, והוא נושא בחיבו על ידי בואו בברית עמה איזו ירושה מאביה.

וחוה בחלום יפיה הן ירשה דבר מאביה. היא אשה יושבת בגלונה ונחשבת למשפחת העשירים, והבלתי מבינים אולי לא ידעו להבדיל בינה ובין רעותיה, אך בקרבה היא כמלכה... ימי הגדולה של אביה הכו שורש בלבה וימי המשבר הוסיפו לה,

* *
*

בעברנו את גביל פלך קיוב, ונבוא על אדמת פודליה ונעבור את עיר המחוז הקרובה. רייסין הלאה לעבר הבוג, נבוא לעיר רדוזין. העיר רדוזין היא עיר בינונית, יושביה כשמונה מאות משפחות עבריות וגם נכרים בה מעט. סחר העיר הוא קטן, אבל התושבים לא יכתבו בכתב עניים. יען אין שם גם עשירים, ופנת בית קטנה ומעט פרנסה, אשה ובנים כבר עושים את האדם לאמיר שם. מעין רוח־אלמי שורר בכל העיר. שם אין פרץ, אין מקרים גדולים! והדבר הזר האחד שם הוא, מה שעוד רבים שם היום הם מחסידי ה„בחור". ואת ה„בחור" הלא תדעו, הוא היה בחור מגושם ונושא סבל ברחיים, וגם את ה„אלף בית" לא ידע ויקץ בבקר אחד משנתו, כי לן בבית הרחיים לשמרו, ותהי עליו רוח חדשה ויחל להתפלל וללמוד, ויהי מקהיל קהלות ברבים ודורש, ויתפרסם ויעש נפלאות ויהי לצדיק מפורסם — למנוד לב הצדיקים בני־אבהן, שדברו בו סרה. — —

ועוד אחת. לפני ימים רבים חי שם מעבר לנהר בפרור רוזן העשיר יחיאל מרגלית, שהחזיק בית משרפות היי"ש ויעשה עושר ויחי כרוזן ויפזר כסף לכל צד ובנותיו אמונים עלי תולע ואשתו כשרה. ואז היה הכבר ההוא חי ומלא חיים: סוחרים, עגלונים, סרסורים וגם פקידים כבעלי המס היו יוצאים ובאים. בית המשרפות לא פסק מעבודתו יומם ולילה ויעש יי"ש הרבה, והוא נתון בחביתים גדולים וטעון על עגלות, שמובילות אותו להמקומות הקרובים והרחוקים וככל אשר הוסיף יחיאל להרויח, כן הוסיף לפזר, אין כסף נחשב בעיניו למאומה. בבית הזה היה אצילות ונדיבות כאחת, שפחות ומשרתות רבות, והכל פתוח לרוחה וכל הרוצה ליטול בא ונוטל, כרעב כשבע! ובית תפלה מיוחד בנה לו יחיאל בפרורו ולו מנין מיוחד, ומנגנים באים אליו בכל מוצאי שבת וילוו לרוב את המלכה בתופים ובמצלתים!

ולכל עת! אין דבר עומד תחת השמש! באחד הימים נשבר מעמד כל הבית הזה, באין חשבון מונה הוצאותיו והכנסותיו.

היה יום חום ויפה, יום רביעי לשבוע. שמעון צוה לרתום את סוסיו להמרכבה ולשלוח להביא את חוה הכפרה. הרכב כבר ישב על מושבו ויחזיק ברסן הסוסים ויקפץ שמעון לתוך העגלה לנסוע גם הוא לקחתה אליו. ארכה לו השעה, קלים היו הסוסים, ומהרה באו לגלונה. וחוה שמה עליה את מטפחת־הקיץ שלה ותעל על העגלה בשמחת לב, והסוסים הפכו את פניהם טלושה. ובצאתם משער העיר והאויר קליל והשדמות נותנים ריח, זחה דעתו של שמעון עליו ויצו להרכב לפנות לו את מקומו; והוא לקח את רסן הסוסים בידו וישרק להם וירומו רגליהם ויטושו כנשרים, ושמעון מרגיש מרום כחו. כברק רצה המרכבה ותכשל באבן במורד הדרך ותהפך ותשבר, ויפלו היושבים בה וחוה נפלה על מפרקתה והנפילה היתה חזקה ותפוצץ את חייה...

ויחרדו הנוסעים עד להומם, ויתחזקו וירימו את המרכבה וישכיבו בה את החולה, וישאר שמעון אתה והרכב התיר סוס אחד וירכב עליו העירה להבהיל את הרופא והבעל כורע לשמרה. צללי ערב! וכוכב אחד עולה ברקיע ומביט לארץ בהוד עצב. חידת עולמים!

וממחרת היום כבר נחשבה חוה במתים. ויהי אבל גדול ובכי רב בין השכנות ורעש בעיר. טהרה! לויה! קבר ישראל! יתגדל ויתקדש שמיה רבה!— ושמעון הלך אחרי המטה ונשא את צערו בדממה. אין מלים כנגד מר המות!

* *

*

ומהימים ההם סר או הסיר שמעון איש־שלום הצלחתו ממנו בידים. הוא לא חדש את שכירת בית המשרפות, כאשר כלה המועד; וסחרו החל להתמעט ולהתקטן, עד כי כמעט חדל.

הוא אמנם נשא אשה אחרת, כדרך היהודים, ויולד בנים ובנות, אבל בקרבו לא התנחם, וחדר אחד בלבו סגר בעד אחרים וישם שם את זכרונה למשמרת...

בניו גדלו ויעשו איזה שנוים בקצה הבית הארוך שבתוך החצר, אבל בחדר הגדול, הפנוי אל הרחוב לא נתן נגוע, ויהי הכל שם מצבה לחוה.—

באמור, איזה תמהון ויופי. אם הרגישה הנפש הזאת אהבה או רק קרבה לשמעון, — מי זה יבין ללב בת ישראל מהימים ההם מהדור הצנוע שעבר. נפשות כאלה הנה מקצת חלום בהקיץ, מקצת אגדת־עם, שקרמה בשר. ובביתם שוררים חקים ישראלים של כשר וטרפה, של חג המצות ושאר ימים טובים ושבתות, והבעל בעל ואוהב אותה כערכה; והנה גם בן להם והבן הולך ובא אל החדר, גדל ונעשה יפה. גם בידידיה, בנה היחיד, נצוץ מאבי אמו!

* *

*

ימי קיץ ושובע.

והימים ההם היו ימי פסגת הצלחת איש־שלום. עשרת אלפים רו"כ הרויח באותו זמן, כי נתיקר השער ולו הרבה יי"ש באסמיו. ואז יפה את ביתו מבית ומחוץ, וגם השלים את ארון כלי הכסף היקרים, שהיו משושו ומשוש חולמת הבית.— —

עד הימים ההם היה רגיל לשבת בשלושה כל ימות החול ולבוא לביתו לגלונה בכל ערב שבת. ובהרחבת דעתו גדלו גם געגועיו ויבוא לבקר את נוהו גם באמצע השבוע, או שלח את מרכבתו להביא את חוה הכפריה אליו, והיא שמחה לסובב ולראות בחמדת הכפר, שיושב בשפולי נהר ואיזה שלוה ונועם מרחפים עליו.

שם בהאגף השמאלי של חומת בית המשרפות, פנו לה הדר מלבב לשבת בו במנוחה. ושמעון, כשהיה מכלה עבודתו יושב עמה ומדבר בנחת. החלון פתוח למרחבי הקיץ והמיחם של נחשת מעלה אד ומבשל את המים לחמים. הגחלת בוערת ומאירה...

מנוחה של אושר. תומת נפש של אשה פלאות; ולב שמעון ימלא איזה רגש של מציאות, שלא ידעו אותה אבותיו ואבות אבותיו. איש אסיר בחבלי דת, יהודי יושב על אדמת נכר לפנינו, וחקי החיים לא ידעו פרות ונותנים לכל נשמה את שלה.—

נדויה של מטה.

(מאזרע).

I.

לפני ימים רבים, בימי הקיסר ניקולי הראשון, חי בעיר ברדיטשוב עשיר גדול, אלוף מרומם, קצין ושוע ושמו יעקב יוסף לפרן. הוא היה גביר אדיר, מסחריו עלו למאות אלפים וישתרעו בכל נפות הגליל ההוא, ויצא שמו למרחוק, בתור נדבן וטוב לב ובתור איש שאין מספר לאוצרותיו. כמושל ומצוה ישב על כסאו בארמונו הגדול ויסדר עסקיו הרבים והשונים; אצילים ופקידים באו והשלישו ממונם בידו. סוחרים, סרסורים, קבלנים, חוכרים השכימו לפתחו וחכו לצאתו, לעשות עמו מסחר, ללות מידו או להפקיד בידו. — הוא קנה יערות אין מספר. החזיק בתי משרפות רבים ליי״ש ולנופת. על יותר ממאה בתי רחיים, גדולים וקטנים, שמו היה נקרא. דבור אחד מפיו, כבר היה לרוח החיה במסחר חדש; ולא היה דבר, אשר נבצר ממנו לעשותו. בכל מסחר גדול ועבֵדה רבה היתה ידו. הוא יסד בתי מלוה, העמיד בתי סוכנות, כונן חברות של שותפים; ובכל המסחרים הרבים האלה היה הוא הראש והמפקח. הוא האדון והוא המושל והוא המצוה. לא עשרו הרב הביאו עד הלום, למרום ההצלחה והשלטון ברבבות, כי אם איזה כח פנימי, יוצרי, בלתי מצוי. הוא גם לא התעלה מעלה מעלה, לאט לאט, כי אם כנחל שוטף גאה פתאם, גאה ושטף בעשרו ובכחו, ויהי לנס. הוא גר כמעט בהצרות מלכים. היו לו עבדים ושפחות לעשרות, וארבעים סוסים טובים היו עומדים באֻרוותיו לרתום מרכבות שלו. בנסעו, היה

הוא גדל את בניו, שנולדו לו מאשתו השניה, כדרך כל הארץ בגלונה, רק את ידידיה היתום לקח וישלחהו לקרוב אחד שלו ללמדו בבית מסחר.

וידידיה למד ועשה חיל וישא אשה ויתישב בקיוב. ובין קיוב וגלונה, הרחוקים זה מזה, קשר חיי המתה.

שמעון האב נושא את דממת אשת נעורו ובת אדונו בחיבו, וידידיה הבן, שהיה כבן י"ב שנה במות אמו, נושא את זכרונה בשאון מעשיו וסחרו.

ושניהם לא למדו ספר ושניהם לא ידעו, כי על פי דינא. גזרה היא על המת שישתכח מן הלב!

גזרה היא על המת שישתכח מן הלב. וצללי העבר חיים בלב שניהם, ושומרים אותם שניהם, והם מזדמנים פעם בשלש שנה שניהם יחדו. והצער ירים אותם ויקדש אותם.— — —

למקום המעשה ויסירו אותו מנשיאותו ויושיבו גזבר אחר במקומו, לסדר את הסםחרים ולאסוף את שארית הפליטה. ואת ־פרן שמו במשמר לפי שעה בבית עשיר אחד, ולא נתנו לאיש לבוא אליו. כשני ירחים ישב במסגרו, ואחר כך נמלט וישב לביתו. בהדרת פניו הטיל פחד על הגזבר, לפנות לו עוד הפעם כסאו; ויחלו האנשים עוד הפעם לציית לו ולשמוע בקולו, וכרגע, אמרו, יוָשע וישיב את הכל על כנו. ככה משל עוד עשרים יום; והיו הימים האלו כמאת־הימים של פליטת נפליון לעיר הבירה פַּרים, לאחוז בקרן ממשלתו שנית. אחר זה בא הדבר בערכאות. החובות רבו, ויעקב יוסף נמלט לבדו והיה תועה מעיר לעיר. מבלי הגד את שמו האמיתי לכל. ונודד היה ממכיר למכיר, אשר ידע כי לא יסגירו אותו. אח"כ נתפש ויבא במאסר, וישב שם כשנתים ימים וימת!

וביום מותו כבר נחלק יתר הפליטה מרכושו לבעלי חובותיו, נמכרו הבתים הגדולים והארטונות, נמכרו הכלים והקרקעות ולא נותר מאומה, עד כי במסור פקידי בית האסורים את גופו להיהודים, לא השיגה יד יורשיו לתת דמי קבורתו, ויקבר על חשבון הקהל כעני מלדה. ככה היתה בו יד ה' להפילו ולהורידו ממרום עליתו, ואיש לא ידע דרכי ההשגחה ומסבותיה עד היום, מרוע הרימה אותו כך והורידה אותו כך? ואולי כל הוא זה רק לה למשחק.

וראו זה, גם ביורשיו היתה יד אלהים, ובכל אשר עשו רבצה בם הקללה. הם היו עניים וחיים רק מן ה„עזר", שהושיטו להם אחרים. הם ידעו מקור מוצאם וכבודם מלפנים — והשממון בנפשם היה גדול. ולא יכלו נשוא את גזר הדין הקשה עליהם ויהיו כמוכי־ירח ולקויים במפח־רוח. כה מתו בעוני אחר אחד, וגם הלז, שמצא מפלט בין ערת צדיקים, אף הוא מת בלא עתו.—

II.

— נערה קטנה בת עשר בדור הרביעי של יעקב יוסף לפרן, שנשארה מצאצאי בנו הבכור, והיא יתומה מאביה ואמה,

זרק בעד חלון המרכבה כסף לעניים הסובבים אותו, ויהי מפזר על ימין ושמאל. בבואו לקיוב התהלך את שר הפלך כרֵע, אם גם מתרגם היה ביניהם, מפני שלא ידע שפת הארץ. הוא היה גם אחד מן השלשה, שנקראו לעיר המלוכה לחוות דעתם בעניני שאלת-היהודים; ושני חבריו באותה מועצה היו החכם הגדול רבי יוסף זכריה שטרן ורבן לעדת החסידים רבי מנחם מנדיל מליו-באוויטש. יעקב-יוסף לפרן הצליח להתחתן במשפחה העשרנית והפזרנית של מלך החסידים, הוא הצדיק הגדול הרבי מרוזין; ותהי החתונה הגדולה הזאת, שמספר המנגנים לבד היה בה כשלש מאות; ועשרים אלף איש לקחו חלק במשתה הגדול, לאחד מפלאי חבל האדמה ההיא, וישוחחו בה דורות שלמים כעל אגדת שלמה המלך, שהקריב אלף פרים ביום אחד!

מדרכו של הקצין יעקב יוסף, שלא לחשוב חשבונותיו הרבה. הוא סמך על איזה כח ועל אמונת בני אדם בו, וכי ארגז הכסף שלו הוא כאוצר לא אכזב. יפיו, הצלחתו, קומתו הגדולה ולבנת זקנו הארוך, וביותר, ידיו הרכות והיפות עד לבלי ערוך, נתנו לו קסם של מושל. הנשים של האצילים הפולנים לא שבעו עיניהן מלהביט בהדרת פניו, והגברים האמינו לו כלפקיד הארץ. הוא היה יכול לשבת בבקר על יד שלחן מסחרו כמעט בידים ריקניות, והיום יום תשלומים של מאה אלף רו"כ. בדרך ההגיון לא היה בידו לשלמם; אבל תיכף החלו האלפים לעוף אליו בשפע: פקיד זה בא והביא לו עשרים אלף, אחר בא והביא לו שלשים אלף, באו אליו שטרות מעבר לגבול, הביאו לו פקדונות, ולפנות ערב סלק כל התשלומים ועוד נוסף הרבה כסף בקופה. ככה היה יושב כאדיר על מרום עשרו; והוא מיטיב לעניים, סומך נופלים, נותן ומנדב לעירו, ושמו מהולל בפי כל, ובאמת לא קם כמהו שר ורוזן בישראל זה כמה.

אבל לא לעולם חוסן! בבקר אחד נשבר כל הבנין הזה. סר צלו מעליו. התחילו לבוא מחאות מכל עבר ולא נשתלמו. החובות רבו בלי מספר והמסחרים נופלים אחד אחד; פקיד פקיד ראה את המשבר וימהר לשים בכליו בעוד מועד, וירעש העולם לקול מפלתו של יעקב יוסף. ובעלי-החובות הגדולים מהרו

ארום, שצבעו לא התחדש זה דור שלם. הגג מחופה רקועי כחים, החלונות שקופים אטומים והריסין כבדים משני צדדי החלון עם מטילי ברזל תלוים. מרחוק נראה הבית כמצודה קטנה, כמו מקום טירת-מושב לאחד מן האדונים הפולנים מימי העבר. פני הבית כלפי מגרש הרחוב, והבא מן הפרור אל קרית היהודים פנימה, יראה את הבית הזה בראשונה, ומאחוריו הוא נשען אל גן אילן ישן ופרוע מעט; והגן הולך ומשתרע עד הנחל הירוק והקצר, המפסיק בין עיר היהודים להנוצרים. ומפני שפרור הנוצרים בנוי על גבעה נשאה, והגבעה משופעה, יהי הדבר להתועה שם, מאחורי הבית כאלו שם הוא קץ העולם. רק בקושי, אם נטה את האזן היטב, נשמע שם בלכתנו בגן, את חָיות הנחל הקטן, כהברה בדממת עצב...

ובבית זה אינו גר מחזיק הבי־דואר לסוסים או חוכר המכס, או, בכלל, איש יהודי גביר באחיו, כי אם יהונתן בן ראובן לבית רפאל, איש אמיד וגחשב באיזו מדה להנגידים הבינונים שבעיר, אם גם לא היה לזה יסוד, וכל אשר לו לקח תמיד מבית אביו העשיר. מוכר יין היה יהונתן, מוכר יין טוב לאצילים ולפקידים ולבעלי בתי משרפות הנופת, אשר באגף העיר, והיה ידוע בישרו, וימכור הרבה יין מדי שנה בשנה; אבל כל כסף הפדיון הרב עלה לצרכי ביתו הרבים; ובהגיע התור לנסוע לקישינוב או גם לקרים לקנות יין, לא נשאר בידו די מאות כסף לקנית היין החדש, והיה אביו ראובן, שנתעשר באמצע ימיו, ולו הון גדול, נותן המאות הללו לבנו. כן היה הדבר נוהג מימים ימימה.

יהונתן לא היה הבן היחידי של ראובן, לו היו עוד שני אחים ואחות; אבל הוא, יהונתן, נתקרב אל אביו ביותר, על ידי יושר לבבו וגם על ידי מזלו. כעשר שנים או יותר גלגל יהונתן עם אשה חולה כמחלת-הרוח ולא יכול לגרשה. רק אחרי נדודים רבים והיתר של מאה רבנים, שהשיג בעמל רב, עלתה בידו לצאת חפשי מעמה, בהניחו סכום של כסף להספקתה בכל ימי חייה. גם קודם שחלתה האשה, שנא אותה מאד ולא יכול דברה לשלום; ואת הבן היחיד שילדה לו, לא בקש יהונתן לראותו

תעתה ימים רבים בעוני ובחסר כל, עד שבאה בצל איזה „קרובי רחוק, להיות לה זה לאומן. והנערה יפה מאד, ותהי ככוכב נפל מן השמים להתהלך בארץ. ובבית אשר באה שמה, לא הבינו לזה ועוד כעסו על זה... בלב הקרוב הרחוק היה כעין משטמה על אבי אביה, על אשר לא צלחה בידו להתחזק ולהיות למטע עושר במשפחתו, ויקח נקם מהנפש הפורחת הזאת לענותה, הוא ואשתו, לא כזרע היהודים. הידים הרכות של הנערה נקו את הבית, עבדו בבית המבשלת. היא הענוגה במבנה גוה, הביאה את העצים להסקה, שאבה מים מן הבאר. ובשביל שטוהר פניה וקשי עבודתה היו שני הפכים בנושא אחד, משחו את איקונה באפר, לא רחצו אותה ולא כבסו בגדיה, וינהגו בה מנהג אכזריות, הכל ככתוב בספרי־עם על בנות מלכים, שנשבו לאמות ולשפחות...

וככל אשר הוסיפו הם לענות את הנערה, להאכילה לחם צר ולהשכיבה על הארץ, בלי רחם על הנשמה השרתי אשר בקרבה, הוסיפה היא להתגדל ביפיה; ולמרות כֻּתנתה המגואלה, בגדה הישן ופניה המושחרים באפר, עשתה רושם על כל רואיה. כל אשר פגש אותה הכיר איזה דבר במהלכה וחן נסתר של חידת־ פלאים בכל מהותה. וידברו בה כל השכנות, ויספרו על ארותיה, וידברו על לב אומניה להיטיב לה ולהקל לה מעבודתה. ותדע כל העיר, כי איזה דבר ביופי סתרים זה; ומה גם אחרי שהחלה שושנה,— כך היה שמה,— להתת בשיר קולה לעתים קרובות, וקולה היה ערב ומחריד ומפליא גם לב מעניה. אין זו רק מכשפה, היו אומרים עליה קרוביה, ויוסיפו לענותה ולעבוד בה. המפלצת שבאדם נוראה היא ואיומה היא כחיה: הרע ישנא את הטוב והכעור צמא לדם היופי.

נניח לשעה את שושנה ואת עניה, ולמקום אחר נשים פנינו.

III.

בקצה העיר קדרון, במקום אשר הדרך עולה אל פרור הנוצרים והעין לא תפגוש מעצור במבטה למרחב, עומד בית

העניקה אותו מטובה, צריכה היא, אביגיל, להת לו מה שהוא חסר...

וכן בא יעקב, הנער המכוער, באחד הימים בצהרים לבית אביו וישב בו. אביגיל שלחה עגלה אחריו להביאו אליה. ויהונתן לא נראה כל היום ההוא בבית. הוא ירא כמעט לפתוח את הדלת. צערו של יהונתן, בהפגשו עם בן השנואה וחסרת הדעה, וצערה של אביגיל, למראה פני בעלה, בימים הראשונים לביאת יעקב הבית, אין לתאר... ויהונתן ירא גם ירא, פן יביא הבא חַיִץ בינו ובין רעיתו. הנה באה השלוה בלבבו בזווג שני זה אחרי מפח נפשו מן הראשון, כי שבע עמל מזווג הראשון, עמל הרבה, ועתה עוד הפעם צלו בביתו.

רק ברבות הימים, כאשר ראה יהונתן, איך מתאמצת אביגיל רעיתו להיטיב לבנו ואיך מתחננת בנפשה, כי ישיב לבו אליו, החל להתרגל בדבר. יד האהבה תעשה כל!

ואביגיל אמנם אזרה כל יגיעת כחה, להרים את רוח יעקב הנקשה ולעשותו לבן־אדם. ולשם כך בחרה בשני אמצעים: היא הלבישה אותו תמיד בגדים טובים ונאים והשתדל ליפותו בכל מה שאפשר, עד כי בבגדו השחור התפור בטעם, במנעליו המגוהצים, במצנפתו היפה וכתנתו הלבנה ועם מקל תפארה אשר בידו, היה ברבות הימים בקדרון להבחור היותר מהודר בבגדיו מכל בני אצילי העיר, והִדור חצוני זה אמנם פעל מעט על יעקב וגם רכך באיזו מדה את כעורו; ועוד זאת, את המורים היותר טובים בעיר, בעניני תנ״ך וכתיבה טובה, שכרה לה אביגיל ליעקב, ותקן לו גם ספרים, ותתנם לכורך לכרכם בעור אדום. וחדר פנו לו בבית לשבת שם הוא והמורה, ובחדר שטו בלים יפים ומרבד ותמונות. ויהי הדבר לחמדת עין.

כאשר ילחם האומן את השיש הקשה להקציעו ולשכללו ולפסלו, כן נלחמה אביגיל את הטבע ותתן את כל נפשה לעשות את בנה זה לרצוי ולחשוב. היא למדה אותו הליכות דרך־ארץ, ישבה תמיד בחדרו ותדבר על לבבו דברים, שאמנם לא הבינם. היא עמלה, שיהיו לו חברים ורֵעים ליעקב; ובבואו אל בנה אחד

ולגדלו בביתו, משנאתו את אמו, ויתנהו להתחנך בעיר אחרת; ושם נתגדל הנער פרא, ולו אין כל כשרון והבנה, ופניו עבים ומגושמים ונראה בכלל כ„בעל חושים״.

וישא יהונתן אשה חדשה אחריה ושמה אביגיל, והיא בת משפחה מיוחסת ואשה טובת לב ויפת מראה, ותִנעם לו היא גם הימים מקדם. יהונתן התגעגע, שתלד לו אביגיל בן ויספור את הימים, מתי יזכה לחבק פרי בטנה. אבל ה׳ לא כן זמם וימנע בנים ממנה. אביגיל אשתו אמנם היתה טובה לו מעשרה בנים, והאור אשר בנפשו האיר את סביבו, אבל הוא חפץ לראות בן ממנה, שיוכל להעביר אליו את נחלתו מבנו הבכור יעקב, שגם שמו לא נשא על שפתיו.

ואביגיל הצטערה מאד בנפשה, מפני הטינא שבלב בעלה על בנו היחיד; היא הרגישה בטהר לבה את קפוח הצדק שבדבר ותתגנב מזמן לזמן להיטיב לו, לנער הנדח, שלא מדעת בעלה. היא שלחה מתנות למחנכים אותו ובקשה מהם בכל מכתב ומכתב, שישגיחו עליו השגחה מעולה ויעשוהו לאיש. כשנסעה בירח אלול ל„קבר אבות״, היא באה חרש אל העיר אשר הנער שם, ותלבישהו בגדים חדשים ותשכור לו מלמד טוב לזמן הבא. אבל יעקב היה מגושם ברוחו כמו בפניו, ולא יכול לקבל כל למוד והשלמה, ויצר לאביגיל הדבר, ויצר לה מאד.

וירבו הימים ואביגיל לא ילדה, ויהונתן כבר התיאש מן הבנים וקבל עליו את גזר מזלו; אז החלה אביגיל להציק לו לבעלה, כי יקח את בנו היחיד לביתו. וימאן יהונתן לעשות את הדבר, אבל היא דברה אליו יום יום בדבר הזה, עד כי בעל כרחו אמר יהונתן „הן״, כי לא יכול שלא למלאות רצונה של רעיתו. ולאביגיל היה היום הזה, יום אשר נענה יהונתן למלא משאת נפשה, ליום טוב וליום פדות... היא ראתה בכל המקרים האלה יד השם ועינו הצופיה; ולוּ בא אחד ואמר לה, כי אם תלד עתה, לא יקח עוד יהונתן את בנו לביתו, היתה בוחרת יותר להיות עקרה. היא אמרה לעצמה שצריכה היא, היות אם ואומנת ליתום הזה. את האם לקחו ממנו בטירוף דעתה ואת האב בקשי לבו — מה אשם הנער? ואם הטבע גם היא לא

ובבואן קדרונה והמום כל העיר. ה„תנאים" נכתבו ע"ד ביום המחרת בהלולא גדולה. ואביגיל היתה ה„אם" משני הצדדים. „המגיד מראשית אחרית הוא יתן שם טוב ואחרית!"— וכן היתה: שושנה היפה בבנות ביום אחר כלתו של יעקבקא. אל תשאלו לפשר המזל, הוא יחוד לנו חידות.

והחתונה, שנעשתה בקרוב, היתה בפאר והדר רב, בסעודות גדולות לעניים ולעשירים. שושנה לבושה כבת מלכים, והפליא כל עין בהדרה. העיר קדרון הומיה, גם הפולנים, חורי הקרקעות ואדוניה, שבנותיהם נודעות הן בהדרן וברוך תומן, השתוממו על יפיה של שושנה היהודית ואמרו, אין זו בת אדם כי אם אגדה.—

ושושנה כחולמת היא מתהלכת, מבלי דעת אשר מסביבה. שם אצל מעניה, באה ע"י העבודות הקשות במגע את העולם המוחשי, אבל מאז הוסר שבט מוסר מעל שכמה ובאה לחוג של חרות וקורבת בני אדם, היה לה הכל כמו חלום. קדרון, הבית שבו הגור, אביגיל ויהונתן ויעקבקא, כמו צללים רחוקים מסביב לה, והיא אינה מבינה פתר כל אלה? שם באותו צד הבית, אשר על יד הגן היא תעתה כל היום ותבקש את המלכות שבנפשה. שם ישבו: בעלות הבקר ושם הלכה לפנות ערב ותשב על סלע קטן על חוף הנחל הירוק. מי יודע את התמהון שבלבבה, ומי יודע, אם גם לא באו הרוחות המספרות וספרו לה על ממלכת אבי אביה.—

אביגיל שמרה את שושנה כאישון בת עינה, ויהונתן אם גם הרגיש רב ערכה, החל גם להתקצף בלבבו מעט; כי מאז דרכה בה-פלאים זו על סף ביתו אין לו אשה כלל. אהבת אביגיל אליו ודאגותיה לו כל אלה נלקחו ממנו ונתנו לה, לשושנה. גם כל בני הבית היו נכנעים לאותם הדברים המיטיבים לשושנה. איש איש עמל לשרת את בת אלים!

בסתר האדם יושב איזה דבר, אשר לו לבדו הוא, אלהים דבר ויעמוד, הוא חלק את הנשמות גזעים גזעים, והוא לוקח אחת מהנה ויעטרנה הוד מלכים. סוד שדי הוא!

מבני הנגידים הקרובים, צהלו פניה משמוזה ותקבלהו בחבה ותבלה כל שעת הביקור בחברתו, למען מלא את השעה ברבורה ולא תהי עליו על הבא השתיקה למשא. היא כל כך התפקחה בזה בימים, עד שתמיד השיבה על השאלה, ששאלו את בנה בפניה; והדבר היה כל כך טבעי ועשוי באחיזת עינים של קסמי הנפש של אביגיל, עד כי חשבו השואלים, כי התשובה תבוא מאת הבן.

ככה עברו הימים, ובינתים היה יעקבקא לבן שמונה עשרה. הגיע התור לדבר בו נכבדות. והשדכנים, היודעים את אביגיל ותום לבה, באו אליה ויציעו לה שדוכים רבים בשביל בנה מארבע כנפות הארץ, והשכר היה שתית חמין מתוקים ורו"כ או חצי רו"כ בעד השיחה בלבד... המה כתבו מכתבים וקראו התשובות באזני אביגיל, שהקשיבה להם בשים לב, שדכן זה בא להציע בת עשיר גדול, וזה הציע בת רב גדול, זה הביא חמדה גנוזה ממשפחה יחסנית מאד, וזה השיא את אביגיל עצה, שתקח לבנה כלה מכרכי הים. מדוע לא? הנה כל ביתה ונחלתה הלא נתנו לנדה לו. גם חלק גדול בירושת בן אביו העשיר לו נתן.

ויהונתן לא התערב בכל אלה במאומה, והיו כל הדברים מסורים בידי אביגיל רעיתו; והיא גם אמרה לכל השדכנים בפירוש, כי כלת יעקב, או, כמו שקראה היא אותו, יעקבקא, צריכה היא להיות יחידה במינה בקדרון. וכל כופר לא נחשב בעיניה למאומה!

ובעת שהיא מבקשת על ימין ושמאל נערה מצוינה, נתגלה לה לאביגיל על ידי שדכן אחד, מומחה לדבר, נפש הפלאים של שושנה הרחוקה מהלך חמשים מיל מקדרון. ותרץ כמו על כנפי נשרים אל העיר ההיא ותשקל זהב מחירה, בראותה את שושנה פנים אל פנים. בשעת צהרים אחת נעשה הדבר. המשא ומתן נעשה כל כך מהר, עד כי לקרובים לא היה פנאי לחשוב ואולי גם לבקש כפלים. למראה ברק הזהב על שלחנם היו כנדהמים. ואביגיל לקחה את הנערה בתמהון-יפיה, כי רְחצה למשעי, ותמהר לעזוב עמדה את העיר. לאשרה אין קץ!

נערים, שפחות עומדים ומדברים ואומרים: שושנה היפה מתה; עוד לפני יומים ראו אותה עומדת ומסתכלת בחלון הבית, אתמול נפלה למשכב והיום מתה, מתה.

והפחד האיום עוד יגדל: הנה שושנה הרה ללדת.—

ויודעים אתם, כי בישראל לא יקברו אשה הרה שמתה, בטרם ילדה. ושושנה לא תתן את הילד, לא תלד.

כבר עברו שעה ושתים. הנה כבר השעה השלישית בצהרים; באו מילדות ונשים זקנות, בקיאות בדברים האלה. שמו את הגוף המת, הטהור כשיש, באמבטי של מים חמים והושיבו אותה, הניעו ונדנדו אותו—אין מענה, שושנה את הילד לא תוציא.

באו קרובים ואנשים טובים ומדברים על לבה של שושנה, שתתן את הילד, תלד ולא תאחר, כי הנה היום קצר והזמן אץ, ועוד יחללו בני ישראל את השבת בעבורה והיא אינה שומעת. מי פלל משושנה עקשות כזו.

כל העיר קדרון וכל הרחובות עומדים תחת הרושם הנורא. שושנה לא תלד. הנה כבר הגיע השעה הרביעית. את השבת מקבלים בשעה חמשית וחצי. והנה אבי יהונתן, הזקן ראובן העור, נהוג ביד נער אסוף, עומד על יד שושנה, המונחת על מרבד מכוסה בסדין לבן, ומדבר אליה: „שמעי נא בתנו, למה תפרי את השבת ומצאנו עון. תני פרי בטנך, שושנה". ודבריו היוצאים מלב נשבר לא נשמעים, גם עליו לא תרחם. עוד רק שעה אחת נשארה לעניני הקבורה, חרדת השבת מרחפת על כל יושבי העיר. המעט חטאים בעיר, כי יבוא עוד גם זה ונוסף עליהם.

אל אלהים! הִנה גם שעה זו פוחתת, פוחתת והולכת. יהודים לעשרות עומדים ומתחננים להשעה: אל נא תמהרי לעבור עלינו, המתיני, התמתחי, והרגעים עוברים איש אחרי רעהו וקופצים בצללי הזמן...

אין עצה ואין תבונה! הרב דמתא ושאר אנשי הקודש הנה הם אנוסים להשתמש בכלי-זין היותר נורא.— הוא ובית דינו באים עטופים בטליותיהם הלבנות לבית יהונתן ומֵתו, והשופר

והן צל אדם גם מלוה אותה, את שושנה, תמיד, והיא יראה ממנו. עם יעקבקא תסגר בחדר אחד, עליו לדבר עמה, ככל אשר תלמדהו אמו, והיא אינה שומעת. מה טיבו של אדם זה בגבולה? מי זה האיש הזה, שאחרי גמגמו שתים ושלש מלים יושב ומסתכל עליה בעינים כחיה...

יעקבקא פחד בימים הראשונים לראות את קלסתר הפנים, שגם באופל הליל היא מאיר. — במוחו הצר שרוי זכרון, כי עוד לפני שבועים לא היתה היא במחיצתו, והוא מתחיל להרגיש בחובו רעיון נורא.

ויום יום בא אליו הרעיון הזה ביתר חזון וביתר חרדה, מתלחשים היו כל בני הבית, האמות והשפחות. אביגיל הסירה עדיה מעליה. ממשפחת יהונתן באו ה„דודות" וה„קרובות". לה„חיה" שבאדם לא היה מרגוע. — —

שמים וארץ כסו על עלבוני!

IV.

— מחלה מתדבקת היתה מתהלכת בקדרון העיר. בימי הסתו מתו הרבה ילדים, מתו אנשים, מתו נשים. בירחים שנים עלה מספר המתים כמעט לארבעים נפש, והעיר לבשה עצבת. נגזרה תענית, נאמרו מזמורי תהלים ובקשות ותחנונים. נעשה בגחלת, לשם סגולה, קו שחור מסביב לכתלי הבתים, כדי להבריח על ידי כך את השטן ומלאכי החבלה—וה„משחית" לא יגור גם מפני זה, לא יגור.

היה ערב שבת מעונן, יום קר ולח. ביום הזה מתו שלשה: מת איש אחד ושני ילדים; וכיון שנתן רשות למשחית הלך לו ושם ידו המגואלה בפלאת-העיר. נפלה הברה בשעה השתים עשרה בצהרים: על שושנה כלת אביגיל בא הכורת, מתה גם היא. היא מתה.

וצעקה נוראה מחרדת את השמים יצאה מהבית! כל הרחוב הרים קול תאניה וכל העיר בוכיה. המונים המונים נוהרים אל הבית, נשים סופדות. אנשים רצים נכלמים ונרעשים, ילדים,

הקדיש

או

שני רחוקים.

נתן־אריה לבית דוד לא היה גביר ועשיר, הונו היה בינוני, ובמשפחת האמידים של עירו לא נמנה הוא, רק בין בעלי־הבתים הראשונים. לו היה בית גדול בטבור העיר, בנוי לבֵנים שרופים, וגגו גדול וגבוה ומכוסה רעפים אדומים, כלי הבית היו של עץ קשה, שחור מיושן, ועל הקירות תלויות הרבה קדרות של נחשת קלל ושל ברזל.

נתן־אריה היה בעל בשר, הדר פנים, בעל זקן ארוך, ומכובד מאד על הבריות. הוא היה מטופל בבנים נשואים ובחתנים לוקחי בנותיו ויושבים כלם על שלחנו. ביומא דפגרא הלכה מביתו לבית הכנסת שיָרה שלמה, ומשפחתו היתה בת ל״ו ראשים מבן י״ג ולמעלה. נתן אריה היה גם בן תורה וידען גדול, ולו ספרים רבים, גדולים ורבי הכרך. הוא היה נחשב בין היראים האמיתים שבכל הסביבה, את הדת שמרו בביתו בדיוק רב. „שבת״ אצל נתן־אריה היתה שבת במלואה. עריכת הסדר שלו בחוג משפחתו הגדולה היתה מפורסמה. קולו של נתן־אריה היה ערב, והוא גם היה עובר לפני התיבה לפרקים, לכַבֵד ה׳ בגרונו. נתן־אריה ובניו היו מן הקרואים הראשונים לכל שמחה. בכל ענין מצרכי העיר שאלו בעצתם, ואיש לא המרה את פיהם. עשרים שנה רצופות היה נתן־אריה גבאי בבית המדרש, ויכלכל את עניניו במשפט. לא היו שם תגרות, וכל משטמה וקנאה

עמם! והנה נגש הרב אל שושנה ויחל לדבר אליה רכות, כי תשמע לעדת ישראל ולא תחלל את השבת ושתלד מהר את הילד, ובשכר זה יבקשו על נשמתה בעדה, ושושנה גם לדברי אבי הבית־דין לא תשמע, אזניה אטמו. ואז החל הרב לדבר קשות אליה, כי יחרימ אותה, אם לא תשמע בקולו, והוא מתרה בה, לבל תמרה את פיו. שושנה לא תענה לו, השטן עומד לראשה.

ויתאזר הרב, ויקח את השופר בידו ויתקע שלש תקיעות זו אחר זו, ויחרד כל הבית, ויחרדו האנשים, שנתאספו מבית ומבחוץ, ותפל עליהם אימה ופחד. קץ העולם בא!

ומקול השופר הנורא חרדה שושנה גם היא; חצי שעה לפני קבלת־שבת ילדה המנודה ילד מת, והילד שחור ככושי. וימהרו הנשים לטהרה עוד הפעם וירחצו את בשרה במים. התכריכים היו כבר תפורים מבעוד יום. ה„מטה" מוכנת גם היא והקבר נחצב... וארבעה אנשים אמיצי כח לקחו את המטה עם האם ועם הבן וישאו אותה מבית יהונתן לבית הקברות. שאון ורעש. אביגיל נפלה מתעלפת על הסף.

למרות אימת השבת היתה הלויה גדולה. היום כבר רד. הקבורה היתה מהירה וחטופה. והקדיש—קדיש נפסק. הבכיות והיללות פוסקות... מהרו בני ישראל! עם רב שב מבית מועד לכל חי, רוחץ את ידיו ורץ לבתי־התפלה.

קבלת השבת. רוצו לקראת כלה!—עלה המות בחלונינו.

ובין אנשי בית הכנסת שרר שלום; ומיום התבססה העיר, לא ראתה מחלקת בשעריה, לא באו מקרים גדולים להחרידה. גזרות רעות לא באו עליה לרוע. חקי הצבא החדשים, שהרעישו את כל נאות יעקב, לא עשו בה מהפכה. גם השנוים בלבישת־הבגדים באו בה לאט לאט. ואיזה רוממות־הרוח נתנה לה, בה נִכּרו יושביה בין שכני העירות הקרובות.

ולכל אלה בא הקץ! באו ימים ועמם באו גם בקעים בעיר בצורה זו. אנשים אחדים משרידיה החלו לָרִיחַ רוח החסידות, אשר בימים ההם החלה להתגנב לנאות יעקב כדת־חדשה, וישָׁבעו לה בנפשם שבועת אמן, מבלי ידע איש איך נעשה הדבר, ואיך היו מחסיד אחד שנים, ומשנים שלשה, ארבעה וחמשה, עד כדי מנין שלם; ולא לבד, כי נועזו אלה לבקש להם דרך שונה מן הדרך, אשר בו הלכו אנשי העיר ונתן־אריה בראשם, כי עוד פרשו הם מן הצבור, ויסדו להם „מנין" בפני עצמם בבית שכור להתפלל לה׳ לבדם...

דורות רבים חיו יושבי העיר ויהיו שלמים איש את רעהו ובנפלאות לא דרשו, ולמה יֶחֱצו הם את עם ה׳?

מחלוקת רבה אמנם לא התפרצה בעיר בגלל זה, כי קרי־רוח אנשי העיר הזאת מנעורם, אבל מועקה רבה הרגישו אנשיה ואיזה כעס עצור. ונערי שחץ השליכו אבנים בחלונות הבית, שבו התפללו החסידים. חותן אחד של אברך חסיד גרש את חתנו מביתו, ותבך האשה אחריו ושני ילדים אתה. דברו על אדות זה זמן מה ויהיו גם דברי ריבות פה ושם, אבל לאש מתלקחת גדולה לא באה ההתנגדות בין הרבים.

רק נתן־אריה היה היחיד, אשר בנפשו עשה הדבר הזה רב שמות, נפשו היתה כמו צבתו אותה בצבת, מדי ראה ביום השבת את החסידים החדשים הולכים לחדרם, וישנא אותם תכלית שנאה; הוא חשב את שויון העיר ושלמותה לעמוד חייו ולבנינו, אשר יבנה לו עדי־עד. בגאות לבו נשא התמיד את המחשבה בקרבו, כי אם יקראו אותו לפני כסא המשפט העליון וישאלוהו: מה עשית עלי אדמות? יַראה על עירו ועל הנטעים אשר נטע בה. ועתה באו אלה לעקור אותם משורש. לו היה

בדבר עליות; בעין פקוחה השגיח על בית המדרש, התקן כפעם בפעם את בנינו, משח הקירות לבנים, מנורות הנחשת היו תמיד נוצצים; גם השמש, שהיה ברשותו, עשה את מלאכתו נאמנה ומלא תמיד אחרי מצותו. אחורי תנור החורף לא היה בית־מקלט לכל עובר, כי דאג נתן־אריה להקים בעיר מלון־אורחים מיוחד. הוא השגיח על התמחוי, על הצדקה לעניים, על ההקדש ועל בית המרחץ. הוא כבר קבר שני רבנים בחייו. ול׳שניהם בחייהם עמד לימינם.

גם את פקידי המקום התהלך בשלום, וישתדל להקל את המסים והארנוניות; אם היה „חלול השם" בעיר, כי אחד העיז להחמיץ מעשהו, עמל הוא לתקן את המעות; כי פשט אחד מבעלי הבתים את הרגל, התאמץ הוא להקימו על רגליו. איש כי מת ינפלה תגרה בין היורשים, היה הוא עושה שלום ביניהם. אלמנה כי רצתה לחנך את בנה ולא ידעה את הדרך תבחר בחיים, הלכה לנתן־אריה, והוא קרא את הנער אליו, תהה על קנקנו וימצא לו אורח בחיים. בקצרה, הוא היה כאב ופטרון בעיר, וגם גבירי המקום, שהונם עלה פי עשר על הונו, חלקו לו כבוד, לו הלוו מעות בלי שטר. ה„הן" שלו היה „הן" וה„לאו"—„לאו". הוא לא היה נוח לוַתּר; אבל גם כתקיף בדעתו ידע לכלכל את רצונו...

גם בגופו היה שלם תמיד, לא היה לו מיחוש, לא היה מוכשר להתקרר, מעולם לא שעל בגרונו, לא חש בראשו, ויהי בן גוף מוצק. ובבית הרחצה, כשהיה עומד ערום בקומתו הזקופה ובמלוא בשרו הנוצץ היה כמלך בגוו.

כה חי נתן־אריה ויהי בן חמשים כבן ארבעים. ביתו בנוי על יסוד קיים והוא היה חי חיים מלאים, כיחיד בעירו, כאבי משפחה וכראש הקהל. חיים כאלה המה כמצודה, שבנו אותה אבן אבן, והיא עומדת בתקפה.

גם עירו של נתן־אריה היתה במעמדה הכלכלי עומדת על מכונה. היערות הגדולים ובתי־הנֵפט הגדולים מסביב לה נתנו ליושביה את פרנסתם ברֶוַח. בין אנשי בית המדרש יקירי קרתא

ובהתחלת הבנין ושכלולו היה ענוי נפשו לאין קץ. רק קללה בפיו לכל מסייע בו, ואין שומע לו. הוא רואה בכל יום, איך ירו את היסוד, איך הקימו את העצים לכתלים ואיך טחו אותם. הנה כבר העלו עליו גג ויכסוהו תבן חדש וחלק, העמדו בו החלונות והדלתות. לבנו הבית יפה, ובחמש מעלות עולים בו, ועיניו רואות וכלות, וידו קצרה להרסו ולהכחידו מתחת השמים, ובימים, אשר ישראל היה בארצו. הן היו נותצים מצבות אלהים אחרים בשם אלהים!

ורעיון נורא עלה בלבבו, כאשר הגיעה חנוכת־הבית והחסידים כרו כרה וישתו לשכרה כמו להכעיסו, וירקדו בהלולים. הוא אמר להעלות אש בלילה בבית הזה ולשרפו, ונפשו לא התפלצה לראות מחשבה איומה כזו אצלו. הוי שנאת־רוח ומשטמת אחים, עד כמה ירדך מגעת!

רק בקושי מצא לו חברים לרעיון זה להשחית. אם כי בכח פיו דבר על לבם, כי מפעל טוב הם עושים בזה, לעקור רע מן השורש. וגם מן האחדים, שכבר נפתו להשתתף בהשחתה, הנה הכם לבם ממחרת היום ויתחרטו על זה. רק אמן אחד ואופה אחד, שלכאורה היו רחוקים ממנו, היו באמונה אתו, ויהיו ממתי סודו; ושלשתם החזיקו בעצה האחת לרשע ולחטאת מרי.

מי מלל לפני שנתים, כי נתן־אריה יארח לחברה את אנשים כאלה!

והליל האיום הנה בא. המה גמרו ללכת שלשתם בחצות אל בית התפלה החרש, איש איש בעץ גפרית, ונועדו אל ביתו. האמן והאופה לא באו! לשוא חכה להם, בשרו עליו התבוץ, והם לא באו. ברגע האחרון, כמו באה יד אחת ותסגר את הדלת בער מְלַוָיו אלה; אבל היד הזאת לא יכלה לעצור בפני נתן אריה, בקרבו מכל דבר, שחזק היה גם ממנו...

הלילה ליל קר. רוח קטן נשב במלוא העיר האפלה. כל בניה שוכבים על מטתם; ואיש לא פלל, כי יקום עתה אחד מהם, ישים את מעילו עליו וישים פעמיו אל רחוב, אשר שם בית התפלה. בצעדי און צעד נתן אריה. חשכת הליל לא

הרגש, כמו קמו אויבים להכחיד חייו, להכחיד מעשי ידיו... הוא היה לשלום כל הימים, והמה למלחמה. כל תפלת חסיד, כשהוא מתנועע ומשים ידו באבנטו, כמו כוננה אליו להקניטו; ובידו אין למשוך עתה את לב כל אנשי העיר אליו לריב עמם עד רדתם. כמו סר כחו בבואם. — על משכבו בלילות יסרוהו כליותיו, על אשר יראה עול וישתוק. בשכונתו, בחוגו הרחב היה שופך מרי בלשונו, מדי דברו בהם, ויתלקטו אמנם עליו מתי מעט, שהחלו לחשוב גם הם כמוהו; ובהם אנשים יותר מדלת העם, מן ההמון, שהיו אויבים בעיר ההיא את החסידות עוד יותר משומרי התורה.

עניני מסחרו ועסקי ביתו היו עתה הטפלים לנתן־אריה, ולבו ידע רק אחת: מחשבת נקם! הוא אומר למסור את החסידים למלכות ולהכותם בלשונו, הוא שהיה מתון במהלכו, אם גם עז בדעתו, היה מוכשר לעשות בגלל הדבר הזה כל רע. נתן אריה אינו מושל עוד על עצמו ועל אחרים, כי אם איזה דבר מושל בו.

ואם נסו אחדים לתַוֵך בין העומדים ובין הבאים, עוד הציתו בו את המהדורה; הוא לא יכול לדבר כל אדם לשלום, אם ידע כי הוא נוטה לחסידים לשלום.

ויחשוב מזימות ומשטמה כל הימים. שְׁיָרה קטנה התלקטה אליו כאמור, ובינֵיהם גמרו ללחום את החסידים עד רדתם. ויתיעצו תמיד על צפונותיהם, בכל מוצאי־שבת התאספו אל ביתו וידברו באלה, מבלי עשות כל מעשה.

והנה בא הדבר, כי אחד מעשירי העיר, שהוא היה האחד, אשר לא נטה לנתן־אריה חסד, החל לנהות גם הוא אחרי החסידים בלבו ויתהפך לאחד משלהם; ובכספו התחילו לבנות להם בית תפלה. ותהי שיחה רבה בעיר; ונוסף על שני בתי האלהים, שכמוהם בכל עיר ועיר מבני ישראל, עוד בית אחד, קלויז חסידי, ויהי בעיני אחדים כמו בית־אל על יד ירושלים ושילה...

וחמת נתן־אריה עוד עלתה יתר, מאז בא הדבר הזה, הוא לא יכול לראות, איך מסיעים האכרים את האבנים והעצים לבנין;

גלים נצים. אמרו, כי הנזק יהרוס חלק גדול מרכוש העיר. דברו באסונו של נתן־אריה, ופה לפה מתלחש, מבלי ידע אדם מי הגיד זאת בראשונה, כי ידיו הן היו במעל הזה... וינודו האנשים ראש ויאבינו ולא האמינו. דברים כאלה, כי נשמעים לרשות, משימים את מבעיר הבערה בבית האסורים; ואם הוא באמת חטא ועות, תהי בו יד ה׳ ואל תהי בו יד יושבי העיר. דרכי לב בני ישראל בימים ההם בדברים אלה אמנם רחוקים מאד מני עתה!

ולא אתאר את דברי הימים לאחרי כן, את דברי ימי השנה הראשונה שאחרי השרפה הגדולה, איך החלו האנשים לאט לאט להתנער ולהקים את הריסותם בעזרת קרוביהם או על ידי כחם בעצמם; ואיך לעומת זה החלו הדברים אצל נתן אריה לרדת מטה מטה, כי יד ה׳ בו להומו. צבור כלו יֵרָגע מפחדו, וכחו להקים לאט לאט את הפרצים; אבל היחיד כי יחרב, הוא אין־אונים.

נתן־אריה, מיום אשר הזיד לשלוח יד בקודש, נפל לבו בקרבו וסר כחו, הונו נתמעט, בניו וחתניו לוקחי בנותיו נתנו ידם למסחרים רעים, ונשבר מטה לחמם אחד אחד; ועוד חמת אלהים עליו נתכה: אשתו מתה אחרי שנתים ימים. ותקש בלדתה בתו השניה והמת על האבנים. אחד מחתניו נסע בקרון ויתפרצו הסוסים ויפול וישבור את רגלו. שלשה מנכדיו לקחו לצבא וישלהו למרחקי ארץ ואין פודה. ונכדתו האחת, יפת מראה ויעלת חן, דבקה לבה בבן אל־נכר ותבגד בעמה. אל קנא הוא ה׳ אל צבאות!

נתן־אריה חדל לצאת ולבוא, וימעט את מסחריו אחד אחד, הוא חלק את אשר לו בין שארית בניו ויעץ אותם לעזוב את העיר וללכת למקום, שאין מכירים אותם, לבנות שם את ביתם מחדש. ויעשו כן ויעזבוהו אחד אחד.

והוא בעצמו, מעת נשרף ביתו, דר בשכונת הנוצרים ממשמשת אדם; ורק מעט ראוהו בעיר. וכאשר מתה אשתו, כלכלה אותו בתו הצעירה, שלא נשאה לאיש.

ושם, הרחק מרחוב היהודים, ישב הוא כל הימים, התפלל

התרידתהו. גם נדנוד של רעיון לא בא בקרבו להטותו מחפצו.

ויעמוד כמו מקשה לפני בית התפלה, שסגור היה עתה על מסגר ואיש לא למד בו, ויבט בעיני המהון על כל אשר מסביבו, שני כוכבים עוטרים את הבית. השמים אלמים, והדממה כמו ימישנה אדם בידיו. נדמה לו, כי קם עתה מקבר עמוק, וכי גופו הולך ומשתרע למעלה; לו נדמה, כי גדל פי שנים ומשכמו ולמעלה הוא רואה את כל שטח הגג. מה הוא עושה פה? רעיון אחד נורא נשא אותו, והנה כבר האשמורה השניה. עתה עליו לשפוט את אלה באש! ואם לא, אז לא יעשה זה כל הימים ויהי כגבר אין איל.

הוא לוקח את תיכת עצי הגפרית, אשר שם בצלחתו ומשפשף אחדים בתיבה, ויעלו להב, והוא משים אותם בקצה הגג, והוא בוער מעט, בראשונה בלי חפץ, ואחרי כן במהירות יתר גדולה...

המבעיר את הבערה נעלם, והגג עלה בלהב וישלך את נצוציו על הבתים הקרובים, ויקיצו האנשים מלהט האש ומפני עמוד האדם, שעלה בחלונותיהם, ויקצפו ויזעקו: נפלה שרפה בעיר! שרפה גדולה! ותהי מהומה וקול צעקה והמולה. האנשים עלו בסולמות וישפכו חביתי מים ויצעקו, ולא הבינו איש את שפת רעהו. נשאו כרים וכסתות מבתי העיר, נשאו שלחנות, ספסלים וארונות, בגדים צרורים, צרורים. ילדים צעקו, נשים יולדות נשאו בחוץ. ויהי פחת ופחד, גם בהמות הבית קפצו ותנתקנה את מוסרותיהן ותהי העיר לחררת אלהים!

ונשרף כל בית התפלה עד יסודו, נשרפו כל בתי הרחוב הזה, קפצה האש מהלך שני רחובות ותפול גם על בית נתן אריה, וישרף גם הוא. ושני ילדים קטנים מנכדיו, ששכחו להוציאם מתוך מהפכת השרפה, גם הם נשרפו.

וממחרת היום, כאשר נכבה האש, ראו כי בתים רבים בעיר היו למעי מפלה. אנשים רבים התגוללו בראש כל חוצות מבלי מלון. בכל פנה עמדו כנופיות וישיחו במאורע הגדול, וינודו ראש להבנינים, אשר עוד אתמול עמדו על תלם והיום היו

בעמקים; ושם באויר הרחב היה נותן קולו, או רץ ודולג בכל כחו.

ואיש לא הבין לרוח הנער ההוא. הוא אוכל ושותה כבן־אדם, לו שכל ותפיסה, ולו חפץ ללמוד, כי אז היה כאחד מהבחורים הטובים, אבל נקעה נשמתו מאלה.— ואם יסרו אותו לא הועיל, ואם דברו אליו רכות לא שמע כלל; הוא היה יכול לקום ולעזוב את השלחן באמצע הסעודה, לו גם היה אז אורח קרוא אליה והיה בו צורך למזומן. את יראי העיר לא כבד, וכשבא רבי לרזונה, לא הלך להקביל פניו . . . לו בעצמו לא היה ברור רצונו, אבל הוא רצה תמיד דבר מה. לעקור אילן היה לאל ידו בדמיונו הפוחז, להסיע אבנים; ופעם, כאשר ירד ברד גדול משמים חשב: מה היה, לו תחת גרעוני הברד באו אבנים ממש והכו כל אשר בעיר מאדם ועד בהמה וכלה כל בשר.

וציירו לעצמכם: לנער המוזר הזה היה איזה שִׂיחַ ומשא נפש אל המבעיר המוזר, אם גם לא שאל הרבה אחריו; ובבוא יום הכפורים כזה בנעילה, היה הוא עומד בד׳ אמותיו והסתכל בגוף המוכה הזה. היה פעם, והנער עבר בלילה ברחוב הנוצרים לבדו וירא את הבית, אשר בו ידור הבודד, ונר קטן מאיר מבעד החלון, ויבקש לפתוח הדלת ולבוא, אם גם לא ידע מה יעשה שם ומה לו שם. נסתרים דרכי ה׳!

היה יום מעונן. הנער הזר עזב את בית אביו, שהיה עומד ברחוב האחרון בעיר; ובצאת אדם משם בדלת הפתוחה לאחוריו, יבוא אל המגרש, אשר שם יעבור הדרך לבית מועד לכל חי אשר ליהודים.

וירא, והנה ארבעה אנשים נושאים במטה מת אחד, וכמעט רצים במהלכם, הוא מהר אחריהם, לדעת את מי ינשאו ומי מת היום. ונודע לו מפיהם, כי את המבעיר הרשע נתן־אריה הם נושאים עתה במטה, כי אחזהו השבץ וימת. ולו אין לויה, אין איש הולך אחרי המטה ואין עלם מקשקש: צדקה

מעט ואמר תהלים במקצת, כי גם את הספרים הגדולים הסיר מעל שלחנו, ולא חפץ הנדח ליהנות מן התורה, כי אָבל הוא . . .

ובבקר אחד הקיץ משנתו ופיו נתעקם, ידו אשר הרים אז על בית תפלה לאלהי יעקב, מתה, ורגליו כבדות; ומני אז הובילה אותו בתו בלכתו, וילך בכבדות כילד מנסה את רגליו. הוא לא החליף עוד את בגדיו, ויהי כמו איש מעולם אחר . . .

איש לא בקרו, לבית תפלה לא הלך, השבתות והימים הטובים היו לו כאלמים. הוא נחשב בעיניו למת, שעוד רואה הוא את השמים העורים ואת הארץ הכבדה. — בימים הראשונים הן עוד דברו בו ואמרו, כי יקום בכל חצות הלילה מתפלל ובוכה; ואחרים אמרו להפך: השטן הקשה את לבו. נערים קטנים יראו אותו והגדולים עפרו לעומתו בעפר, עת נראה פעם, וברוב הימים גם זה נשכח. החיים משנים את צורתם!

רק פעם בשנה, ביום הכפורים לפני נעילת שערים, היתה בתו לוקחת אותו ומבילה לבית המדרש, וישב שם כחצי שעה כמנודה לפני הסף וטליתו הישן על ראשו. — איש לא שם לבו אל המוחרם הזה, גם אחד מן המתפללים לא דרש בשלומו, לא עמד בד' אמותיו; והוא ישב שפי עד אמור החזן: ה' הוא הא־להים! ואז קרב אל בתו, שעמדה מרחוק מחַכָּה לו, ותקחהו בידו והובילהו לקברו בביתו, להיות נעלם עוד שנה אחת מעיני בני אדם.

עם ישראל לא ידע סלוח, אל תגעו באשר לו.

והיה ברזונה בימים ההם נער צעיר לימים, קשה רוח ופרוע במחשבותיו, ולא יכול לכלוא את עצמו במסגרת העיר. — בן תורני היה, והוא גם הוא הבין בתורה, אבל אָיַב את הלמוד. הוא ברח פעמים רבות מן החדר ולא היה שומע בקול הוריו ומוריו. גם חבריו לא היו רצוים לו; וכשגברה המועקה בנפשו, הלך מחוץ לעיר והיה מטפס על הגבעות הקטנות ויורד

ארבעה דורות.

(רשימה).

הזקן יחיאל נהן נטע בן אלעזר שמעון נחמן היה איש דל הבשר וקטן הקומה, והיה נושא תמיד כר קטן על חזהו בין בימות החמה בין בימות הגשמים כמנהג חסידי ברשר, גם היה נוטה להכתה החסידית הברסלבית ונתפש בלבו על כך. הוא היה ענותן גדול לשם עבודה ומקומו בבית התפלה אחורי הכרים, מקום האוסף לדלת העם ולעוברי אורח בלי-שם ועניים מחזירים על הפתחים; ושום בן אדם לא היה מכיר בפניו הירוקים ובמלבושיו הישנים, שהוא אבי גברת העיר שרה־ריבה־חנה, שלה הבית היותר גדול שבעיר והחניות הגדולות.

יחיאל נתן נטע היה גם דר אצל בתו זו, שהחזיקה אותו בכבוד, אבל כל זה היה לו רק ארעי, לינת לילה קצרה וטעם אכילה ביום שלא צם; חייו, עתותיו היו אחורי הכרים ושם ביתו זה כדור שלם, וביותר מעת מתה אשתו ובתו דואגת בעדו. כל זמנו ומעשיו נתונים לעבודת השם וליראתו יתברך הוא. הוא היה ירא שמים ממין החמור ולמדן עמוק ועובד גדול ומדקדק במצות ושומר תורה בדחילו ורחימו; אבל כל אלה לא היו תוצאה ישרה מתכונתו וממהלך לבו ומחפצו היראי, כי אם הם היו, כמצודה בנויה בעד האויב, האויב הפנימי . . .

יחיאל נתן נטע היה קפדן נורא, וכמעט אכזרי בטבעו ויסוד נפשו — אֵש אוכלת. בלבו כמו סער המיד, הוא עצר

תציל ממות! ובלי חשוב הרבה הלך השואל עמהם ללוותו.—

האנשים באו אל בית הקברות הרחוק, מהרה חצבו קבר לא עמוק, וישליכו את המת בו כנצר נתעב ויכסוהו בעפר.

היום רד. הנחל, אשר במורד בית הקברות השמיע קול המיָתו. הקברים כמו שמחו על סתימת הגולל הזה, בלא קריאות ואנחות ובלא דבור לשם ה׳!

ולפתע הרגיש הנער, העומד בקצה, כי עתה עליו לעשות מעשה מה, ויקם ויעמוד על יד הקבר ויקרא: יתגדל ויתקדש שמיה רבה!

ויחרדו האנשים ויבהלו.

* *
*

לאחר זמן נפלה הברה שניה בעיר לאמר: נער פלוני בן פלוני יצא לתרבות רעה.

להשחית את טעמם, כי לא ינעמו לחכו התואֵב. הוא היה אוהב את המלח מאד, ועל כן אכל דוקא את הלחם תפל בלי מלח...

יחיאל נתן נטע לא היה יכול להמית בקרבו את תאות האכילה, כשאר החסידים אנשי השם, כי אם זה לעצור כנגדה בחזקה; בידו לא עלתה להסיר מנפשו את נפתולי הלב ויעמוד תמיד, כמו מזוין נגד עצמו... הוא היה מעונה כל ימיו על עברות, שלא עשה, אבל יכול היה לעשותם, לולא שמה הדת חחים בנפשו.

לא נִגוּד בין שני יצרים היה אצל יחיאל נתן נטע, נגוד בין יצר רע ובין יצר טוב, כי מן הטוב בעצם לא ידע, ועל כן היתה לו עבודה קשה מאד לעצור בעצמו ולהכניע את החיה הרעה בקרבו. לא היתה לו שעה גם רגע פנוי מן השטן ומכל מלאכי השטן, אם כי לא גבר עליו השטן מימיו.

הרבי הזקן מסברן, שהיה מכיר אותו, היה אומר עליו, כי נתגלגלה בו נשמת חוטא גדול, ונשמת מי שבקש להרוג את הנפש. מי יודע תעלומות האדם? אבל בימי עלומיו של יחיאל נתן נטע, כאשר היה עוד עוסק בקבלה ובצרופי שמות, יש אומרים גם בקבלה־מעשית, ורוחו השיאהו להסתכל גם בספר „חמדת הימים", קרה לו דבר נורא. ויחלום: והנה הוא עובר על בית־תפלה שלהם וירא איש אכר עושה את הצלב ובאה לפתע בלבו מחשבה זרה... ויקץ משנתו ויבך בכי גדול. הוא אבד שני עולמות ברגע אחד!

והיו לו יסורים קשים וענוים נפשיים מאין כמוהם, והתענה הפסקות וטבל טבילות והתפלש בעפר ויגנוז את ספרי הקבלה וישב ללמודי הנגלה, ובכל עת שנזכר אותה המחשבה הנוראה היה אומר לעצמו: פֿע, פֿע, צא טמא!

לפני ארבעים שנה היה הדבר ובהיותו בן ששים עדיין הוא נושא את עונו יום יום בין שאר כל העונות וההטאים, שלא עשאום ובקש לעשותם. וכשהוא אומר בתהלים בבקר: סבוני גם סבבוני, הוא קורע עליו שמים וארץ. הוא מוסר את י ר ב ע ם

ברוחו בחזקה, שלא להיות רע לבריות ושלא להקניט בני־אדם אחרים ולקללם ולחרפם על כל דבר קטן; הוא לחם את היצר־הרע על כל שעל ושעל, ויהי האף הכלוי בנפשו ויסוד הרע מבקש לו מפלט בעבודת השם. — יחיאל נתן נטע היה מתפלל בחיל סערה נוראה ובשצף איום כאיש העוקר אילנות, ודבר זה אין מחסידות ברישד כלל, שדרכה במנוחה ובקול נמוך ושבור... ומראה ביותר על שייכותו להחסידות הברסלבית. כשהיה לומד בש"ס, היה לבבו כים נגרש, כנהר סמבטיון ממש היה מרתיח אצלו, וכשבא לפלוגתא שבין אביי ורבא או בין רבי יוחנן ובין ריש לקיש, היה בעת עמדו בדעת הראשון רואה בחוש את החולק עמו וחפץ לבלעו חיים; וכשהיה עובר לדעת השני נהפך לבו לאֹיב את הראשון. ואת הקליפות שנא ואת החצונים שנא ואת הרשעים היה קורע כדג ממש; רגשי נקמה נוראה הרגיש באמרו בתפלת שמונה־עשרה: ולמלשינים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו! והיה מכה בידו על עמודו והיה סוגר את עיניו מרוב פחד ועמל. ולא זה בלבד, כל בני עלמא היו אצלו כרשעים, וכמעט לא יכול לדבר את איש לשלום. גם את עצמו לא נקה, ובעד כל נדנוד קל היה מקיים בעצמו מִצות מלקות והיה מקבל עליו נזיפת עצמו...

יחיאל נתן נטע היה מתענה כל התעניתים הראשונים, כלומר את אלה, הקבועים ב„שלחן ערוך" בעד כל אדם, באין הבדל, והשניים—כמו שבביי"ם ת"ת, המקובלים מכל החסידים ואנשי מעשה, והשלישיים — כמו בכל ערב ראש־חודש, ולרוב גם בשני וחמישי, והכל כדי ללחום את השטן... את הסגופים הגדולים כמו „גלגול־שלג" וטבילה במים קרושים עשה בימי נערותו ושנה שלמה היה עוסק ב„תשובת הקנה", אבל גם עתה לא ירף לענות את עצמו בכל הבא בידו.

למשל, הוא אוהב לגעום את התֵה כשהוא רותח, ולכן כשמגישים לו זה, הוא ממתין דוקא עד שיתקרר ולא יהיה לו ממנו שום הנאה. כשהיה הבשר, שהגישו לו בחדרו מטוגן היטב, או המרק שָמֵן, היה שופך מים קרים בהקערה

עשהה עם עניים, אבל הכל במין קפדה ובמר־רוח, גם בעשותה את הטוב. רוחה מר תמיד גם ביום שהפדיונות בשפע; אין אור בנפשה, גם כאשר בתה תלד או כלתה.

ה„שמחות" שהיא עושה הן אמנם באות ביד רחבה. אצל שרה־ריבה־חנה לא ירעב כל אדם, כאשר הוא בין קרואיה; אבל אין כדברים שם הרבה, וצחוק והתול הוא דבר, שלא נראה בבית. היא נותנת לבניה ולנכדיה את צרכם, אבל בלי דבור רך. מעולם לא קרה, כי תקח את נכדתה הקטנה כבת שנה או שנתים על זרועותיה ותנשקה בבטוי נפש האדם. מעולם לא בא הדבר. וגם בימי עלומיה, כשלבשה בגד חדש, תרגיש כי זה חדש... נפשה עליה מרה, מבלי תדע מה. ימי חייה תמיד כ„בימי־סליחות".—

היא גברת העיר, היא „בעלת־שפע" גדול, כידוע וכרמחזי לכל אנשי העיר, וה' עזר לה ביד רחבה, אבל היא כועסת על העולם, כועסת על ה„דור החדש", שאינו נזהר עוד בכל העבירות ובדקדוקים יתרים; לה איכפת שבני־אדם מְדַבְּרִים בשאון ואינם מתאבלים כלל על שם מה, והיא מתאבלת, ובכל יום ויום מתפללת היא בחנותה של קמח בהשכמת הבקר בבכי־לחש ומרטבת ברמעותיה את הסדור.

בכלל יראה שרה־ריבה־חנה את השם ואת גזר דינו ואת מצותיו אימת־מות; וכשמוצאה המבשלת בעוף או בבר־אווזה תולעים בהריאה והרב דמתא יטריף, אז יראה היא לנגוע בהבשר, כאשר ייִרא איש מצרעת, וצותה להשליך אותו במטלית, כמו שהוא כרוך ובא מבית הרב, לכלבים. טפת חמאה מטוגנת, שנזרקה על גבי קדרה של בשר, והיא היתה אז בבית המבשלות. היתה יכולה להוציא ממנה זעקה נוראה, כאלו אחז אש בכל פנות הבית...

והימים היותר נוראים לה בחייה, לא מיתת הבעל או אסון אחר, כי אם הימים שלפני כל חג הפסח במועדו! החמץ, שתניק מאבקו כל ימות השנה, שנדבק בה ובעיניה ובפניה החורים ושכבר הכה לבכה, אם עזבו אותו לרגע, ובאמת נתן הוא להבית את הריוח היותר גדול והיה מקור נאמן ומבורך,— היה לה

שבו בתהלות דוד. הוא עסק בנסתר ומלאכי־השרת בקשו לדחפו, והוא נשבע בשם הקדוש והנורא לעבוד את האל ולדבקה בו וליראה אותו; ומתירא מן החטא יראה ממש, כאשר יירא האיש את הארי ואת הנחש פן ישכנו...

בתו שרה־ריבה־חנה ידעה, כי אביה הוא בעסן גדול, אבל גם ידעה, כי הוא ירא־שמים גדול ותלמיד־חכם גדול. גם לה נקל היה להתקצף על כל דבר קטן ולמדה לדעת, כי בספרים גם זה כאסור נחשב. — בכלל לא דברו הבת והאב רק לעתים רחוקות; הוא משום שנזהר בשיחה בטלה, והיא מפני איזה רגש עוצר אותה, וגם מיראת הרוממות וכבודו בלבה ומעט גם יראה אותו. גם בניה שבבית היו יראים את הזקן, אם גם הקפיד על עצמו, שלא לומר להם כל דבר קשה שבפיו ועל לשונו. אלמות הזקן וצל פניו היו כאפל בבית; ובעזבו אותם ללכת למקומו הקבוע בבית התפלה נגאלו מאיזה מועקה נסתרה ומכובד אבן שעל לבם. לאשרם לא אכל הזקן עם בני הבית ביחד; ויום השבת, היום האחד בשבוע שסעדו על שולחן אחד, היה לכלם לשבט, אף כי מעולם לא קרה דבר.

ושרה־ריבה־חנה מנהלת את הבית בעושר וצופיה הליכות ביתה ושלש חנויותיה הגדולות, אחת לקמחים מכל המינים, אחת לצמר ובד ואחת למיני מרכולת. היא ירשה את כל אלה עם הבית מבעלה, שנרצח בדרך, כי נפלו עליו שודדים, ויניח אותם במשבר ובאי־סדרים, ובעלי חובות באו בכל יום ובקשו לקחת הכל מידה, והיא לחמה כלביאה ימים רבים נגד הרס הבית וממכר החנויות. כחות האלמנה גדלו שבעתים מן האשה, ויצלח בידה ברוב עמל ויגיעה לשלם להזרים את שלהם ולבסס את עניני הבית והחנויות, ולחזק את „אמונת סוחרים" שלה על יסוד בל ימוט. —

היא כבר השיאה את הבת הבכירה לחוץ, חתנה לוקח בתה השניה מנהל את חנות הצמר והבד; ובנה הגדול, שגם אותו השיאה, מפקח על החנות של מיני מרכולת, והיא עוסקת בזה של הקמחים. אין קמוץ בבית והכל ברוח, גם חסד וצדקה

לפי הערך, או גם לחשוב בדיוק מחיר הבתים, אשר מטול בית אמו והרבית, שהם מעלים שנה שנה מדמי שכירה ורבית לרבית.

מנשה אברהם משכים לחנותו תמיד עם קריאת התרנגול ומאחר לסגרו, בשעה שכל החנויות כבר סגורות. הוא לא ישב על גבי מעלות החנות לשם ישיבה סתם או לשוח עם חברו בענין חדשות או על אודות „כלל ישראל", הוא יודע רק את העסק ואת השררות שבעסק.

ביותר ימצא הוא את לבבו בימי השוק ובשעת הסער הללו. — לוא היה הוא שר־הפלך, כי אז נתן צו לעשות גם שאר ימות החול לימי השוק, ובאו הארחים למאות מכל הכפרים הסמוכים, וכל העגלות הרבות הטעינות והסוסים והשורים הרבים, והיה מקנה וקנין כל הימים, ועמד הוא על רגלו מבקר עד הערב וימרר ויצעק ויצעק ויקלל ויצוה ויפקוד ויהיה משוגע ממראה עיניו מרוב הקונים העומדים צפופים וצועקים: הב הב! כל מי שלא ראה את מנשה אברהם בחנותו ביום הראשון לשבוע יום השוק הגדול, לא ראה מימיו איש עסקני וטבוע בעסק עם כל נפשו ורוחו.

וטבע משונה היתה לו למנשה, פעם בשליש או בחצי שנה היה קם בבקר אחד משנתו ובלבו סער משתער, בבל עצירת הכח היה לובש את בגדיו והתאזר שלא לקרעם, חשק כזה הרגיש מבלי דעת את הסבה. לו היה הדבר כמו קירות החדר משחקים עליו, כמו החלון עוקם פניו לו. עם רעיתו דבורה־רחל לא היה רגיל להתקוטט, ויחי עמה באיזה מובן חיי שלוה, אחרי כי לא נתן לבו אליה כלל ולא היה לו פנאי בנפשו לשום דבר, חוץ מהעסק; אבל ביום כזה אוי לה ואוי לנפשה, ואוי למי שנכנס להקניטו אז, כי אז היה יכול להרוג אותו. הוא בעצמו „כלא את עצמו" בהדרו ביום הזה ולא יצא גם החנותה, כי ירא מפגע רע. וכל בני הבית כבר ידעו את טבעו זה, והיו זהירים ביום כזה לגשת אליו ולהמרות את פיו. הוא שאל את ה„רבי" בזה ולא הושיע. כמוכה־יָרֵחַ היה ביום כזה בחדרו, והיה לו חפץ להכות באגרופו על הדלת ולהרים קולו, כי נחרב הבית. יום או יומים

פתאום בימים האלה כ א ו י ב נורא, העומד ואורב לה ולנפשה... בלילות לא ישנה וביום לא הרגיעה ותרץ מחדר לחדר ומארגז לארגז, ותלחם את החמץ הנורא במין משטמה ובעם נורא, כאלו נדונו כל בניה למיתה ביום אחד. ואת החנות עם כל הקמחים, שעלו לאלפים, מכרו להשפחה שבבית, כתוב וחתום מהרב דמתא על פי דיני התורה והשלחן ערוך; ואותה שלחו לאביה האכר לימים האלה, כי יראה שרה־ריבה־חנה ללון עם ה„שטר מכירה" תחת גג אחד, והחנות היתה באמת סגורה ומסוגרת. היא היתה המחמירה היותר גדולה שבעיר ובכל סביבה. שרה־ריבה־חנה יראה את השם ממש בכל הפחד שבלב, דבר זה היה ברור וקיים וטבוע בה כסלע איתן.

וראו זה, מנשה אברהם בנה, שטפחה ורבתה אותו ובודאי חפצה, כי יהיה ירא שמים ולא יהיה נופל מבעלה בזה, היה מקצת „קל". על פי משגה נתנה אותו, כשהיה בחור, למלמד ליטאי אחד ולמד „זמן שלם" פסוק ולא גמרא, ומאז הוא מקיל מעט בתפלה ואינו חרד על המצות; ואם לא תגזור אמו עליו בחזקה ללכת לבית המדרש, יכול להתפלל יחידי בביתו בקצור ובדלוג ובהבלעת דפים הרבה. — אדם־קל זה עושה כל אלה, בלי פקפוק שבלב.

גם ישרנותו של מנשה אברהם אינה עוד היושר העז של אמו, שיראה לנגוע גם במשהו של אחרים ושוקלת תמיד את הקמח בעודף. רק בזה שוה הבן להאם, הוא אינו אוהב את הבריות וגם חברת גיסו וגיסתו עליו למשא. מנשה אברהם הוא אמנם רודף אחרי הממון ואוהב את הממון, אבל לא לשם עצם הדבר, כי אם בגלל הטרדה שבממון. תאותו הגדולה הממלאת אותו תמיד, הוא שלא לנוח, לעסוק בחנותו ולסדר את תיבות הסחורה ואת שורת „המינים" לצורך ושלא לצורך. הוא מרגיש חשק עז במנותו את הכסף ומסדר אגורות נחושת לנחושת ומטבעות כסף לכסף; וכן אוהב הוא לחשוב חשבונותיו בני יומם ואותם בני הלכתא למשיחא, כמו כמה הוציא מעת נשואיו ועד הנה, וכמה עליו להוציא עוד בעשר שנים רצופות

בו את בנו זה „מכות־רצח"; ויצעק הנער תחת יד מכהו: אם לא תרף ממני, אז אצית עליך את הבית, או אלך לכהן שלהם.— ויבעת מנשה־אברהם למשמע הדבר האחרון, וירף כרגע, ומפחדו שב אליו רוחו הטבעי ויהי כנדהם.— לתַאֵר רושם דברי ראובלי בכל הבית אך למחסור, ואמנם קים זה באחרית הימים את נדרו.

אם ירצה הקורא, הרי זה כל ספור־המעשה שלי; ואם לא ירצה — אין זה מעשה, כי אם תֵּאור ורשימת ארבעה דורות; דורות, שראו זה את זה והיו אסורים בנפשם, זה על ידי זה. אומרים, אלהי הנשמות נותן לכל בריה את רוחה ואת צביונה, והבחירה ביד האדם נתנה להטיב ולהרע. והדם הוא הנפש ומעז לא יצא מתוק.—

חיה עליו הרוח הרע הזה ואחר כך פג ממנו והוא שב למהלכו התמידי ולחנותו. כעונש אלהים היה הדבר בעיניו ולא ידע מה.—

ובנו הבכור של מנשה אברהם, נער כבן ט"ז שנה היה באמת עונש־אלהים. שמו ושם כנויו ראובלי מזיק. והוא היה נער פוחז ורע מעללים ולא ידע כל רסן. השבט היה לו למשחק ולא שמע כל תוכחת־מוסר. הוא היה רץ וסובב ברחובות ופגיעתו היתה רעה לכל הנער הבא עמו בריב או נגע בו. הוא ברח מן החדר עשר פעמים ביום, עוד בהיותו כבן־שבע; ואחר כך כשהגדיל לא רצה ללכת אל החדר כלל. מימיו לא התפלל, גם את ה„עברי" שכח ויהי רועה בחבה בישוב האכרים את ילדי הגוים, ויתקע בחליל ויצחק את הכלבים או את הסוסים. גם ביום השבת לא ידע בושה והיה מחללו בפומבי בנשיאת מטפחת האף, ומי יאמר לו מה תעשה?

כבר ידעו כל אנשי רבונה, כי ראובלי יצא מחוץ לגדר ועמו אין דנין. ובבית היה באמת בן סורר ומורה, זולל וסובא, אם היו מניחים אותו רגע באחת מן החנויות, היה לוקח כסף ושוה כסף ושם באמתחתו. ואם יסרו אותו קשה, אז שחק בפני מיסרו, או עשה עוד היזק כדי להכעים. פעם אחת כעס על אביו ויקם בלילה ויעש חור בחבית גדולה של נפט, שעמדה בחוץ, וימהר הנפט העצור לעזוב את מאסרו ולהרטיב את האדמה, פעם לקח כד של שמן וישפוך בשק של סולת.

אחיו הקטנים יראו ממנו וימלאו את רצונו תמיד, ופעם הכעיסו אחד ויקפוץ עליו ונשך לו בתנוך אזנו ויקראו לו רוצח! ויהי שם ראובלי מזיק לחרדה ולמפח נפש, כל האמות ברבונה הזהירו לבניהן, לבל יתרועעו עמו, כל הנערות יראו מפניו וכל העיר נדה ראשה לשרה־ריבה־חנה, שברכה ה' בנכד „קדיש" כזה, פגע רע בבית, איש צר ואויב, ועליך עוד לפטמו ולגדלו.—

היה מקרה, שראובלי מזיק גנב שתים עשרה אמות של צמר ויתנם במתנה לבגד לבת אכר אחד, שהתודע אליה ויהי בא בבית אביה תמיד. ויודע הדבר, ותקופת תמוז היתה ולאביו מנשה־אברהם היה אז יום דינו, ויקח האב האמלל חבל עב כורת ויכה

של אבן, העומד על שפת הנהר בשפולי העיר, והיה לכם מחזה שלם מהעיר. שבת כי תבוא והתפלל כל העם עפ"י נוסח אחד. בחג המצות אין אוכלים מצות „שמורה", מלבד ה„כלי קודש" מן המנין... ובחג הסכות אין אתרוגים ולולבים רבים מצוים אצל יחידים... בעלי המלאכה והאומנים אינם פחותים במעמדם מבעלי הבתים, והגונבי־סוסים במקצת או גנבים סתם מצטרפים למנין, כבערכך שואבי מים ונושאי משאות עם החבל הידוע במתנם. עם ישראל בנחולה הוא עם חי לא בהרחבה כל הימים!

ובתי הקברות הישנים של העיר מלאים מצבות ישנות וחדשות שדרות שדרות. לא המתים שם יספרו לכם גדולות מחייהם ולא החיים יראו לכם חזיון בלתי נפרץ בעולמם. הדורות כלם הולכים ובאים והכל כמו שהיה, בלי חדוש ובלי יתר. אין דבר ואין מקרה רב הערך קם לפנינו, והחי נותן אל לבו וחושב: למה כל אלה הנפשות כעין בריאה לבטלה כביכול? מה יתנו ומה יוסיפו חיים כאלה בלא אור ובלא צללים ובלא כוכבי־לכת? אבל בא וראה! ארבעה דברים נטה הקב"ה בעיר הזאת בישראל, ארבע משפחות יושבות שם, שתים בקצה העיר ושתים בתוך ולוקחות הן לב כל בחייהן ובכל אשר להן. לפי המבט החיצוני לא יֵרָאֶה הגשר הרוחני והחמרי בין כל הצאן בית ישראל הפשוטים ובין אלה הבתים העולים עליהם. אבל דרכי הטבע נסתרים: את זה לעומת זה עשה אלהים, אם אין סובין אין קמח...

ישעיהו נתן מהר־המלך היושב בחומה ישנה, הסמוכה לבית הכנסת, הוא לכאורה פרוש מצרכי העולם. מאכלו מעט, מלבוש ישן הוא לבוש תמיד ואבנט ישן יחגור, יושב הוא כל היום בחדרו הצר ולומד משניות או מאריך בתפלה ובשֵׁנה; לכאורה כמעט לא יבין איש בדברו אליו, בהיותו חרש באחרית שנותיו וכבד בלשונו, גם גופו כחש ודל הוא, ובלכתו בחוץ צריך הוא למשען. והוא מושל בששה חתניו, שמונה בנים וחמשה בני בנים נשואים. שלשה אחיו ובניהם עוזרים לו בעסקיו. שני יתומים, באין אב מקרוביו, המה אצלו משרתים

ראשי אבות.

(סקירה).

— בית כי תבנה, גם אם קטן ודל הוא, ושמת בו איזה דבר לנוי, אם חלון יפה או דלת, או כרכוב. בגנך אילן אחד נטוע או צמח עולה על אחיו, ומלבוש אחד מאלה אשר תלבוש חביב עליך ביתר על כלם. ויברא ה' את כל אשר בים ואת כל אשר ביבשה ואת האחד יבַכֵּר לשים בו חידתו או פתרונו. תאמרו—דברי חקר אהבה נפשי, ואני רק הקדמה לציורי בקשתי לכתוב . . .

נ ח ו ל ה. העיר נחולה היא עיר פרזית בפלך פדליה, אך אינה אֵם בישראל. מספר יושביה הם כשלשת אלפים נפש. כולם סוחרים פשוטים בלא קפיצות רבות ובלא דמיונות. מלבושיהם פשוטים, בתיהם פשוטים, וכל אשר יעשו במסחר ובקנין, בחנות ובשוק אינו יוצא מן הרגיל והפשוט. — עם ישראל בנחולה הם אנשים בריאים, בלי צרכים מיותרים והם בעלי בתים בינונים, רק בינונים. אל תבקשו בקהל זה הרבה יחסנות וסימני עשירות, אל תבקשו בנחולה בית־המדרש ליראים לחוד ובית הכנסת להמון העם לחוד, אל תבקשו בה שומרי תורה ולומדים. התהלים של המלך דוד וחומש עם רש"י הם אופקם הרוחני התמידי. — צרפו לזה שלושה כרכים ישנים של ה„חיי אדם" ואת ה„לבושי שרד" וה„טיב גטין" הקרועים אצל הרב דמתא, צרפו לזה מעט חסידות יבשה, את שמלת משי הבלה אצל משפחת נחום לבית נחמן ואת בית המרחץ

מהימים הראשונים, בשבת ישראל על נחלתו. — ראובן הבן הצעיר בין הבנים עושה צדקה וחסד בכל עת ומגין על המשרתים והמשרתות, לבל יאונה להם רע ומרחם על דל. שולמית אשת אבינועם עוזרת לשתי משפחות, אשר ירדו מטה, במתן בסתר. המלמד העני אליעזר שכנם, אדם ידוע חולי ולו אשה רעה הממררת חייו. ובנים שלשה עשר, יושבים כאבנים על צוארו, בא כפעם ופעם לשתות חמין אצל ראובן, היושב לצד הרחוב ולו המעקה הרחבה עם המעלות של אבן, ולוקח לו משם איזה מנוחת הנפש, שעומדת לו לשלשה ימי אפל ומריבות... שואבי המים יקבלו שם בכל ערב שבת את הלחם הלבן, השמש מתתיהו יקבל את מתת־ידו והגבאית רִבעלה את קצבתה. הבלן מקבל את חמש הפרוטות מיד כל אחד, והזקן בעצמו נותן המטבע היחידה של כסף החיה בכבוד מלכות בצללי הנחשת. — שלמה'לי חיים ראה את התופרת התמה הבאה לבית דודתו ויחל להרגיש בלבו מעין אותו דבר, הנקרא אצל המשוררים אהבה. שפחת הבית, בת אל נכר, המטפלת בפרות הבית ובהלבן, חיה באהבים את מַטְקָה שומר הסוסים. ונפשות שתים מאגף הימיני פונות בגעגועים אל האגף השמאלי. — הסירו את צל הזקן מעליהם והכל יתפרד, הסירו את הכח מאלה והכל אין. האדמה לא תתן את יבול הרגשות והמעין התמידי יסתם. ויברא ה' את ממלכת העולם והחיים השונים למיניהם, ויקח צרור צרור ויתנם ביד איש איש למשמרת...

והחלק גדול מהעיר התחתונה כָפוּת או עומד באיזה יחס לבית ישעיהו נתן. איש זה תלוי בו בהלואה, זה בגמילות חסד, זה מקבל שם איזה סרסרות, וזה איזה רוח וזה הוא שכן או קרוב להשכן. הרבה מהם מכבדים את הבית סתם עפ"י החק הפשוט באדם, שמבקש איזה תכן בעד הלב הריק... הדמיון מבקש מִרְעֶה, ואלה שבענְוָתם לא ישגיחו על חייהם בעצמם ועל המקרים בביתם יכרו אזנם לשמוע, שנכבדת ישעיהו נתן נראתה היום בשוק או בחנות, או שאחד מבניו משדך את בנו או קרוב לשַדֵך. בעתות הפנאי ובלילות הארוכים אוהבים הם לספר להם מישעיהו נתן בעודו בנעוריו. מימי עפרות זהב שלו ועשותו מסחרים עם רוזנים

פשוטים. אשה אלמנה זקנה, שלאבותיה היה שייך כל הככר ההוא, שומרת את הבית, כי אלמן הוא זה ימים ושנים. סך הנפשות החיים במַסֶכת ביתו וחללו עולה לשבעים ושתים, וסך הונו בשכבר הימים עלה לק"ן אלפים רו"ב, ויפחת אחר זה למאה אלף, ויקטן לשמונים אלפים וירד עד ששים, אח"כ התמעט עד ארבעים. ובאחרית הימים בא עד שלושים או אינם אלא עשרים אלף. מה בכך? בית ישעיהו נתן היה הבית הראשון שבעיר.

לכאורה בנו הבכור גדליה, הרץ למעשהו, אינו כבנו שמעון המתון. לכאורה איש איש פונה לצרכיו ולמבעי ביתו המיוחד... לכאורה בן זה ירא שמים וזה אינו ירא שמים כלל. נפתלי חתנו הוא חסיד מסוכן; ולהפך, שפטיהו לבית ישעיהו נתן הוא משכיל מעט. אשה אחת מבנותיו אלמנה מנעוריה יושבת בשלשה חדריה ומחנכת את בניה לפי רוחה; ואברהם יעקב הבן הרביעי יושב מחצית השנה בסדיגוריה ומחצית בנחולה. חסידים ומתנגדים בלוקחי בנותיו, פזרנים וקמצנים בבניו. מהם פרים ורבים, מהם חשוכי בנים, מהם כבר כתבו ספרי־תורות לבית הכנסת, ומהם פנוים רק לעניני דעלמא. בין הנכדים והנכדות ישנם בעלי עינים שחורות ועינים תכלת, השערות שחורות או צהובות ואדומות והנפשות — גסות ועדינות... וכלם וחייהם נתונים הם בידי ישעיהו נתן, וממנו הכל המה יונקים. ימים רבים אין איש רואה את הזקן, אבל צלו מרחף על פני כל הבית ואגפיו. אם נסתמו המעינות או הם פתוחים, אם המסחרים טובים או סבוכים, איזה קרטוב מכחו מאז חי ומחזיק את הכל. נפש הזקן, אם גם בגוף שבור ודל, היה תהיה להבית הזה כמזל טמיר וכעין השגחה נעלמה. האלפים אינם מרובים עוד כבראשונה, המאות נתמעטו — כּה בכך, הנר עודנו דולק...

ותרד נשמה שירית ותשכן בבת גמליאל בנו החמישי, היושב באגף השמאלי וחלונות חדריו פתוחים לאילני מצל הבית. מלכה היא שמה, קומתה זקופה ועיניה חולמות.— וירד ניצוץ קדש מנחלת אבות ויסתר בהנער יהונתן בן שלמה גיסו, היושב באגף הימיני עם הסוכה היפה; ונפש הנער כבחזון, בקראו בספרי זקנו

והנה עוד בית־אב גדול.

ויהי בעיר נחולה נער משרת באין אב ואם, ושמו יהונתן נפתלי. ויהי עובד באמונה ולא מש ממלאכתו מבקר ועד ערב. הוא לא אהב לדבר הרבה רק לעשות. הוא היה חי באשר לפניו — בהיותו כבן י״ח שנה כבר היה מונח באמתחתו מאה וחמשים רו״כ, בהיותו בן עשרים, היה לו כפלים; ובהיותו בן כ״ב, היה לו חמש מאות רו״כ במזומנים, הכל נאסף מיגיע כפו. אז נשא לו את האָמה העבריה בבית אדונו, שנתנה לו מצדה שתי מאות רו״כ נדוניה, ויבנה לו בית ויחל לעבוד בעד עצמו. עשרים שנה רצופות עסק ועשה במסחרים, מבלי דבר הרבה ובלי התערבות בין הבריות ועשית שותפות כנהוג; ולפתע החלו לומר עליו, שלו חמשים אלף רו״כ במזומנים, וישתומם הקהל לראות את יהונתן עולה מחיל אל חיל וממאה אלף הראשון להשני. עתה הוא בן ששים שנה ורכושו עולה לשלוש מאות אלף. ביתו הרחב משוה בסיד לבן ודלתותיו ירוקות וסגורות. דממה שוררת בכל המגרש מסביב, והעובר מרחוק ירגיש את כח הכבוד אשר שם, לאמור שלוש מאות אלף רו״כ שוכנים תחת הגג ההוא ביד איש אחד ומונחים בארגז אחד. מאה אלף או יותר עכ״פ תופש השכל, אבל ג׳ מאות אלף, דבר כזה לא היה לעולמים בנחולה וגם בהעירות אשר מסביבה.

וליונתן נפתלי טרכטמאן, בקצורו: יונתן טרכטמן, שני בנים רכים ועשירים מלדה. אין בלבנת פניהם גם שמץ מימי קדם ואין בנפשם גם הֵד אחד מעבודה ומיגיעת כפים. המה למדו מפי מלמדים טובים ומפי מורים ויודעים הם לשון וספר. בבוא איש תורני אליהם יכבדו אותו, וגם את אביהם יכבדו. עד חמשים שנה היה שותק, בהיותו טרוד בעסקיו ובמעשיו; ובמסרו את המפתחות אח״כ לבניו־נאמניו, ויעשה את שַׁבָּתוֹ הגדול בחייו, החל להראות, כי לו עינים לראות ולב מבין בחיים ובאנשים. הוא לא דבר הרבה מימיו ולא התערב בעניני העיר; והוא מכיר את כלם למקטן ועד גדול עד סתר נפשם. בבוא העירה חתן חדש לשבת ויחל לסחור, הוא רואה תכף על פניו, אם ישר הוא לוה, או לא ישלם. מעולם

ואצילים. דבר ש„ישעיהו־נתן היה אומר" היה להם כתורה שלמה; ואיזה דבור של בנו הגדול או חותנו— לדבר שאין להרהר אחריו. בני אדם כשהם לעצמם אינם יודעים הרבה במילי דעלמא, אבל בני ישעיהו־נתן יודעים. —

אין מלכות אחת מסירה חברתה!

למעלה מזה מבית ישעיהו־נתן, בטבור העיר, עומד בית גדול של אבן, והוא משוח בצבע אדום וגם גגו אדום. מרחוק ישקף כמגדל להיותו בעל שלש קומות וכל בתי העיר רק בשפל בנוים. במדור הראשון שלו חנויות פתוחות לכל עבריו, חנויות היותר חשובות בעיר, שמוכרות את סחורתן לפולנים ויְוָנים עשירים, שהם גם אדוני העיר. ומדור השני והשלישי המה מושב לראובן התקיף וחמשה בניו.

ראובן הוא אדם גדול הקומה, ראשו גדול, צוארו רחב ואדום וידיו כברזל, בניו הם גדולים וחזקים ובעלי אגרוף, ונשותיהם כלן הנה בעלות בשר מפורסמות, חצי השור עולה על שלחנם למאכל, וכל השמן והטוב בשוק, בבשר ובדגים בצמחים ובפירות יקנו הם, בטבעם אין להם דבר עם „דברי־רוח" וכל הני הך, וחתתם הגופנית על כל הקרוב להם, גם ל„היונים" אדוני העיר, הראו את נחת זרועם, כאשר בקשו להפריע אותם בבנין ביתם לאמר, שהבנין שלא כדת.— ותהי מלחמה רבה אז בעיר, כי היונים התאזרו בכל כלי מעצור לבטל את העובדים ממלאכתם, וראובן ובניו קמו עליהם ויכו אותם מכה רבה ויבריחו אותם. גבורה כזו ידועה לא רק בנחולה, כי גם בתחניה, בשמרין, ברכוליה ובשפטבקיה. עשרים שנה כבר עברו מהיום ההוא, וה„מעשה" עודנו חי בפי כל אנשי העיר ושייך לחם כנחל העיר וכהחורבה הגדולה של הארמון הישן, העומדת במבוא העיר עם מאתים חלונותיה. יש אומרים, שרק מאה חלונות שם, יש אומרים רק שבעים הם במספרם, מה בכך? חידת עם ואגדת עם קבורות שם משכבר הימים...

אם עשרה אלף ירויח יוציאם במהרה, ואם ירוית מעט או עוד יפסיד, סדרי הבית לא ישתנו, הכל שם ביד רחבה, הכל שם כדרך האצילים.—

אומרים, כי פעם אחת קנה נרות סטרין בשתי מאות רו"כ בעד ביתו. אומרים, כי עשה מלבוש לרעיתו הכבודה שמחירו אלף רו"כ; ואומרים עליו, כי הוא מעשן סיגרות, שמחיר כל אחת חמשים פרוטות, כי תיבת עצי־גפרית עשויה שן באמתחתו, אשר משפחה שלמה אפשר היה להחיות בדמי שויה.

פעם אחת השתערו סוסיו בנסוע בתו אסתר לטייל, והרכב עצר בהם ויצילה מאסון; ויתן לו יעקב בן משה שטר בן מאה רו"כ למתנה. שערו בנפשכם, גוי בן י"ט שנה, המקבל רובל וחצי לשבוע משכורתו, בהוספת לוג יי"ש, יראה שטר מאה רו"כ בעל רבוי הצבעים בידו. אבל יעקב בן משה לא ידע מעצור. הוא נתן להצדיק מטלנא, בבקרו אותו בביתו, שלוש מאות רו"כ, אם כי אינו מאמין כלל בצדיקים... הוא נתן לנער מכה בחליל, בשעת חתונת עניה בשכונתו, שנקרא אליה, עשרה רו"כ — והחתן קבל נדה רק עשרים במזומנים. כשנוסע לקיוב או לאדעסא, נוסע הוא רק במחלקה הראשונה ונער משרת ילוהו. לבית המרחץ לא ילך רגלי רק יסע במרכבתו; ובבואו לבית הכנסת לעתים רחוקות, כל העולם כמשתומם למראה מלבושיו היקרים!

אסתר'ל בתו ואמה שתיהם פורטות עלי מינים ולובשות משי גם בימות החול. עני, כי יבוא וילך משם ביד מלאה. אין סנדלר ואין חיט, נגר או נפח שעשה יעשה איזה דבר בעד הבית הזה, שלא ישיג בעד מלאכתו כפלים. והכל הוא נותן ביד נדיבה. בית־מלכות הוא בית יעקב בן משה בכל פרטיותיו, בזאת יודה כל אדם וגם אלה שאינם מבני ברית, כי גדול שמו בין היהודים ובין הפקידים; והאצילים אדוני הכפרים אשר מסביב, באים אליו לבקרו, והוא יבוא אליהם בשר. ה' נתן את חִנו בעיני השרים, יאמרו אנשי נחולה,

לא רִמה אדם ולא עשה עול לאיש, אבל גם את עצמו לא הניח לרמאות, לא מפני שבָהול היה על ממונו, רק מפני שחשב הדבר לרפיון כח, אם ידו על התחתונה.

ולפנות ערב בלכת איש איש במגרש ההוא מעבודת יומו ודאגותיו, וראה את העשיר יונתן, בלבנת זקנו ובמנוחתו, יושב נשען על הספסל הבנוי לפני רצפת ביתו. לכאורה גם הוא אינו רק בן־אדם בעל גוף ובשר, אבל האלפים הרבים יבדילו כתהום בין נפש לנפש. יונתן הוא אדון העיר ובנפשו איזה שלוה ואיזה חוזק, ירגיש אותם רק מי שגם לו כאלה נתנו.

הוא יושב ורואה בהעוברים מהעיר העליונה להתחתונה או מהתחתונה להעליונה: הנה נושאי הסבל עוברים. הנה העגלות הטעונות, הנה בעלי המקלות בידיהם והכיסים הריקים. הכל כצללים הם מתנועעים, היום יחיה זה ולמחר ימות... הוא יושב ומביט באשר לפניו. — — —

והאחרון. —

את בית ישעיהו נתן ה„קבצן" יבטל כעפרא דארעא. את ראובן התקיף לא יירא ובדגים השמנים שלו לא יתחרה. רק את יעקב בן משה הוא עוין, הדל־העשיר הזה הוא כעצם בגרונו. משה אביו כבר היה סוכן לעשירים מופלגים בקיוב. והמה בבואם כפעם בפעם לפקח על היערות הגדולים שהיו שכורים להם, בנו לו בית יפה ומהודר, והיה גם להם לשבת באותם הימים המעטים, אשר שכנו בנחולה. להבית צעצועים בחלוניו, עמודים בפנותיו ומעקות עץ מעשה חושב. בו יבואו המים בצינור עד העליה העליונה, התנורים מוסקים במבוא כולל בתחתית הבית כבעירות הגדולות. פנסים מאירים לפני הבית ולפני שער החצר, בו גם אֻרְוָה לסוסים ומרכבות שתים. והוצאות הבית הזה הן היותר גדולות שבעיר והכנסותיו לפעמים מרובות ולפעמים מועטות...

יעקב ירש את כל השררה הזאת, והוא הולך בדרכי אביו.

עולם עובר.

(תמונה).

בנוהג שבעיר, שהבתים החשובים והגדולים שבה עומדים סמוכים לטבורה; שם מתגוררים הגבירים, בעלי הבתים הידועים; אחריהם באים הבינונים; ואחרי הבינונים — הקטנים, וקצה העיר הוא מקום מושב לעניים, להנמושות בחיים ולמלמדי דרדקי ואידך. — אבן לא כן היה הדבר בנהריון. בארבע פנותיה עמדו, כמצודות, הבתים היותר גדולים שבעיר. בקרן צפונית־מזרחית התגורר הגביר שלמה מלכיאל יַקבזון בהיכלו הגדול, אשר לו שלשה עשר חלונות פתוחים אל הרחוב; בקרן דרומית־מזרחית אוה למושב לו החייט העשיר רפאל נפתלי בן שמעון, שהיה עושה את מלאכתו רק בשביל האצילים הפולנים והפקידים העליונים, ובשעת בקשה נמרצה — גם בשביל איש יהודי, אם שלם כפלים... ביתו היה מרובע ולבן כשלג, והמגרש לפניו רצוף לבנים שרופות אדומות. והיו כל אלה כמדברים לכל עובר לאמר: ראו עד כמה כבר הגיעו בני נהריון! בקרן דרומית־מערבית מתגורר חתן הגביר המחזיק את בית־הדואר לסוסים, ולו שלשה בתים בחצר אחת, אחד לעצמו, אחד לבניו ואחד להיות למלון לנוסעים מבני עליה. בקרן מערבית־צפונית עומדים שני בתים הגונים: באחד, בקצה הצפוני, יושב האפיקורס שבעיר: דוב הרשלי"ס, אדם חריף ומשכיל, אשר כל ימיו חי, במה שנותן לו חותנו העשיר מחזיק הרחיים בכפר הסמוך, וגם בנה זה בשבילו את הבית הזה. על הבית הזה עולה, בארכו וביפיו, הבית השני אשר בקצה המערבי,

ויתגאו בו מעט, אם כי בסתר לבם לא יכלו לסלוח לו את פזרונו הגדול!..

והיו יהיו ארבעה הבתים הללו בנחולה כארבע חומות, או לכל הפחות עמודי העיר. לכל בית יד ושם בחלקי העיר ותושביו, והיו להם למגן ולתכן חייהם.

ה׳ נתן את החיים לבני אדם ויצב להם גבול צר בעלמא הדן. שאלו את אנשי העיר ויאמרו: הודו לחסדו, כי פתח על כל פנים לאחרים את הרוחה. — —

הם כבשר השור, בשר גס ועז, בשר הנותן כח, ותפלין של רבינו תם הם כבשר עוף, הנתון רק לרכים ומפונקים. וטוב שיטעם גם הוא את הטעם הזה. —

וליוסל־נטע שני בנים, בת אחת, ואשה כמעט שאין לו כלל. היא חולנית כל ימיה, קטנה מאד ומהלכת כצל. הבת היחידה היא גם כן דלת־בשר וירוקת פנים, ולא תקפיד על בגדיה מעצלות ואיזה שעמום תמידי. הבן הבכור, שלמה־נתן, היה סוחר פשוט, שאבדו לו מעותיו זה מאז, ואף־על־פי שבן־נגידים הוא, היה עומד בעיר במעמד החשיבות שלש מדרגות מאחרי אביו. תחת זה היה אחיו הקטן ממנו, יענקעלי, מין צעצוע כשמו„ כלומר, בקשו לעשות ממנו מין צעצוע כזה. בבחרותו היה לו מְלַמד מיוחד, שהיה בא אליו ללמדו, אם כי לא היה מבין דבר לא בגמרא וגם לא בחומש. בקשו לו שדוך טוב ויתנו לו אשה בת מי שהיה נגיד, ואשתו היתה יפה מאד. אכן עוד מראשית לא חפצה האשה לשבת עמו יחדו, והיו מתחננים אליה כפעם בפעם שתשוב אליו, ונתנו לה מתנות רבות. — יענקעלי היה נודע ללובש מלבושים טובים ולאברך הנושא אדרת־השער היותר טובה שבעיר. להרויח לא ידע אמנם מאומה, ובני העיר הביטו עליו כבעל עשיר עשוי של־נייר לצעצועים. הוא לא ידע מחסור והיה נותן נדבות הגונות לכל פושט יד, אבל עם כל זה לא היה נחשב בעיר ולא כלום. — באחרית הימים נשאה גם אחותו לנער בן־תורה מבני דלת העם, שהעמיד לה ולדות. ליענקעלי לא היו עוד בנים, ולשלמה־נתן כבר היו ששה או שבעה. הוא לא היה בר־מזל בנוגע לנשים. אחת מתה, אחת גרש ואחת חלתה חולי־רוח ואין מושיע לה. בימים האלה החל גם לתת בכוס עינו והיה מוצץ את לשד אביו, שלא היה יכול דברו לשלום. גם בין שני האחים היתה שנאה תמידית. שלמה־נתן קנא ביענקעלי, אם כי בלבו היה לועג לו וידע, כי לא יצלח לדבר. מה חשב יענקעלי כל הימים? אחרי שלא עשה שום מעשה, קשה לדעת. הוא קם בשעה העשירית ביום, עשה את בגדיו והלך אל בית־הכנסת להתפלה ארוכה, כלומר לְהֵראות ולראות, שב משם ואכל את ארוחת־הצהרים. ישן אחרי כן בשתי שעות. קם והלך בחוץ או

בן עליה ומחצה. המדור התחתון אינו מושב לבני אדם, והוא בעין יסוד רחב משוח בצבע תכלת, והמדור העליון הוא בן חדרים רבים וגדולים, וחלונותיהם נשקפים אל מגרש בית־המדרש הסמוך ואחוריהם כלפי מקום מושב האכרים, ההולך הלוך ומשתרע עד הנהר הרחב, אשר על שפתו עומד בית המרחץ ליהודים; והיה כל ההולך אל בית המרחץ ועבר תמיד בין שני הבתים האלה, ועל כן נקרא שער בית המרחץ.

בבית הזה יושב מאז ומקדם יוסל־נטע רבינאוויטש, האיש הזה הוא נגיד ועשיר במובן ידוע, אבל נחשב הוא בין עשירי בית הכנסת של בעלי־הבתים ולא בין אלה של בית המדרש של מרגלית, אשר שם מתאספים החסידים מבני העליה, ואת שם משפחת מרגלית הלא שמעתם? היא היתה מסתעפת עד קיוב ושדה־לבן, ובאה בברית שדוכים גדולים עד בראדי ולבוב.

יוסל־נטע היה סוחר בשורים ומפטמם לממכר. בתחלה, בטרם שהיה עוד לקצת עשיר, קרה לפעמים גם כן, ששחט איזה שור או איזו פרה והיה מוכר את הבשר לקצב או גם להשכנים; עתה הוא קוצף מאד, אם יזכירו לו ראשונות... ביתו הוא באמת כדרך הנגידים, והאיש בעצמו הוא גם תורני קצת, הגם שהוא יודע את „פירוש המלות" רק בצמצום גדול; זקנו לבן קצת ורחב, מתפלל הוא בטלית טובה, ובשבתות הוא נוהג מנהג חסידות קצת. בטבעו הוא שקרן גדול, וכל היוצא מפיו רחוק מן האמת, אבל לא ישקר מרוע לב, כי אם לתיאבון, או גם מדמיון מעט... מי היו אבותיו ומאין יצא למלוך? גם הוא בעצמו אינו יודע עיד, אחרי שהרבה לספר על אדותיהם בפנים שונים, בהפלגות וגוזמות, עד שבאמת חשב את כל כלי טוב בביתו, כמו כוס של כסף, מנורה, דוד של נחשת קלל, לדברים שבאו לו בירושה מהם; וגם על הכלים „לשמירה" בפסח אומר הוא, שירש אותם מהם, אם כי התחיל לעשות כך רק זה בשנים האחרונות. באותה עת עלה במחשבתו להניח גם תפלין של „רבינו תם"... הוא בעצמו לא ידע את ההבדל שבינם ובין אותם של רש"י, ובשביל שהיה אוהב לאכול, וחוש הטעם שלו היה חושו היותר בריא, היה מעתיק לעצמו את הבנת הדברים באופן זה: תפלין של רש"י התדירים

מטשיטשילניק, גם רבי דוד׳יל ורבי מאטילי וכל בן של קדוש מפורסם. הימים האלה היו השבתות הגדולים שבחייו. אוהב הוא מאד את החדר האחרון שבביתו, אשר בו ילינו האדמו״רים, ובצאתם הוא סוגר אותו כמקום קדוש. רק כלתו יכולה לבוא בו; לה אין מפריע ואין מגיד דבר. שם, שם בחדר האחרון, אשר חלונו פתוח לחצר, נשקף כפר האכרים בשלותו, שם תראינה בנות ישראל עולות מן הרחצה, בחורי בני ישראל הולכים לשוט בנהר, עדרי הצאן שבים מן המרעה והאכרים באים משדותיהם לפנות־ערב.

אומרים אמור, כי שם בחדר האחרון היה קבור מעין אוצר; אומרים אמור... הרגעו, כזאת לא תהיה בישראל!

וימת יוסל־נטע בערב־שבת אחד, בשובו מבית המרחץ; כי התחמם מאד, בהיותו מזיע על גבי האצטבה העליונה, ויאחזהו השבץ. אשתו, שארית הפלטה של אשה, הלכה אחריו גם היא בשנה הזאת אל בית־מועד לכל חי. שלמה־נתן חלה ולא ירד מעל מטתו. אשתו של יענקעלי לקחה את כל תכשיטיה וברחה בהחלט לבית אביה, ויענקעלי חלק את ירושתו עם אחותו ועם בני אחיו. גם על אחותו עלה הכורת, בלדתה את הבן הרביעי ותקש בלדתה; וישאר יענקעלי לבדו עם שקלי־הכסף המעטים, אשר נאכלו אחד אחד. אז באו הימים אשר היה רעב ללחם, והדבר הזה, דבר חדש אצלו לגמרי, ויהי נודד לקרוביו. וכאשר כלתה אליו הרעה, גלה לקישינוב ויהי לעובד פשוט, לדורך ענבים. גבר לא־יצלח היה בממשלת היין וחייו דועכו כפשתה כהה...

אלה תולדות הבית הזה, אשר על תלו עומד עתה בית המרקחת אשר בעיר. הקורא חכה להשתלשלות הדברים בארוכה — והנה הכל כה חלף ועבר. התחת אלהים המתאר?

שתה חמין, הלך עוד הפעם לבית־הכנסת, שמבלים שם כשתי שעות במנחה ומעריב ובבין־הפרקים, ואחרי כן תבוא ארוחת־הערב ושינה ארוכה. ככה היה כל הימים. תשעה חדשים בשנה היה בבחינת אלמן, כי אשתו עוד היתה נוסעת לבית אביה לזמן הרבה ושבה לבית חמיה רק בקושי גדול, אם כי כבדוה שם כבת מלך. קומתה כתמר ולבה סגור! בודדה היתה ודבריה היו מעטים, ובראות אותה איש והיתה תמונתה חקוקה ברמיונו לאורך־ימים. כמטעים זרים תחיינה נפשות כאלה ברחוב היהודים וכמנגינה אלמת...

יוסיל־נטע משלה את נפשו, כי ה„בנים" חיים בטוב ומתגאה בכלתו. והיה אם תקום ותצא לבית אביה, אז יסע הוא בעצמו אחריה וישביע את אבותיה, שיכריחו אותה לשוב, והיא תקום ותסע עוד הפעם לבית בעלה. בינתים נולדו להם גם בן ובת, והם יתומים חיים, נעים ונדים עם אמם, פעם בכה ופעם בכה.

ואת שלמה־נתן קרה מקרה לא־טהור. הוא גנב פעם ספר־תורה מבית־המדרש של „השומרים לבוקר", אם כי באמת לא היה גנב מעולם, וימכור אותה לכפר. איך היה הדבר הזה? — נפלגו בזה הדעות. איך שיהיה, בא אביו וכסה על „חלול־השם" הזה, ושלמה־נתן בעצמו נתן בכוס עינו עוד יותר. אשתו המשוגעת היתה רצה ברחובות, עד כי חדלו לרחם עליה; ושלמה־נתן החל להיות עני מן המנין, לבשתו ולבושת אביו, שכבר נלאה לתת לו ולחזור ולתת, ואז גם הוא בעצמו כבר היה יכול רק בקושי גדול לפרנס את ביתו ולהחזיק את הזוג התמידי על שולחנו. הן נמשך הדבר הזה כבר זה שלש עשרה שנה. ויוסיל־נטע החל בצר לו לקרוא תהלים באריכות יותר מעט ולחשוב לנפשו... אבל עוד היה אוהב לבוא אל רב העיר לפרקים ולספר שם את נפלאותיו מימי נעוריו. — שם שב ברמיונו מעט לימי נעוריו, ובעידנא דשקרא צייר לעצמו עוד את שטרי־המאות הירוקים, אשר היו לפנים בכיסו, הריק עתה.

ועוד גם זה: גם בימי ירידתו לא חדל ביתו מהיות אכסניה קבועה לכל רב ולכל צדיק הבא לעיר. גם האדמו"ר הזקן מטלנא התאכסן בביתו, גם הרב ר' משה מסברין, גם רבי שמעון'לי

לפני החלונות, ולאלה שאין להם כזה, להיות הראשונים בכלל מתי מספר, כי אם לאלה, שבעליהם ישבו שם תמיד, בָנו אותם או יָרשו אותם מאבותיהם, ולאלה שיצאו מיד ליד, ובעליהם המה חדשים מקרוב באו; ובבוא המבקר על בית מהחוג הראשון לבוא אל החוג השני ולהחליף בעליו הישן בחדש, הייתי מרגיש רגש עצב עז, והייתי משתתף במזלו.

ותולדות בית אחד כזה, שהיה בשכנת אבי, רוצה אני לספר עתה לפני קוראי, לא מעשה גרידא, כי אם תולדה.

הבית הזה היה האחרון בקצה הרחוב של אבי, ולמטה מזה— קצה הכפר ו„ישוב" האכרים עם גני אילן וגני ירק, והגדרים מעשי עבות, ורוחב האדמה שבין בית לבית, וכל הרושם הַשַׁלְוָתִי השונה מזה של עיר היהודים.—הבית היה קטן ושפל, אבל יפה ומשוכלל, והשויון אשר בבנינו נתן לו איזה חן. המגרש שלפניו הן היה מרוצף לבנים שרופות חלקות, וגם הכרכוב שמסביב לו אדמדם. הכתלים משוחים בסיד כהה, דלתות אדומות לחלונות וגם לפני הפתח שבאמצע הבית. הגג מכוסה תבן, והתבן ישר וחלק, ושתי ארובות העשן בקצה הבית לבנות כשלג; כל התמונה מרחוק היא תאוה לעינים, והזר העובר ולא ידע מי יגור שם, יחשבהו למשכן אחד האצילים הקטנים הפולנים.

ובקרב הבית—נקיון וטוהר. הכלים גדולים וכבדים מעט לפי רוחב החלל, עומדים בדממה, כשקועים במחשבות; הספסלים והכסאות לבושים סנורים לבנים, והרצפה של קרשים מרוחצה בכל יום. קדרות של נחשת נוצצות, ראי כבד ומורה שעות גדול לוקחים את מקומם, שני ארגזי ברזל עומדים בשתי קצות; ושלחן עגול גדול בתוך, ועליו מכסה לבן עם זר אדום. מרים עקרת הבית היתה „בריה" גדולה, בלי הרמת קול ובלי גאות. היא היתה לבושה תמיד נקיים, ואיזו אהבת־אם היתה מרחפת על פניה תמיד. את בנה שמעון ואת שתי בנותיה אהבה כנפשה, ותחנכם היטב, ואת בנימין יעקב אישה, איש סוחר ונאמן רוח, כבדה, ותשמרהו כחתן. בני חמשים היו, וקרבת הנפש שביניהם לא כהתה, אדרבא נהנה להבית אור וחום.

בתים.

(זכרון).

מעודי היה לי צער גדול לראות שוכני בתים, שטפחו ובנו אותם בני אדם וגרו בהם ימים רבים, והולידו בהם בנים ובנות, והשיאו את הבנים ואת הבנות, וישבו זמן רב במקום אחד, הם ויגיעם בחיים, חלומותיהם ומשאת נפשם וכל אשר להם; והנה סובב עליהם הגלגל פעם אחת, והם אנוסים למכור את קִנָּם לאחרים, לא עמלו בו, ואנשים חדשים ופנים חדשות באים לרשת את האדמה, שמשפחה שלמה מצאה שם את אורה תחת השמש דור או דורותים. — אדם כי ימות באחרית ימיו, והולך למנוחת עולם, אחרי מלאכתו פה עלי אדמות ומלאו תפקידו — סדר העולם כך הוא, כי הן לא לעולם יחיה איש; אבל הבית, שיגעו בני־אדם הרבה בשכלולו, וחיו בו ימים הרבה, וגם הוא ינק מנשמת הגרים בו, והם ממנו, עד כי במעט היה ללבושם ולעור בשרם, — בית כזה, כי ימכר לזר, ויד היורש מטה, ואינו יכול לגאול את נחלת אבותיו, וגם חוק היובל אין בימים ההם, כי ישובו איש אל נחלתו ואל אחוזתו, בבוא שנת החמשים—דבר כזה ימלא אותנו עצב־לב.

כשישבתי בעיר מולדתי בימי עלומי, והייתי יורע כל שביליה, רחובתיה ובתיה, לא חלקתי לי את הבתים לבתי עשירים ולבתי עניים, או לבתים בעלי חניות מלפנים ושאינם בעלי חניות, או גם לבתים שיש להם גן או איזה אילנות

ירשה את מורה השעות מאביה, שהיה פעם אחת בעיר ויניצה, והיה לי הנגון והעיר ויניצה כחידת פלאים בלילה. מי יכון מסתרי לב נער, ולאן ישאהו הרוח?

ומי פלל לי, כי בא יבוא יום, ומורה השעות הזה לא ינגן באזני עוד, כי בנימין יעקב ומרים יעזבו את הבית הזה ללכת אל עיר המחוז, ולא יהיו עוד בעירנו הם וכליהם וכל אשר להם, ואנשים אחרים יבואו לשכון בבית הזה, אשר לא ידעתים? ולו אמר לי איש את הדבר הזה, אזי היה לי כמתנבא, שיבוא שנוי במנהגו של עולם, כי השמש לא יאיר, וכי תחת שתי רגלים תהיינה לי שלש, כל כך התעצמה בי תמונת הבית הזה בשכונתנו, ופני מרים, שרחם רחמתני עוד ביותר מעת, אשר מתה אמי ונעשיתי ליתום, כדברים בל ימוטו.

והנה בא הַמַּשְׁבֵּר. באחד הימים, בשובי מן החדר, ואשב אל השלחן לאכול ארוחת הצהרים, אמר לי אבי: התדע, יוחנן, השכנים שלנו, בנימין יעקב ואשתו, מכרו את ביתם לכפרי אחד הבא לעירנו, והם יוצאים לגור בשדה־לבן. מצבם היה רע באחרית הימים, ואפס להם כל קיום, ועוד אסתיעא מילתא, כי בנימין מצא שם משרה בבית רחיים בתור פקיד. ה׳ יעזור להם, הם אנשים ישרים... בהשתוממות גדולה פתחתי את פי, בדבר אלי אבי, ונפשי חרדה למשמע, עד כי אבי אמר לי: מה לך? לא יכולתי עוד לאכול, ואשב כנדהם עד ברכת המזון, ואחר כך מהרתי לצאת, בטרם היה סיפק בידי אבי לעצרני בבית, עוד מעט ואני מחוץ לעיר, ואני עובר בשדות בר בדכדוך־נפש. כחצי מיל הלכתי ביום ההוא רגלי; ובשובי לפנות ערב לביתנו ישבתי על יד החלון ולא דברתי אל איש. —

ומקץ שבועים ימים בא הדבר. שלש עגלות סוסים וקרון אחד רתום לפרים שנים באו ויעמדו לפני בית בנימין יעקב ומרים, וישאו האכרים את הכלים החוצה ויטענום. חצי יום חלף בסדור הטעונה ובחבוש הכלים. ספסלים, ארונות, שלחנות, הביתים וכדים הכל נטען על העגלות, ועל הקרון, אחר כך כסו את התל שעל הקרונות ביריעות גדולות ויעבתו הכל בעבותים. אנשים מהשכנים התאספו לברך את הנפרדים ברכת הדרך, ואנכי

בנימין יעקב לא היה עשיר מימיו, ולא עני. הוא היה „בעל בית" הגון, באני-שיט קטן שט בים החיים, והוא נשא אותו ואת כל צרכיו. בספרים לא קרא, ולא היה מן היראים לתאבון, ומהמגביהים קולם בתפלתם, אבל בלבו היה זוכר את חסדי ה' אתו, והיה מאמין בהשגחתו... הוא היה מטין יהודים הללו, שבית המדרש, השוק וכל עניני הקהלה, המה לו כצללים רחוקים, ואוירו האמתי היה ביתו.—הוא נשא ונתן באמונה, והיה לו שיח ושיג עם קוני קמח ועם מוכרי קמח; ולפעמים קנה בעצמו חטים ויטחנם בהרחיים הסמוכים, אבל לא היה שקוע בענינים האלה לשם תאוה גרידא ולשם פזור הנפש. הוא הלך לעשות מסחריו, כאיש הולך אל ביתו לאכול, או לבית המדרש להתפלל. הוא היה אומר: ברוך ה' יום יום! ולא דאג רק לזמן הקרוב. ועל כן היה נוח לבריות, נוח למקום, נוח לשכניו, נוח להרב דמתא ולהגבירים דמתא. בנימין יעקב היה בנימין יעקב ואיש הולך לדרכו.

בימים ההם ואנכי כבן עשר, וכבר קראתי בספרים ואגדות, והייתי אוהב להתפלפל ולספר. עם בנימין יעקב לא יכלתי לדבר הרבה בענינים האלה, ובכל זה, אהבתי את ביתו, והייתי בא לשם, בכל עת שפנוי הייתי מ„החדר". רעיתו מרים קבלה אותי תמיד באהבה, ואוהב לשבת שם על ספסל מכוסה לבן, ולהביט משם בעד החלון החוצה.—פלא, משם נשקף לי עולם אחר, ולא זה שהיה לי בבית אבי; מעין יום השבת היה מרחף שם גם בימות החול, ושם מצאתי את נפשי...

ספרי זכרונות, תולדות ומעשיות, שקראתי בהם, הראוני את העולם הגדול והרחוק, שם מעבר העיר שלנו, ובבית בנימין יעקב ומרים היה לי מעין אותו הרושם. ידעתי את הבית ואת כל כליו, דבר דבר על אפנו, כל אחד על מקומו הראוי לו, כאלו גדל שמה ואי אפשר לו כלל במקום אחר; ועם כל היות הדברים קרובים לי ולחושי, היה לי בהם מעין השירה וגעגועי הנער. אהבתי להסתכל תדיר בה„מזרח", שהיה תלוי שם במסגרת על הקיר, ושם כתוארים אריות ונמרים מעשי צעצועים. ובמורה השעות היתה מכונה קטנה, והיתה מנגנת בנעם, בבוא הודעת השעות. מרים

ושמעתי מאבי, כי גם נתנאל נחמן, שהתחיל להתודע בעיר על ידי מסחריו ולקנות לו שם, קבל לפניו, שאינו מוצא את עצמו בטוב בין כתלי הבית החדש.— צר המקום למשפחתו הגדולה, והשנוי לא היה לו לטובה. הבית בעצמו הלא טוב הוא, ועל כן קנה אותו, אבל כ נ ג ר הוא מרגיש את עצמו שם, וגם כל בניו קובלים מעין זה. לו נדמה הדבר, כמו בנימין יעקב השאיר אחריו שם דבר מה...

התפלאו. אם ידברו מ„זווג״ איש לאשה, בחור ובתולה, הכל יבינו זה, שיש כאן קרבת הנפש ואיזה שתוף שברוח; אבל אם יאמר להם, שגם בין הבית ואשר יגור בו יש הרבה שייכות ואיזה דבר נקשר ברוחם, לא יאמינו. ואנכי אאמין בדבר, אאמין עד היום.—

עמדתי מרחוק מביט על המראה.— באה שעת הנסיעה. הבית כבר היה ריק, ומרים יצאה עטופה במטפחת, ואראה את עיניה רטובות. בנימין יעקב היה טרוד ומפוזר-הנפש. עוד עגלה קטנה באה, וישבו שניהם עם בנם, שבא ללותם לדרכם. ברגע האחרון זכרו, כי עוד לא מסרו את המפתח לקונה הבית, והוא גם עוד טרם בא; ותקרא אותי מרים, ותתן לי צרור מפתחות, למסרם לאבי למען יהיו מונחים אצלו עדי יבואו אלה מהכפר, ותנשקני ותאמר: ההגדל, יוחנן!—והעגלה עם היושבים החלה להתנועע, ושלש העגלות והקרון כבר הקדימו מעט. לא ידעתי, אם כחלום היה הדבר, ואבט אחורי העגלה; ואחזק בידי את המפתחות הקרים... הנה העגלה נוסעת ומרחיקה ממני, ועוד מעט ונעלמה מעיני; רק את האנשים השכנים, אשר הביטו אחריהם, וידברו זה אל זה, ראיתי, וכעבור חצי שעה שבו גם אלה איש למלאכתו. אין רחם באדם!

ובעמדי כך מך ונדהם, באתי לאט האהלה; ובעמדי באוהל, פתחתי את הדלת במפתח אשר בידי, והנה אני נצב פתאום באמצע החדר הגדול הריק, ודממת אופל נפלה עלי. לא יכולתי להתאפק, ואתן קולי בבכי. הנני מתביש לאמר, על קבר אמי לא בכיתי כך. מות יותר נורא ראיתי בחלל ההוא, והוא מות אלם, מות לא ימושש בידים, וגם בלתי מחובר לקרקע, ומעמידים לו מצבה. כן, כן. אתם לא הדעו את הנפש ואת חבלי הנפש!

כירח ימים עבר, והנה בא קונה הבית מהכפר, הוא ואשתו, ובניו חמשה, ושתי בנותיו, וחתניו לוקחי בנותיו, ושיירה של של עגלות רבות מעונות כלים ומטות וארונות כבדים, ויבואו לרשת את הבית, והאנשים גדולים וכליהם גדולים. חביותיהם גדולות, והיו בעיני, כמו שבט זר בא לקחת ארכה לא לו... לא דרכתי עוד כהימים ההם והלאה על הכבר הזה; ובשלוח אותי אבי פעם אל שכני החדשים, שכבר ידעתי את שמם בהיר בית נתנאל נחמן, השתמטתי באמתלא, לבל אצעד על סף הבית, שכבודו נתן לזרים.—תוגה היתה בלבי, ואשא אותה ימים רבים, מבלי אדע את רוחי...

ותגדל הילדה בירחים הראשונים, ותאמרנה כל השכנות, שכמוה לא ראו ליופי!

ושולמית מתפללת על חיי הילדה ואריכת ימיה, כי דבקה נפשה לאהבה אוהה יתר שאת, על כל הנפשות ההולכות לפניה; ותאמר בלבה, אם יזכני ה׳ לגדלה וידעתי, כי נרצה עוני.

וה׳ לא רצה לה. ובעבור שנתים ימים נפלה הילדה למשכב ותחלה; והרופאים אמרו נואש לחייה. ותבך שולמית מרה ותפול לרגלי המטה ותאמר: בתי, בתי, מי יתן מותי תחתיך! וישמע הדבר במרום ויכתב לזכרון בספר...

ותקם הילדה ותחיה לשמחת כל הבית; והם לא ראו את הצל המסתתר. — — —

ויהי מקץ השנה ויבוא מלאך המות לגבות את חובו. גם לבבו חרד למראה הנורא — לגזול את האם מהבת. אבל מה יעשה? שלוח הוא ממרום.

מהרה! נושאי המטה עושים תפקידם. תיבת הצדקה מקשקשת. חמשה ושלשים שנה של חיי אשה כשרה נקברים. צדוק הדין! ימי אבלות! והאבל כבד מאד בלב שלמה נחמן ובלב כל אנשי הבית.

וידר שלמה נחמן נדר בלבו, שלא לישא אשה שניה על קבר אשתו הראשונה, וישמור את הדבר.

ותגדל היתומה הקטנה ותיף בהדרה לשמחת כל רואיה ולמנוד ראש, כי כן יתומה מאמה היא.

בהיותה בת עשר שנים לא שבעו העינים לראות את יופי הנערה, ובהיותה בת ארבע עשרה שנה כל רואיה יעמדו ויאמרו: הזאת בת שלמה נחמן, שכנסיכה מלדה היא צועדת...

ושלמה נחמן חי רק בעבורה, וכל משאלות נפשה לא מנע ממנה, בכל עת יבוא הביתה יביא לה מתנה ולא יעזוב את הבית בטרם ישקנה. ברכת נפשה בלבבו תמיד, ובחשבו בה, גם במעשהו ישכיל. בשכבו ובקומו רק תמונתה לנגד עיניו, ובנוחו מטרדת העסקים יחלום עתידותיה: בן־מלך ינתן לה לבעל או בן עשיר מופלג.

שישי ושמחי בת כפולת! שלמה נחמן שרך את יתומתו

חג המות.

(אגדה).

כמעט בכל שנה ושנה בבוא הקיץ, עלה המות בחלוני שלמה נחמן לבית נתן אברהם בעיר כפולת ויקח לו ילד או או ילדה מבניו ובנותיו הקטנים. בית שלמה נחמן וסחר העצים והקרשים שלו, היו בקצה העיר, הגדר משתרע עד חלקת בית מועד לכל חי, והחומה פרוצה...

שלמה נחמן טרוד הוא כל הימים במסחריו, לקנות ולמכור, ללות ולשלם ולמלא מזמן לזמן את ה„חור" הגדול בכיסו. על ידי הוצאות ביתו הרבות. בין עשירי העיר הוא נמנה כל הימים, בעלותו גם ברדתו, וביתה לא ידע זעם.

אשתו שולמית בצנועת יפיה, שומרת היא בבית ותשא אבל בלבה על פרי בטנה הנקטפים בלא עתם. היא מאמנת בתהלוכות ההשגחה העליונה בצדק ובמשפט ולמדה בספר „צאינה וראינה" לא אחת ולא שתים את המקרא: ה' נתן וה' לקח! אבל נפש האם לא ידעה מנוחה. עינים הללו, שנפתחו לראות את העולם למה יכבו? התנוקות הללו מה חטאו?!

ותהר ותלד, ותהר ותלד ותינק את הוְלָד, ובעבור שנה או שנתים הכריע המות את החיים הרכים ויעשה את מלאכתו באמונה. אם רחמים בלבו או משפט, הוא עושה את תפקידו, —

ותהר עוד הפעם ותקש בלדתה. שלשה ימים ושלשה לילות נאבקה עם צירי הלידה, ובאחרית המליטה בת בטוב. שניהם נגאלו.

השנים.

(ציור).

— בדרך העולם הוא, שבמות רבי או צדיק וישכב עם אבותיו, יושב בנו הבכור על כסאו או גם, כי תלמידו הגדול יתמנה לרועה עדת החסידים אחריו. אבל לעתים רחוקות יקרה, שמכבדי הרבי ומקורביו קשרה נפשם רק ברבי זה, שידעוהו ויהיה להם לאב ול„מנהיג" גם אחרי מותו ולא ילכו להסתופף בצל קדוש אחר; ומאלה הם חסידי סברן, ה„חסידים הישנים". — אין להם להחסידים האלה רבי חי, אשר ידברו עמו פנים אל פנים, אין להם מקום־קדוש לעלות שמה לרגל או לימים הנוראים, ואין שם כל הרחבת הדעת ותגבורת הרוח, שבאה הוא לאדם על ידי נסיעות כאלה. כצללים המה הולכים עלי ארמות ורוח עוצב ממלא כל אשר סביבם. עיניהם לא לפנים יביטו, כי אם לאחור: לקדוש גדול שמת המה עובדים, קדוש שאין תמורתו, והם שומרי קברו ... בין קהל החסידים האלה, שמרכזם ב„הקלויז" הישן בעיר נחולה — מושב איש־ספורי וביניהם הוא נמנה.

נחולה היא עיר קטנה ועניה כדרך הקהלות האלה, שמימי הצר הצורר לישראל בנגב רוסיה עוד לא נרפאה כלה משברה, אין בה כל תנועה ועומדת היא על חקיה ומנהגיה וסחרה המעט, שאין בו מחיה. ומקצת החיים שבה. או צל חייה היא רק בהרחוב התיכונה, ששם הוא גם מה שקוראים „שוק־העיר" וחנויות העיר, ושם עובר גם דרך־המלך, המקשר את העיר משני צדדיו עם שאר חלקי העולם... רחוב זה הוא האחד, שבו פני הבתים מקבילים

העדינה לבן יחיד אחד ממשפחת נַתַּנזון המפורסמת. אזרחים נאמנים הם לדורותם ושותפים הם לבית־חרושת הסוקר הגדול. זהו השדוך היותר גדול, שעשתה כפולת באחת מבנותיה. וידבר כל העם בהצלחת שלמה נחמן. ה׳ לא יקפח שכר של בשר ודם. בידו האחת חסר אותו ובידו השנית ימלא את החסרון...

חלמא טבא חזית שלמה נחמן, חלמא טבא חזית.

ויחוגו חג ה„תנאים״ בשמחה ודיצה, ולעניי כפולת היתה אורה ורוחה.

וישחטו עֶגְלָה אחת לסעודה ושנים כבשים ועופות עשרים, ויין ושכר נשפכו כמים וישתו לשכרה וישתוללו.

„כלי־זמר״ נקראו. התופים מכים, כמו בחתונה, ותבקע הארץ לקולם. כפולת צהלה ושמחה!

והכלה הדסה כמלכת־השבת בשמלת משי לבן שלה ובפניה המאירים כאור הירח. כחולמת היא בהשאון הגדול ונפשה שומעת עננֵי שמיא רוכבים מרחוק. — — — —

ותראה את ה„חתן״ יושב בראש הקרואים ותשתומם, כי לא ידעה איש.

ותבוא אמה אליה בחלום הליל ופניה כנזעמים. — ותקיץ הכלה בבקר בהכנות המחותנים לדרכם ותאמר: ראשי ראשי!

מי יפתר את החידה? מי ידע פשר מסבת ההשגחה? הכלה מתה לפנות ערב, כי אחזה השב״ץ, וירד שלמה נחמן ביגון שאולה. — —

מרים, רעיתו של יהושע־נתן החסיד והגבן, נולדה בעיר המחוז בלונה הקרובה לנחולה, גם היא היתה בת אשה אלמנה, שלה עוד בן יחיד, ומודעים לא היו להם בעיר ההיא. במעון־שכור גרתה המשפחה הקטנה הזאת בעיר התחתונה וחיו ברוחק. האם עסקה במעשה פוזמקאות, תפרה לבנים ולפעמים גם נקתה נוצות. ובנה היה משורר־עוזר להחזן בבית הכנסת וקולו רך וערב, אבל שכרו מעט. גם מרים ידעה לשיר שירי־עם ולזמר נגונים. פניה היפים ועליזי־נוער הרבו את קסמה; ובלכתה לטייל ביום השבת בגן העיר, לא היתה עלמה, ששגבה ממנה בחן וביופי!

בלונה אינה נחולה, שם בני ישׂראל אינם עניים ויראים כל כך. מעמדם החומרי לא היה רע יותר, ועם זה זו בא הַקָלה גם בחיי הרוח. יהדות הגדֵלה בעיר, ששם יושב שר המחוז ושם ישנו גם בית־ספר עירוני לנערים והרחובות מרוצפים באבנים והבתים יפים ומסוידים בסיד, הנה בת צביון אחר לגמרי מזו, שגדלה בעיר, שאין אלה לה...

והנה בא הדבר, שמרים היפה, בת בלונה הגדולה, נשאת לאיש החסיד והחולה מבני נחולה הקטנה. ה„צד" האחר — עלמה עניה בלי מוהר ומתן ו„הצד" השני — בן־יחיד לאמו, שלה בית גדול והנות מלאה סחורה. והנה מלבישים מצד החתן גם את הכלה, נותנים לה מתנות רבות, ו„הוצאות החתונה" הכל בא מנחולה. — „זוגים" כאלה רבים בישראל!

וראו זה, גם בעיר קטנה יש לב מרגיש חן ויופי, וגעגועי אור נמצאים. גם בגוף שבור נשמה מולכת. ויאהב יהושע־נתן הגבן את מרים רעיתו, שלא כדרך האנשים מבני החסידים, ועוד מבני חסידי סברן החנוטים, ועוד מבני לא־דרי הרחוב התחתונה, כי אם בן אותו הרחוב, ששם שמש החיים לא ישליך אורו. מרים היתה בעיני יהושע־נתן בעלה מזור לנפש. הוא היה רואה אמנם גם אור רב בעבודת בית התפלה ובלמדו בהספרים הקדושים, אבל כל אלה נצרפו והתרוממו עוד יותר, על ידי האור שבבית. —

מי יודע תעלומות ההשגחה! היא ענשה את האדם בעונש קשה, לתת לגופו מסגרת קשה כזו. וב„ה,זר כנגדו" המתיקה את גזר־הדין ותשים את חלקו בנעימים. כך היה אומר יהושע לעצמו;

ונשקפים איש אל אחיו. — הנה באים אכרים מן הכפר הסמוך בעגלות טעונות תבן או תפוחי אדמה. לפעמים עוברת מרכבת בי־דואר והפעמון יצלצל ויריע בעיר, או איזה פקיד גבוה יעשה את דרכו שם בסוסים צוהלים. שם, כאשר עומד אדם ברחוב הזה ומביט מחלון ביתו, הוא רואה מעבר השני חברו עוזב פתח ביתו, הנער הולך ל„חדר" ואמו הולכת לקנות מה בשוק. הנה שני סרסורים הולכים לשוח וידיהם על אחורם. איש נושא חבית חדשה על שכמו, או רצען ומנעלים שחורים נוצצים בידו, והוא רץ לבית האכסניה להביאם לאורח עובר. בקצרה, אותם האנשים, אשר נפל חלקם בעולם להיות מדָרֵי בתי הרחוב הזה, יכולים לברך לאל עליון, אשר הושיב אותם בין החיים... גורל אחר לגמרי הוא חלק אלה, הדרים ברחוב השני או השלישי מרחוב הראשי בנחולה; אלה מוקדשים מלידה לראות רק את הכתלים האלמים של אחורי הבתים שלפניהם, באין דלת ואין חלון. האנשים, אשר נולדו וגרים שם, חיים המה כמו במצודה עִוֶרת ולא ראו את מועדי העולם!

גבורי, האברך יהושע־נתן, ישב כל ימיו ברחוב השני השומם, והוא היה יחיד ורך לאמו האלמנה, שכל היום ישבה בחנותה בשוק לפרנס את הבית, „וה' עזר לה", ובנה ישב ולמד והיה לאיש. כבר בהיותו בחור ירש את מקומו של אביו בבית התפלה של חסידי סברן, ויהי בן י"ח כבן שלשים לעבודת ה' וליראתו. הוא היה גבן מלפניו ואחריו, בעל גוף שבור ופנים רחבים עם חתימת זקן מכוער. כשהיה שוכב לישן, היה סובל מכאובים עצומים, אבל הוא היה נושא את יסוריו במנוחה ולא היה קובל על מזלו. הוא היה, למרות ענויי־גוו, טוב הלב, מאסף צדקה בבית התפלה לעניים ומחלקם בין הלוקחים בסתר. הוא היה גם נבון דבר וידע לדבר את חבריו בהשכל, ולפעמים גם בהתול, שהיה זמורת זרה לגמרי בתָוֵי הפנים האלה ובחבורת האנשים האלו. הוא היה חשוב ונודע בעיר, בתור אחד מאברכיה המצוינים. ובאמרי אברך, כבר ידע הקורא, שהוא היה נשוי, ועל מאורע זה אמנם יסוב ספורי.

שנית ומתי; לא ארד נחולה, כל עוד נשמתי בי.

ויהושע חלה וימת בצאת השנה, לא כאיש, אשר הפקיד את נשמתו וגופו ביד ה׳, כי אם כאיש שנתפוצץ לבו; גברה יד האשה מתורה ומצוות וגם מחסידות סברן. —

ומרים? היא הלכה ונשאה לאיש אחר גבה־הקומה ומתאים לה, והוא סוכן בבית מסחר ובנה לו עמה בית נכון. גאולה באה לה מעתה, היא שכחה את החלום הרע בנחולה ותראה חיים טובים את בעלה. רק בנים לא נולדו להם. — —

המעשיה קצרה.

ואנשי עיר מגורו, שכבדוהו בכל לב וישמחו באשרו, אמרו גם כן כזה, ויהי הדבר בעיניהם לא לחזיון־נגודי בחיים, כי אם חלק מהנהגת העולם הנכונה, שכל דרכיה ביושר... רק מרים היתה האחת, שלא הבינה בצרופי־מחשבה כאלה, לה היו החיים בסביבה כזו מוזרים ודחוקים ותרגיש את עצמה כשבוית־חרב. — אָם יהושע והשכנות הקרובות להבית עמלו תמיד להיטב את לבה של מרים ולהפיג את בדירותה וצערה, שרחפו על פניה תמיד; יהושע בעלה הרבה להשגיח, כי יעשה לרעיתו הטובה כל רצונה, ולא פעם הפסיק מתלמודו בבית המדרש וחשב בשלום מרים שלו. — אבל בכל אשר הוסיף לכבדה ולאהוב אותה, כן רחקה ממנו ונקעה נפשה ממנו. היא לא קבלה עליה את גזר דינה משמים ותאמר לעצמה יום יום: לא אוכל עוד לשבת בכאן. לב האשה אשורנו!

ותקם מרים בלילה אחת ותתגנב ותברח לבית אמה, לבלי לשוב עוד, ואת כל בגדיה ותכשיטיה, שקבלה בבית אישה ושהיו מונחים בארון גדול ובארגז מרובע שדרות שדרות עזבה אחריה יתומים... וממחרת הבקר היה רַעַש בנחולה, כי לא היתה עוד כזה, שיהודיה תלך לבדה רגלי שלש פרסאות בלילה ותעזוב את בעלה. לאם יהושע היה הדבר אסון, כיום שמת בעלה. ויהושע־נתן אבל עד תהום נשמתו... החסידות הסברנית, ההבטחות הרבות לעתיד לבוא הכתובות בשני ספרי התורה, ומרפא לנפש המובטח בספרי־יראים אין מספר לא הועילו ביום־עברה זה ולא יכלו להסיר ממנו את העָקה; כי רבה...

עוד הפעם חפצה נפש החסיד לראות את הוד פני מרים, רק לשעה, לרגע אחד, לו נדמה, כי אז יבוא גם ממרום ויפשוט את עקמומיתו, כי יפתח פתחו של גן עדן אז ותבא מחילה וכפרה לכל מין האדם! ומרים, אם כי הלכו שלוחים מהכא להתם, כדי לקיים מצות „רדיפת־שלום", ונסו לדבר על לבה ולהכריע איתה, כי תשלים את בעלה, התעקשה ותאמר: ביום ראותי פני בעלי

בהארגז, היה יכול בנקל לקחת איש ולשימו השקה, כדי למלאותו. את המלה „רחמים" לא ידע, אם גם הבין בימי נעוריו ברש"י ובתוספות ולמד הרבה ב„אור החיים"; וכשהיה בא להוציא מלה זו מפיו, היה שומע בנפשו הד אכזרי והיה המקרא: ורחמיו על כל מעשיו, נקשר בלבו עם אסור לרחם! כה ראה את העולם משבת לשבת; ובימות השבת גופא היה כנהר סמבטיון, שאת אבניו לא ישליך, ואעפ"כ הוא רותח...

ולבריל אשה מכוערה, מפלצת כבת השטן, שממית, — המספר אינו מוצא די מלים לסמן גועל נפשו, — ויחיו יחדו, כאשר יחיו העכבר את החתול הפרא. ולהם בן יחיד שמו בן־חיים, והוא גדל הקומה ולבן הפנים, אדם בעל צורה מרחוק, רק לא יצלח לכל הבנה ובדמו מים. בימים האלה לא ידעתי עוד מה זה גזע, ובכל זה מתחקה הייתי מבלתי אבין, איך ילדו האנשים הצנומים האלה אדם בן־בשר. בן חיים היה גם טוב לב ושוטה תמים. מצד מצבו היה מחסידי טלנא, והיה „אומר" את כל הדברים היראים כמצות אנשים מלומדה, כי גם את הרע לא ידע ואת העליה לא ידע והיה לו הכל כמלים בלי תוכן, כן גם המצות, התפלה, אהבתו לאשתו. — שטע מזה שנשוא היה, כלומר שהשיאוהו אבותיו. על פי מקרה או על פי מזל היתה האשה הזאת יפת תאר מאד, קומתה היתה כבת מלך, ובלכתה ילוה אותה איזה יחש, לא ראיתי כמוה בכל נשי ישראל באותן העירות. מלכה, כך שם הנפש הרבתי הזאת בקהל רפאים, היתה יתומה בלי אב ואם ותתגלגל ממודע למודע ומקרוב לקרוב, עד כי השיאוה קרוביה האחרונים ללוביה. בריל בָחן את הכלה בראיה בעד בנו, וזהו הרגע האחד בחייו, שהיתה נפשו בלי חרי־אף... והיא לקחה בן־יחיד לבעל ובידה אין כל. — מלכה היפה בבנות, קחי שק והתאבלי על נעוריך! ותעבד מלכה עשרה שנה בפרך ותשב בין עקרבים ותהר ותלד בת לא מעונגה, ותהי אָמה, מבשלת, עובדת בבית קשה ונושאה את עולה. אלהי היופי לא נתן ל ל ב ה את הרהור המחשבה, ועל כן היתה מוצקת ולא אכלוה כל אשר מסביב. —

ה„שאלה״.

(קטע).

בריל ה„נאמן״ בבית־הרחיים של העיר לוביה, היה יהודי קטן דל־בשר וצמוק פנים, וזקנו כאלו החל אך צמח, אם כי כבר הפך לבן. בעיניו המשונים, בבגדיו, אכלם אבק הקמח, ובחגורה הרחבה שעל מתניו, כמו היתה עשויה בדבק, עשה רושם כמין חיה נתעה בין בני אדם. — ואמנם חלק גדול מחיה־רעה ישב בנשמתו ואכזריות לבו היתה עוברת כל גבול, לולא היתה רתומה במתג הדת. אופן יראתו ועבודתו את השם היתה גם כן מין אכזריות. כאשר התפלל וצעק בתפלתו, נדמה לו, כאלו נוקם הוא באיזה דבר ושופך את מררתו. כאשר התודה והכה על לבו: אשמנו! בגדנו! גזלנו! היה מכה בלי־רחם והיה לו הנאה עצומה, כאלו דוחף את אויבו הגדול למדחפות. להטבל במקוה במים קרים במסירת נפש, היה לו כאלו עושה הוא גזר־דין באיזה רוצח; ואמירת תהלים כן „אשרי״ עד „כל הנשמה תהלל יה״ היה לו כקללות נמרצות על אויבי ה׳. — רתיחת דמו עלתה מהרה בכל דבר שאמרו לו, בין בטוב בין ברע. וכשהיה סופר מעות, היה עושה זה בהקפדה גדולה, כאלו הגיהנום פתוח, והמקבל או הנותן הוא רשע גמור. את אדוניו, בעל הרחיים והעשיר, היה שונא תכלית שנאה; אבל עבד אותו באמונה שלשים שנה רצופים. והמלה א מ ו נ ה לאו מילתא זוטרתא היא לגבו, היא היתה כיסוד נקשר להגלגלים ולשצף המים; וכשהיה השק האחרון אינו מתמלא עוד מהקמח, כי כלה

בימי הקיץ מכרו מים מזוקקים קרים לשתיה. בימי אפית המצות התגנבה הבת באחת מפנות העיר ותשכור את עצמה לעבודת מצוה קשה.— הבעל לא כתב לה זה כארבע שנים; ויש אומרים, שהיה הפין עוד בעד הגט מאה רו"כ במזומנים, אם כי הוא שונא אותה; אין צדק בעולם, אבל לאידך גיסא צאו וחשבו: חמשים רו"כ ומאה רו"כ המה ביחד מאה והמשים.

— — — — — — — — — — — — — —

מסבות הזמן הביאוני לעיר מולדתי, אחרי עקירתי רגלי ממנה כחצי דור, ואשבות אצל אחי הקטן ממני. היום היה חם מאד וקמנו והלכנו לבית האלמנה ובתה לשתות מים מזוקקים. החדר שבאנו היה קטן ונקי, כיושבת בו הדומיה זה ימים רבים, ואראה את גברת הבית נצבה כיציר שיש בכל קסמו. כל היום ההוא והיום של מחרת לא מש ממני הרושם הזה והֵד־פלאי מלא את לבי. ובעוד ימים נקרה נקראתי לשבת אצל הרב דמתא. וה„פלאיה" באה אז לשאול „שאלה" בדבר הלב רותח, שנזרק על קדרה של בשר; והרב מעיין בספר גדול וארוך להשיב... ושאלת החזיון היפה האלם הזה במבואות הצרים, נפש רבתי והדרה, באה והולכת, באין רואה ובאין שומע... לא משה מקרבי...

ויָמת בריל כבן ששים, כי אחזו השבץ, וגם ודוי לא הספיק לומר ויקבר בחפזון, כי בערב שבת בימי חורף היה הדבר והיום קצר... ותחלה שרה אשתו כמלוא שבועים מחלה אנושית ותהיה סרוחה על משכבה שלשה עשר חדש וסרחון גופה מחניק — אל אלהים אל יחשוב לי מִלה זו לעון.

ויקץ פעם אחת בן־חיים משנתו ולשונו אין אתו, וידרש ברופאים ובצדיקים ובבעלי־קדר, אבל כל אלה לא הועילו ויהי לכבד־פה והיה קשה הדבור עמו. ומלכה כל כך מצוקה, עד כי לא נפלה גם תחת ידי החליפות האלה, ותיף ותגדל ביפיה מצרה לצרה ותהי כקסם בצאתה החוצה, קומתה מושכת כל עין וכל לב, והיא כבת שלשים וחמש. ובן־חיים החל אז להקיא דם, ודוקא לעתים קרובות ויכחש ויהי כמת, ויעזוב את העולם כלו אחר שנתים ימים. מה יעשה שם במרום הפועל־בטל הזה, שלא יצלח למאומה, איני יודע!

והתועלת האחת שהיתה בחייו, כי בעל הרחיים היה נותן לו עוד פרס לביתו, התמעט במותו גם זה, כי חדל לגמרי, ותמכור מלכה שארית הפלטה, ויבוא העוני וידפק על דלתותיה, וישלח אותה ואת בתה מבית לבית ומרחוב לרחוב ומשכונה לשכונה, עד כי מצאו את קִנם בחצר קטן בירכתי העיר, ויעבדו שם כל עבודה, וימצאו את לחמם בדוחק. תשאלני הקורא, על הבת: מה טיבה? והיא בת ישראל פשוטה, לא מכוערה ולא יפה, לא גדולה ולא קטנה, לא טובה ולא רעה, אחת מאלה הנפשות, שבלבשן מלבושי שבת, נוכל לראות בהן; ובימות החול, כשהן מלוכלכות בכל עבודה בבית המבשלות ובהשחת הרצפה בחמר, ימאס העין להסתכל בהן. על פי נס נשארו לה בירושה חמשים רו"כ, שאסור היה להוציאם, ורק לצורך נשואין נועדו, וימצאו בן־כפר גם ויתנו לו זה לנדה, ובעל הרחיים בגודל לבו עתה, עוד עזר להחתונה מעט. — ויקח הכפרי את הבת שבע־עשרה לביתו ואת הכסף חמשים בצלחתו ויחיה עמה שלשה ירחים ויום אחד, עד כי שבע ממנה וישלחה לביתה, ותשב עם אמה כאלמנה חיה, ויהי הכל כקודם הנשואין, בהקלה זאת האחת, כי לא היה להם עוד בת להשיא אותה... בחורף טרטו האם והבת נוצות בלילות הארוכים,

וגם ב„העקדה" לא משמש, אבל בסתר לבבו הוא אומר, שאין הדבר של היראה והמצות נורא כל כך... דברים כאלה מלביה לפומיה לא גלה. הוא אינו חושב בזה הרבה, אבל כעין מורא בו תמיד, פן יאמרו הבריות עליו, את אשר כבר יאמרו על אדותיו. גם החייטים והסנדלרים והמון העם הפשוט, שבודאי אינו יודע בטיב הענינים האלה, אינם מחזיקים אותו לירא. מי יציב בריח ודלתים לרוחם לאמור, חשבו אחרת!

וליהונתן אשה רעה וסרת טעם. גם מכעורה מאד היתה ובעלת מום בעינה אחת ומראיה כבת השטן ממש. בית המבשלות שלה היה מלא אי־נקיון ובכל הבית תהפוכה תמיד. מיום שנשא אותה, היא ממררת לו את החיים; ולגרשה לא יוכל, כלומר, לא נסה זאת מימיו, כדי שלא ידברו בו בעיר והיה לשיחה. — חמשה עשר רו"כ לשבוע, בתור מעמד קבוע, לאו דבר קטן הוא ושו"ב המקבלם צריך להתרחק מכל דין ודברים. באמת אין זה עונג גדול לחיות כל ימיו עם בריה כזו במדור אחר, והדבר לא קל הוא לנשוא; אבל הוא אמר ללבו פעם אחת: הדבר הוא כן ואין לשנותו, ומאז הכל היה מקבל באיזה רגש קרירי, אינו כועס ואינו צועק ונושא בשרו בין שניו. באמת, לולא היה יושב בעיר, כי אם ביער, ולא היה שו"ב ליהודים, כי אז הנקל היה לו להחניק אותה ולהשליך פגרה אל אחד הבורות. כנבלה סרוחה היתה אשתו בחייה בעיניו, והוא יושב עמה תחת גג אחד זה שלשים שנה. גם בן ובת לו, והוא אינו יודע כלל עוד, שהיא אמם. ותאחז פעם אחת אש בהבית ויהי הכל למאכלת והיא לא נשרפה, כאשר כבר ראה בדמיונו. היא נפלה פעם על הקרח, בימות החורף, ולא שברה את מפרקתה. להקב"ה יש איזה צורך לגדל פרעושים בעולמו, כמו להבעים...

ובנו היחיד גדליהו־נתן הוא גבה הקומה ודל הבשר, חולה הוא בהזהו ולמדן מופלג הוא, שאין כמוהו בכל העיר ההיא ובכל העירות אשר מסביבה. הוא קרא את כל השו"ת שבעולם, את כל ספרי המחקר והיראים, ידע ויהגה בספרי הקבלה והחסידות וגם „ידיעות השעורים" למד ואת ה„כוכבי דשביט" וספר „איל משולש" גם את „קדוש החדש" להרמב"ם ידע היטב. הוא שואב מכל ספר

שלום בית.

(ציור).

יהונתן־חיים לבית נפתלי, השו״ב הראשי בעיר הגלה ברוסיה הקטנה, היה אֻמן גדול ומהיר במלאכתו. בעשרים שנות משרתו הכבדה לא הטריף לא בהמה ולא עוף, ובבדיקת הריאה הוא מפליא לעשות. מלבד הלכותיו, שהוא בקי בהן על פה, היה למדן גדול בכל דיני התורה בראשונים ובאחרונים, ומראה נחת זרועו בפלפול ובקיאות להרב דמתא בכל עת מצוא. שם הרב הזקן הוא אָרום, אדם קטן הקומה ודל בשר עם פנים צנום ושערות מעטות בזקנו, הוא „עשיר״, שלא כדרך הרבנים בישראל, גם לא יקבל פרס שבועי, והוא עניו לשמה, ומקום עמידתו הקבוע בבית המדרש הוא אחורי הכרים. — והשו״ב יהונתן הוא להפך: אדם בריא ושמן כמעט, לחייו מלאות, זקנו עגול ושפמו עב. הרב מטבעו אינו אוהב את השו״ב, ולפי ש„שנאת הבריות״ הוא אִסור מפורש, הוא חושב לאחד מהדברים שצריכים מרוק, את אי־אהבתו לו... והשו״ב יהונתן לא עשה מעולם עול לאדם, כל דבריו באמונה, מתפלל הוא תמיד עם הצבור והולך אל המקוה בכל יום שני וחמישי, אין איש שיכול לומר, שראה אצלו איזה נדנוד של „קלות״, עם הכל מדבר בסבר פנים יפות, לא יתעקש בוכוחיו, לא יטיל דעתו בחזקה, ובכל זה אינו אהוב לרבים, חשוד הוא בעיני כל אנשי העיר, שהוא אינו „ירא שמים״ כל צרכו, חשוד הוא בזה, בעבור שחכם לבו. — — ובאמת היה כן, הוא לא הסתכל מימיו בספרי חקירה, לא למד את הרמב״ם, לא עיין באבן עזרא ורד״ק

אם גם אינו מבושל בטוב, יתר הוא על תפוחי האדמה, שמלא בהם כרסו עד עשרים ושתים שנה בחייו. אם הטבע לא נתנה לו למדנות, נתנה לו קול ערב; והוא שמח לשמוע את עצמו בעת התפלה בבית המדרש. הוא אוהב דברי שקר והתהוללות. הולך רכיל בהאברכים החדשים ומרגל כל אשר ידבר עמל. אנשי העיר יודעים אותו היטב ואין זה נחת־רוח גדול לאכול משחיטתו...

„גיהנם התחתון" קוראים את בית השו"ב יהונתן־חיים, בהיות הבית במורד העיר בלכתך בית הרחצה. ובאמת כל ימות השבוע הבית כמרקחה. אין ארוחה אחת בעתה, אין לך כל יום, שלא רמי ביה תגרא. מיכל הוא גבר אלים וחוטף לו מכל הבא לידו במאכל ובמשקה. גדליהו הוא חליש בדעתיה לגבי דברים כאלה, ואם לא יתנו לו לאכול, הוא יושב ומעיין בספר ומחכה... ויהונתן עצמו כבר זקן באלה, הוא לא יאבד את מנוחתו. ועוד התול על שבהיו תמיד. השמעתם מימיכם אותי טוען כלפי שמיא?

רק בערב שבת לפנות ערב, כששלשתם, החותן הבן והחתן, רחצו בחום בית המרחץ למדי ולבושים הסה בכתנות לבנות ובמלבושי שבת. אז כאשר המפה הלבנה כבר פרושה על השלחן והמיחם עומד בחומו עליו ומעלה אדו, וזה מעשה ידי מיכל תמיד, שבאותו שעה הוא אוהב את הסדר והמשטר, אז כאשר הנשים עודן קבורות באפל של בית המבשלות והשעמום שלהם לא יתגדר אל הבית, שהוא עתה בצל איזה שאננה ומנוחה, איזו מנוחה תבא גם בהבעלים, שלום בית להם הרגעים האלה, והכוסות מלאים חמים... שעות מנוחה לאדם גם בגי בן הנום!

הבא לידו וקורא אותו מהחל ועד כלה ונפשו לא תשבע, באשר לא תרעב כלל· הוא לא התפעל מאין־סוף של החסידות, לא התבטל ממעשה מרכבה וספרי אצילות, ולא הרגיש כל יתרת מ„חובת הלבבות", הכל רק ספר בעיניו, שנדפס בסלאוויטא או בסדילקוב, או בלבוב, או בדירנפורט.. אומרים, כי פעם בא לידו החומש עם ה„באור" וקרא בו ולא התפקר כלל, גם בספרי השכלה מעטים שם עיניו ולא התפקר· גדליהו־נתן לא יתפקר, בזאת ידעו כל אנשי העיר למגדול ועד קטן, לו גם ראו אותו אינו מדקדק במצות ועובר פעמים הרבה על זמן קריאת־שמע. כך הוא הדבר, לו יאמינו ולאביו לא יאמינו...

ובעניני אישות גם להבן לא נפלו לו חבלים בנעימים· ולו אשה פתיה, שאינה יודעת בין ימינה ושמאלה, ולא תוכל לדבר עמה גם איזה דברים, שתבינם לאשורם· היא ישבה בבית הזה, לפי שהשיאוה אבותיה ואמרו לה שגדליהו הוא בעלה... חמותה מקללת אותה תמיד ותריב עמה, והוא כמעט לא תשמע· גדליהו נושא ונותן עמה לפרקים, והוא יושבת ולא תאמר מאומה. כגולם היא בכל תהלוכותיה, אם גם לה גוף ובשר· גדליהו־נתן יודע הוא, שישנו נשים יותר טובות, אבל מה לו לעשות? הוא אינו חושב הרבה בעניני השגחה ומזלו של האדם, אם כי תמיד קורא הוא בספרים כמו אלה; לפעמים מזדמן לו בתלמוד מאמר מלא לאמר: נתן בינה באשה יותר מבאיש, והרי זה דומה בעיניו כהמאמר: השור והבור והמבעה וכו׳. מה הבדל· כל דברי חז"ל הם לשון הגמרא, והוא יודע הכל כתוב על מקומו·

וכאשר לא תבין אותו זוגתו, הוא מתחיל לריב את אחותו הנשואה מרים, היושבת גם היא בבית, אבל היא כמשוגעת ממש רצעקנית ושחקנית היא, אין לסדר לנפשה והיא שמנה ועבה· וגם היא נשואה לאיש קורין אותו מיכל, והוא אדם ערום, עם הארץ וצבוע ולומד את השחיטות זה כחמש שנים· מיכל שונא את רעיתו, חותנתו היא כנבלה בעיניו· את גיסו יקנא ואת חותנו יארב... לא אחת ולא שתים חשב לברוח מהבית ה„ארור" הזה, שהיא המלה השנית בכל אשר ידבר; אבל מבית עניים מרודים הוא, גם מלבושיו וכתנותיו המה מכסף השו"ב, והבשר העולה על השלחן,

אצלו במצאי־שבת הוא עושה זאת במין ידיעה־עצמית ורגש של גאותה ענותנית. טוחן גדול כזה כבר הוא עושה שדוכים נכבדים ונותן נדן כהוגן, לוה אח"כ אצל הבנים אותו הנדן, כלומר נותן אותו במסחריו, לוה ונותן, חותם שמו על שטרות סיבבים והולכים מיד ליד; ואחרי שנות מספר של חיים כאלה, בהרחבה ובהרבה במצוק הראש כדינא, תבוא שמיטת הרגל, בראש וראשון לאותו הגביר בעצמו, שבבר הרויח אצל הטוחן כפלים מאלה, ובינתים גם לשאר אנשים, הרי מעט חלול השם ואיזו בושה, הרי טענות ודיני תורה, תביעות ובוררים והשואות ואח"כ—אוי ירידה! אחד מראשי הטוחנים יורד במעלה השנית של סוחרי העיר, כלומר הוא נעשה לסוחר בתבואה... לא עליכם קוראי!

ומקום סוחרי תבואה סתם הוא רק בספסל השני של בית הכנסת כנגד הנגידים. המה עולים גם הם אמנם לתורה, אבל לא לששי ולמפטיר... והם עומדים ביחושם בין העניים ובין הנגידים. את התבואה המה מאספים בכל ימי־השוק, ובוש לא יבושו לשאת לפעמים גם את שק מלא על כתפם; ואותה הם ממציאים לבעלי בתי משרפות היי"ש.— ויחס הסוחר בתבואה לבעל מחזיק בית משרפות היי"ש בשעתו הוא שונה לגמרי מאותו יחס, שבין הטוחן לבין בעל הרחיים. בעל הרחיים הוא כאב־ממשפחה לטוחניו; וכשיקרה לו לפגוש אחד מאלה בשוק או בבית הכנסת, ילך עמו מעט וידבר עמו... תחת שסוחר תבואה הוא נכנע לבעל בית משרפות היי"ש, עומד ואיננו יושב אצלו, וכשרוצה הוא כסף במוקדם על התבואה, ישמע את התשובה הישרה: הרשיל, איני מאמין בך!

ואחרי שנות מספר, ה' יודע איך בא הדבר, יחדל מסחר התבואה, והאיש הוא כבר במדרגה השלישית במעמד העיר, הוא מתפלל אחורי הבמה ובשוק הוא יהודי פשוט, בלי צבע ומעמד קיים, הוא מעט סרסור, מעט שדכן לפעמים, מעט בורר ועני לפרקים... בושה גדולה לאנשים כאלה להיות עניים מן המנין, והם מכסים את הקרעים האלה בכל מיני תחבולות. שפיכת דמים ממש הוא לאנשים כאלה לקנות בשר,

שלש מדרגות.

(תמונה).

אחרי הגביר רבי זנביל משולם, בניו, חתניו לוקחי בנותיו ושאר הנגידים, העומדים במזרחו של בית הכנסת בגלונה, יבואו בשורה ראשונה, בתור יסודי מרכולת העיר וסחרה, ה„בעלי־בתים" החשובים, והם ה„טוחנים" הגדולים. — —

טוחנים גדולים נקראים אלה האנשים בין שלשים וחמש ובין חמשים שנה. אנשים, שיש להם בטן רחבה מעט, זקן מסרק וכובע של סמיט ביום השבת. דרכם לאסוף עשרים וחמש מדות חטים, שקונים הם אותן ישר מן האכרים, זורעי האדמה, או מן „היהודים הקטנים", כלומר הסרסורים והממצעים, וטוחנים אותן ברחיים של מים אשר להגביר דמתא. הקמח יושם בשקים, והשקים נטענים על עגלות רתומות לסוסים או לשורים, המובילים אותם לנפת רוסיה הדרומית. משם באים שוברות על כסף או גם מזומן ממש, אשר בעבורם קונים עוד הפעם חטים לטחינה. בהכפל הדבר הרבה פעמים בזה אחר זה; והכ״ה מדות, מספר היותר מעט לטחינה, תהיינה למאות, הרי אותו האיש כבר טוחן גדול הוא בעיר, כלומר כבר מלוה לו כסף על חטיו ועל קמחו אצל בעל הרחיים, והרי הוא כבר שייך לנגידי העיר ברב או במעט, דעתו בעניני הקהל נשמעה, כלומר הוא עומד תמיד על צד הגביר; וכשהוא שותה את החמין

נקרע, ציצה אחת נפסקה ונאבדה. זה מונה את המעות והנה טעה בחשבון, תחת חמשים פרוטות מצא רק ארבעים! האשה חכתה לבעלה עד אחרי חצות הליל ותישן, נשענת על השלחן. — תפוחי האדמה, שנבשלו, כבר קרים... וכשהיקץ היושנת לבוא בעלה, תשפוך לו את לבה המרור מכל היום. התנוגי לא רצה לתת עוד בהקפה, יוקלי הקטן הכה את רחל אחותו ויעש לה פצע במצחה, החלון נשבר, ובא הגשם הביתה. אלהים שבשמים! חכה יחדל, יחדל...

לחם, נופת בהקפה או שלא לשלם שכר למוד, ואדם כאלה הוא יורד גמור, יורד...

ולפעמים הוא יחגור עוד שארית כחו, יחל לנסוע לימי השוקים ולהרויח בזה את לחמו.

וכמה קשה היא הבאת לחם זה!

בטבע הנוסע לימי השוקים להיות לבוש במלבוש עב ובמנעלים גדולים ודרכו שלא לאכול כל אותו יום, אחרי שהאכילה היא הוצאה ודאית וספק אינו מכניס כלל. במוצאי שבת תחל הנסיעה הראשונה. בבין הערבים, בתפלת ערבית, כבר מתחילים לשכור פנה בעגלה נוסעת מחר בהשכמת הבקר. מחיר הנסיעה הוא עשרים פרוטות; והיה אם יתעקש בעל העגלה וירצה עשרים וחמש, אז אין שוכרים אותו כלל וסומכים על הנס ללכת פרסה או שתים רגלי ולנסוע אחר כך עם איזה נכרי כל הדרך בחמש פרוטות. אחרי ההבדלה מתחילים ללכת משכן אל שכן ללות איזה רו״כ על „גמילות חסד״. האשה תתקן בינתים את השקים או את הבגד העליון לנסיעה. הבקר אור, כבר העגלה נוסעת במספר יהודים עשרה או שנים עשרה, והמהדרים עוד מתעקשים אמנם לנסוע ביחד עם נשים, אבל בשעת הדחק מה יעשו? ובבואם בתחתית ההר או הגבעה הרי הנסיעה מסירת נפש ממש והעגלה מפרקת עצמות... בא גד! כבר המה בהעיר, שבה יום השוק. מתחילים לרוץ, ולהתנגש, לקנות או לסרסר; והכל במין עומקא דלבא, בכל כח המחשבה והעיון, בכל חריפות השכל והמצאותיו, ובערב — הרויחו חצי רו״כ במזומן, גם זו לטובה! יחיאל הפסיר עוד את הוצאותיו, לשמעיה בן גדליה נגנב שק, טוביה ראובן קבל מכת לחי מנפתלי, על אשר נכנס לגבולו. סיעתא דשמיא לבוא בשלום הביתה, בהיות כל העגלות טעונות כפלים או ארבעתים והנסיעה בחזרה היא אחרי חצות לילה...

בםטותא מכם, הגידו נא לי מה רוצה הש״ית מבריותיו? מדוע יוריד דוקא עתה, בעת שנוסים הביתה, גשמים ולא בעת אחרת?

רטובים ויגעים באים האנשים האלה לביתם, המנעל

מערכה שניה

אהבת־נעורים.

(ספור).

מעשים דורשים מאתנו המסַפְּרִים, תְאור מעשים מאורגים בחיים, חזיונות משולבים ושאון העשיה הנשמע ונראה. ומה המה כל אלה, אם לא סכום הנפש הסובלת וחביון הצער שבאלה? בלי נפש ובלי מצוי היסורים שבנפש, אין ערך להחזיונות והמעשים, ולא נדע למה לנו הם ומה לנו לדעת מהם.

הבה ואספרה לכם על אדות אהבת נעורי. לא ידעה הנערה אהובת נפשי, שאהבתיה. לא אמרתי לה מזה דבר, מלבי לפומי לא הוצאתי זאת עד היום, שאנכי עומד לפניכם קוראי. ואני כבר באתי בימים, ראיתי חיים רבים ומשבְּרָם, והנערה כבר אינה בהאי עלמא, היא קדמתני לצאת, ומנוחתה עדן בין נשמות טהורות, ואין החי מדבר מן החי. —

איש היה בעיר מולדתי ושמו יונה, איש שבהשכלתו ובידיעותיו, בדבורו בנחת, כאיש שראה דעת, ובהדור לבושו היה נבדל מאחיו היהודים ולא התערב בין יתר שלש מאות בעלי הבתים שבעיר. עשיר לא היה יונה, אבל את ביתו נהל באמירות. אמנם לא היה לו בית מיוחד, אבל חדריו ששכר לו למעון היו משכללים, חול אדום שטח לפני המבוא

אנוש בלי קמטים, שויון, שהביא מרגוע גם לאחר, לא ראיתי מימי.

מרים היתה בעצם יְרֵאָה את ה' ומאמינה בו, ע"פ הנוסח הישן, אבל היא השתדלה להתקרב גם אל אלהי יונה, לא ע"י צביעות, כי אם מלב רָחָב ומרגש של אֵם. ספרי בעלה שמרה וכבדה, אם גם ידעה שאינם מאלה הקדושים לכל היהודים, רק מפני שאהובים הם ליונה. ועוד גם זאת: היא לא חפצה כלל, שיהיה יונה איש אחר, מן העולם הישן, ותשמח מאוד, על כי בתם היחידה היא חדשה עוד יותר מאביה, ויודעת הרבה בלשון ובספר.

ובבואי להזכיר את הבת שבבית והנפש הזאת, שהיתה לי למאור, הנני כבר עומד בעצם הספור. יותר מדור שלם עבר, החיים תכופים וארוכים, ועדיין היא נצבת לפני, מדי אזכור אותה, כמו חיה בתום יפיה ושתי צמות שערותיה הארוכות ובקסם חִנם...

נחמה בת יונה ומרים היתה יחידה להם, לא נולדו להם בנים ובנות לפניה ולאחריה; וכל נפש הוריה באה בא, מאמה היה לה יושר הלב, ומאביה אהבת הדעת, ושניהם התאחדו בה ויתנו ליפיה איזה טהר ואיזה דממה. בכל מקום אשר נראתה, היה מתמלא האויר רק נֹגה. היה, כמו פה יפלם לו אביב החיים נתיב, כמו אין בעולם לא שטנה ולא איבה והכל רוחץ בנאות הקיץ.— ידעתי מספר בראשית, כי שרה אמנו היתה יפה מאד והכל היו צופים ביפיה; ידעתי מחן רבקה ומרחל הבאה עם הצאן... אבל לא פללתי. כי יופי כזה בצלם דמות תבניתו חי לפני בעיר הזאת, שנולדתי וחנכתי בה, שיופי ברחוב החמישי מרחוב אבי ואצל איש שאדעהו. והנה בלכתי פעם באותו רחוב, ראיתיה נצבת על סף הבית ככוכב מזהיר... כל היום לא ידעתי את נפשי וכחולם נשגבות הייתי. אהבתיה מיד, אהבתי את נחמה מאותו רגע ואכנים את זיו אקונה בסתר לבבי.

תריסי החלונות צבע בצבע ירוק על חשבונו, ועל הכל היה חותם הנקיות והיופי. רוח־שירי רב היה מונח גם על כלי הבית ושורת עמידתם: הספסלים והמרבד היו עטופים לבנים, לארון־הספרים היו חלוני זכוכית, והספרים נשקפים בסדורם. מורה שעות של נחשת קלל נוצץ היה תלוי על הקיר, על הרצפה פרושים מכסות בד רחבם אמה, שהשתרעו מפתח לפתח; וילוני החלונות היו מעשי מטוה ויורדים עד הקרקע ועל ספי החלונות עמדו פרחי קדרה, כאצל פקידי העיר מבני הנוצרים.

אפיקורוס לא היה יונה מימיו, אבל גם לא היה מאמין באמונות טפלות ובמנהגים נפתלים וחומרות אחרונות. הוא אהב את „האמונה הטהורה" המצורפה, עפ"י השערים האחרונים מ„חובות הלבבות", שקרא בהם בימי עלומיו, בשהיה עוד עוסק בחקירה. אח"כ, כאשר התחיל לכלכל את ביתו והיה לרואה חשבון בבית־מסחר אחד, לא היה לו עוד פנאי, לענינים כאלה, רק ביום השבת היה עוד מסתכל בספרי מליצה וקריאה קלים... בבית התפלה, בשעת קריאת התורה, לא היה לפניו חומש פשוט, כי אם חומש עם פירוש המל"בים. הוא ראה במליצותיו רוח השכלה, וההשכלה חשב לדבר טוב ומועיל... אם גם נמנע בכלל מעשות לה נפשות. הוא היה שונא כל דבר ריב וענינים המהרסים שלום העיר וגם שלות לבו בעצמו; די היה לו, שהוא הולך בדרך הישר ושלבבו ידע מה מ„קול הזמן"...

וליונה אשה ושמה מרים, היא היתה גדולת הקומה וזקנה ממנו חמש שנים. חסרים היו לה השנים התיכונים ממעלה וממטה, ובשחקה, כמו עותו פניה; אבל היא היתה אשה טובה ובנעוריה גם יפה מעט. היא בשלה ועסקה תמיד בצרכי הבית ותהי כל היום בבית המבשלות או בחדר המטות, ולא אהבה לשבת הרבה בחדר הגדול, שהוא אולם הבית ופארו, כדי שלא להפריע את בעלה, וכשבא איש לבקר את יונה, היא באה רגע לדרוש בשלומו, או להביא חמין, ואחרי כן שבה אל מקומה ותעלם. שויון נפש, כמו באשה הזאת מרים ורוח

הנה זה הוא אחי הגדול, האם לא תדעי אותו? — והיא, נחמה, לא התבישה כלל, ותפנה אלי בתום־יפיה ותאמר: מדוע לא תבוא פעם אל בית אבי, ולנו יש הרבה ספרי מליצה, והנך גם קורא באלה.

כה העמידני מזלי מול משאת נפשי פנים אל פנים, ואני אמרתי רחוקה היא מאתי, כל כך רחוקה ולא אזכה לראותה. —

*   *
*

וביום השבת כחום היום הלכתי לבית יונה, ולאבי לא הגדתי דבר; ובבואי קבלוני שניהם, יונה ורעיתו, בחיבה ויוכיחוני על פני, על אשר לא צעדתי על סף ביתם עד עתה. בסביבה של קורבה הרגשתי את עצמי, בישבי באולם החדר, שנוסף על לבנותו ונקיותו עתה עוד הוד השבת. יונה היה גם יודע דקרוק ותכף פתח בפרשת השבוע, הראני באור נכון לאיזה פסוק באבן־עזרא, וגלה לי בסוד, כי יש לו גם חומש ויקרא עם ה„באור”, אבל אותו אינו לוקח עמו לבית המדרש — בשעה אחרת די היה בהתגלות זו להרעיש לבבי עד היסוד. קרן אור פני בן־מנחם בבית הזה, ואני לא ידעתי; אבל עתה רוחי הומה בדבר אחר, נפתחה הדלת וארא אותה באה, הבת, נחמה, אשר ידעתיה, והיום היתה יפה עשרת מונים. קמתי ממושבי ולא ידעתי שָׁלֵו. והיא אומרת לי: שלום בואך, יהונתן. יהונתן, מי יתנני כאח לה. ומעולם לא הרגשתי את האחוה שבאדם כמו עתה, בשבתנו יחד, ואני משפחה אחת, מדברים בשבח הדעת ובשבח שפת עבר... יונה מדבר גם בשבח בני הדור החדש, המתעורר להשכיל, ויעשני בזה לאחד מאלה. נחמה קמה ותעזוב את החדר לרגע ותביא תפוחים יפים, פרי מרקחת ומים זכים בצלוחית כעין הבדלח, ואשמע הברה: אכול יהונתן! והמלים האלה מאם נחמה היו לי כלחש אמי, בעודנה חיה. — ויונה שם ידו על שכמי לאות חבה, את כל חללי דעלמא הייתי נותן, לו נשארתי בבית השלו הזה לעולם!

כירח ימים עבר עלי בתקופה הראשונה שבאהבתי זו;
ואני בושתי בימים ההם להביט בפני אבי, אחי ואחותי, פן יכירו בו, את אשר עמי; לי נדמה, כי פני יעידו על רגשותי; ובשאול יונה אותי בבית המדרש דבר, אדמו פני כתולע ולא ידעתי להשיבו. לשוא אמרתי, אלכה עוד הפעם ברחוב ההוא, פן אפגשנה ואשתוקק בכל נפשי לראות את פניה, וגם נסיתי ללכת שמה; אבל בבואי לרחוב הזה חזרתי אחורנית ואסובב איזה בתים, כי יראתי.— יראתי גם לשבת עם כל אחד מחברי לבדו, בחשבי, כי לא אוכל לעצור ברוחי ואגלה לו את סודי. לי נדמה פעם, כי כבר ידעה נחמה את אשר בסגור לבבי. אנה אברח מבושת־הפנים ואיה את רגשותי אסתר?—

והנה בא הדבר, אשר לא יאומן. קרה הדבר בעצם יום אחד בצהרים, ורגלי נחמה צעדו על סף בית אבי. אנכי ישבתי אז בחדר המטות וקראתי אחד מספרי השכלה בצנעה, ואחותי הגדולה ממני ישבה באולם הסמוך, שמוכן היה אצלנו לקבלת האורחים. הספר, שקראתי בו, לקח את רוחי, ובהפסיקי מעט הקשבתי פתאם מאחורי הדלת קול נעים וערב; ואם גם לא שמעתי את הקול הזה מעולם, ידעתי כי הוא קולו של מלאכי. ולעולם לא אשכח את חרדת לבבי וחדותי ברגע הזה.

לא אבוש להודות: החלותי לסלסל בפאותי, לתקן את בגדי, מרגע לרגע אמרתי לפתוח הדלת ולבקש לי פתחון פה לאמר איזה דבר לאחותי. בידי החזקתי את המפתח, חיים ואור ברגע! עלי רק למשוך ולפתוח, דלת של עץ מפסיקה ביני ובין מלאך נפשי; ושמעתי את לבבי מרקד ומפכה בקרבי ולא יכולתי לנוע ממקומי. כה עמדתי רגעים אחדים. וה׳ היה בעוזרי, כי אחותי נגשה בעצמה והפתח את הדלת ותקראני לבוא. יותר מסף החדר לא יכולתי לעבור. והפנים היפים עם עינים מפיקות הוד עומדים לנגדי. רגשי גיל ופחד יחד מלאתי, רק בחזקה התאפקתי, שלא לבכות ושלא לנפול על פני, כה עמדתי אני בן־אדם מול מרחבי־יה,

ואחותי לא ידעה נתיבות רבות, היא הראתה עלי ותאמר:

ויתאבק עמה בדרך צחוק. לי היה יפיה כאור שבעת הימים, וכו היתה עלמה יפה ונחמדה מאלה המתוארות לרוב בספורי אהבים, ויאהב גם הוא את נחמה כחק אהבים, ולא כחד מטני הדבר כלל.

וצאו וראו. הוא לא קנא בי ואנכי לא קנאתי בו. הוא — אולי משום שהרגיש, כי אינני מסיג גבולו; אנכי — אל תשתוממו! — הנאה היה לי לשמוע המלה „אהבה" מוסבה על נחמה ברב חופש, מלה שנזהרתי בנפשי, להגות אותה באותיותיה, ולא הוצאתיה מפי, לו גם משכו את לשוני בצבת.

והנה בא היום הגדול בחיי. ולא אשכח אותו, אם גם בעיקרו לא לי פתח שעריו, כי אם לאחר.

אליקים רעי נועז פעם לכתוב לנחמה מכתב־אהבה ולשלחו אליה ביד אחותו הקטנה. ובעוד שני ימים, שלח אותה עוד הפעם לבית יונה לקבל ספר־שירים, ויפתח את הספר בבואה עמו, וציירו לעצמכם: הנה מכתב כתוב בידי נחמה היה מונח שם, והיא כותבת בשפת עבר צחה, גם בו מדובר מרחשי אהבה ומזיו החיים בגן־יה.

וימהר אליקום אלי ויקראני, ונלך יחד בנאות דשא הרחק מן העיר. שמה שבנו וקראנו יחד את דבריה הרמים והנעימים, אשר מתקו לפינו כדבש. מלה במלה קראנו אותו, ואחרי כן לקחתי את המכתב מידו ואסתכל בתָוֵי האותיות הנחמדות, ואקרא עוד הפעם פסוק אחרי פסוק. רעי קם ויצעד אנה ואנה, ואנכי יושב ורגשות נחמה בכתבה בידי, לבי עולה על כל גדותיו. —

והנה החל חלוף המכתבים בין רעי ובין אהובת נפשנו, ואנכי קורא את שניהם: קורא דבריה אליו ודבריו אליה, בטרם יריצם. ואנכי בלעתי כל אומר וכל הגה משניהם; דברי נחמה היו לי יקרים, להיותם האחדים לי על אדות פְּנִים נפשה והֶמְיַת רוחה; ובדברי אליקום רעי אליה, הלא היו גם דִבְרֵי אליה על דבר רום ערכה ואור יפיה כי גדול. ובכן היה רעי אליקום גם

וכששקעה ההמה יצאתי משם בפרידת שלום, וכולם לווני בחביבות עד הדלת. הנה יהודים שבים מתפלת המנחה, הולכים לאכול „הסעודה השלישית", נערות בשמלות השבת הולכות עוד לטייל ואינן חושבות עוד, כי קרב החול; ולבי שנתרומם נפל בקרבי וכבד־רוח בא בי להחניק את צוארי. כבן אדם, שגרשוהו מגן־עדן, הייתי בעיני. וכמעט ידעתי, כי השעה הנעלה הזאת בחיים, בפגוש נשמת אנוש באנוש, לא תשוב אלי בצביונה זה. ואתגנב בחדר בית אבי, הוא חדר האורחים, ששם נפגשתי את נחמה אצלנו, וארכין ראשי במטה ואבך.

כה החלותי לבקר את הבית הזה בכל יום שבת, שעלה לי לגנוב את לב אבי. אז דברתי את יונה בסדר של השבוע על פי הגיון, וראיתי בתוך כך את נחמה בתו היפה, שהיתה לי באמת כמלאך אלהים, לאשרי בשעות כאלה אין קץ.

רק דבר אחד היה חסר לי בימים ההם: רֵע נאמן אשר אוכל לדבר עמו על אדות נחמה ולהלל יפיה וחִנה. קשה היה עלי לכלוא את הרוח, ויהיו בלבי רגשות כאבן מעמסה.

ורע כזה בקשתי ומצאתי; מעיר קטנה שכונה לנו שכר איש אחד את הרחיים של מים אשר לנו לשלש שנים, ויבוא להתישב בתוכנו, וארא את בנו הבכור אליקום וימצא חן בעיני מיד. ועוד ביום הזה נעשינו חברים, ועוד ביום השבת הזה הלכתי עמו לבית יונה, ויקבלו גם אותו בסבר פנים יפות, ויקנה גם הוא את לבבם ואשמח, ויוסף הדבר הזה עוד לקרבנו יחד.

צריך אני לומר, כי רעי אליקום היה בחיצוניותו, כמו ברוחו, שונה ממני, ועם זה גדלה קרבתנו. הוא היה גבוה מעט בקומתו ממני, שערות ראשו צהובות, ושערותי שחורות; אנכי הייתי מבַכֵּר בקריאתי ספרי אגדות וקדמוניות, והוא היה אוהב ספרי מליצה ושיר. אנכי כשבאתי לבית יונה, הייתי יותר שומע ממדבר; והוא אוהב ללמוד ולהתוכח, אם גם ידיעותיו לא הגיעו לידיעותי. יחוסנו אל נחמה היה שונה מן הקצה עד הקצה. אנכי יראתי גם לנגוע בקצה בגדה; והוא התל עמה, ואם לא חפצה לתת לו דבר מה. נסה לתפוש אותו מידה

ללכת אל עולם הרוח, הטוב ממנו. —

איני צריך לומר, כי לבעלה כבר אשה שניה, שג"כ ילדה לו בנים, והם חיים חיי עוני כדרך האנשים האלה, מעט מעכילים ואינם בקיאים בעניני דעלמא. אליקום הוא סוחר גדול והצליח במעשיו, ואין לו פנאי לזכור ראשונות; ואנכי הנניהאחד, שבירכתי האדמה אני יושב ואזכור בנחמה וביפיה. יותר מדור שלם כבר עבר; ואני כבר באתי בימים, ועדיין נצבת נחמה לפני, כמו חיה, בתום יפיה ובשני צמות שערותיה הארוכות.

המליץ בינותינו. אולם במה שנוגע לדבריה, גם רגע אחד לא חשבתי, שהם שייכים לשלישי ולא לי, ולא הרגשתי גם חמה מעט לאותו השלישי. אדרבא, אותו הדבר קשר אותנו עוד ביותר, וסודו, סוד האהבה, שגלה לי עוד אחד את נפשותינו ביותר. הוא לא מנע מלהראות לי כל מכתב, אשר כתב אליה; ובו ביום, שידעתי, כי מחכה הוא לתשובת מכתב נחמה, קמתי לבקרו, ויישבתי בחדרו וחכיתי אל דבריה כאל מלקוש. הוי, ימי נער וימי תום ופתיות, כי חדלתם!

ויהי ערב!

ימי מליצה ורגשות אהבת הנער כמו אינם. אליקום רעי, כי גדל נשא עלמה אחרת, שלא היתה יפה גם במעט כנחמה ולא היו לה מן המתנות, שחלק אלהים לנפש התמה הזו, אדרבא חסרים היו לה בכלם; אבל לעלמה ההיא, אשר בא עמה בברית, היו אלף כסף נדה במזומנים, והיא גם היא היתה — לא דבר נקל לבן עיר קטנה — בת עיר גדולה, עיר מחוז.

ואל תאמינו, כי אליקום בגד בנחמה. הנער אליקום לא כחש בה, ובימי התרועעם יחד וכתבם זה לזה מכתבי־האהבה, האמין הוא באמת, כי היא שלו והוא שלה ויאהב אותה כערכה; אבל אליקום, כי היה לאיש, אינו נער. הוא צריך להיות סוחר, לנהל בית גדול ולהיות מנגידי ארץ. ויונה, אביה של נחמה, לא היה יכול להעמידו באלה.

ואנכי? — אנכי האמנתי תמיד, כי נחמה רחוקה היא ממני, ולא פללתי כי יתכן, שהיא משאת נפשי וחלקי היחיד בחיים, תהיה באמת שלי ותאמר אחריך אלך, ובכן כי גדלתי והייתי לאיש, הרחקתי נדוד ואעבור מדינות וארצות ואשתלם בלמודים וכתותי את לבי למשוררים ולחושבי עולם, שענו אותי עשרים שנה רצופות והוליכו אותי שומם בדרכים וארחות שונות, מבלי אדע עד היום: זה השער בני אדם יבואו בו!

ונחמה? — היא נשאה לאיש משכיל מעט, ותלד לו בן ובת ותרא ימים לא טובים, ותעזוב את העולם המוחשי הזה,

שתי חלות, מעשה עקרת הבית בראשו, ונרות דולקות בסופו תבוא הברכה ממעל בלי הבדל.

אצל תורני העיר היחידים, וגם בארונות של בתי-המדרש אמנם היו נמצאים ספרים שונים, ספרים גדולים וקטנים; ובספרים ההם היו כתובים דברים אחדים, מאשר הנוגע לחיי טולנה העיר ומהלכה התמידי. שם כתוב מארץ אחרת ומחיים על אדמת אבות בימים מקדם. אבל אין איש שם לבו לזה, אפילו אלה המטפלים בהם לפרקים.

ספר תורה, כי יגלל בשבת, וקראו בו: „כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ונחלתם!" היה היה הדבר, כ„דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצית!" וכי יאמר החזן בימות החול בקול רם: „ולירושלים עירך ברחמים תשוב", לא יעלה על דעת מי שהוא, לעזוב פתאום את טולנה העיר, הקרובה ללב, כל כך קרובה.—

גם אנכי הצעיר והרך בבית אבי הרב בעיר ההיא, בעל דמיון מנעורי ואוהב ספר, ידעתי מארץ העברים הקדמונים רק בשם.

מספר „בראשית" עם ספורי האבות, שנשאני אל ירחי קדם אלה, הביאוני בימי החורף הגדולים למצרים, ארץ חמר ולבנים. ואשמע תחת הליל הרועים קול נוגש: כלה מעשיך! החטא הנורא של מעשה ה„עגל" מחה בקרבי את הרושם הכביר של ימי קדושת מתן תורה והתגלות ה' על הר סיני: ואחר כך באו ימי עבודת המשכן, הימים התחילו להתארך; וכשנמס השלג וטהרו פני האדמה ונראו שבילי-טיול ברפש העיר על ידי אור השמש, החלו ימי הקרבנות והזבחים, העולות והשלמים. כל ימי הקיץ ענו אותי ארבעים שנה במדבר, ואשמע את העם רב את משה, ואראה את הנחשים-השרפים, ואירא. והיה, כאשר עלה הנביא על ההר ויראהו אלהים את כל הארץ, את הגלעד ואת נפתלי ואת אפרים, וימת שם על פי ה'. אמר אמרתי, הנה עתה עוברים אנו אל הארצות האלו ונראה את אשר הבטיח ה' לאברהם: לזרעך אתננה. אבל הנה באו ימי החגים. בא יום חג שמחת-התורה ויקשרו אז טלית בטלית ויפרשו כמין חופה על ראשי

לארץ אבות.

(זכרון).

— בשלות השקט התנהלו החיים בעיר מולדתי טולנא, היושבת על שפת נהר טוליש בדרום אוקרינה היפה. בשלש מאות ועשרים בתי ישראל, אשר ישתרעו בעשרים רחובות ארוכים וקצרים סביב מגרש השוק, התאחד כל הדרוש לקהלה יהודית שלמה: בה רב ושני שובי״ם, חזן ושמשים, רופא וספָּר, גבאי צדקה בעד החיים וחברה לקבורת מתים. ולה שני בתי מדרש, מרחץ עתיק, „הקדש״ ובית תלמוד־תורה. בה עירוב כהלכתו, באר־צבורי עם חבל לשאיבת המים נמצא בטבור העיר, בשוק. בגבולותיה בורות טיט למוח בו את קרקעי הבתים בערבי שבתות; ואפילו רחיים של יד עמדו בעזרת בית הכנסת, ובהם טחנו מדי שנה בשנה את החטים ל„מצה השמורה״; מה יחסר עוד לנאות יעקב? —

אנשי טולנא לא היו להוטים אחרי מאורעות בלתי רגילים, לא היו משיאים את בניהם למרחקים ולא אהבו לנדוד מעירם לעיר אחרת, או גם להתנשאות על גרי עיר אחרת. רוח־משפחי אחד אִחד אותם עם שאר אחיהם מרחוק ומקרוב. המעמדים החברותיים מבפנים לא התנגשו ויחיו יחד החלשים ובעלי האגרוף, הבילים והותרנים, האומנים והסוחרים, בעלי הבתים וה„נגידים״; גם הגבולים המעטים, אשר שם ה׳ בין בני הרחובות התיכונים והחיצונים, סרו בימי מועד ושבת. על שלחן מכוסה לבנים

ומעמרי; ואכיר לרעת ממלכת יהודה ואפרים, הרי הגלבוע והר הכרמל. ועל כל הר וגבע במות וזבחים: עוז וגבורה ותום־ אדם!

וכל חללי דעלמא הייתי נותן, לו הייתי אז בימי גבורי ישראל ושופטים מלכיו וכהניו אלה; את חיי הייתי נותן, לו נשאני איש מולדתי והביאני אל ירכתי צידון, אל הרי יהודה, וראיתי אף אני את החרש והמסגר ונושאי האפוד.

ואשתומם לשמוע אחרי כך מפי ספר קטן „מבשרת ציון", כלו בכתב רש"י, כי עוד היום עומדות וקימות: ירושלים ועכו, שכם וחברון. אותה חברון שבה — מערת המכפלה וקברי האבות. סרו עתה הבמות והמזבחות מארץ העברים, נאמר שם, והיום בה רק קברים... עתה יכול הנוסע למצוא את קבר נון אביו של יהושע, את קבר הושע בן בארי, שידעתי אותו מה„הפטרה", קבר שמאי והלל, קברו של רבי יוחנן בן זכאי וקברי בני ברק.

ותשוקה עזה התעוררה בי לעלות גם אני ולראות הרי הארץ ומערותיה. אראה את הארץ, כי אחיה, אמרתי, כי עד ימי גלגול מחילות כמה רחוקים עוד הימים; ומי יודע, אם בגדלי לא ארשע ולא אשאר קבור בארץ טומאת העמים...

בחוג רגשות וגעגועים כאלה נפלה הברה בעיר: יהושע־נתן השו"ב הזקן הולך הוא לארץ ישראל!

יהושע־נתן היה איש כבן שבעים, קטן הקומה ועב הכרס והפנים. מצנפת־שעיר ישנה סבבה את ראשו בין בימות החמה בין בימות הגשמים. ותמיד היה טרוד, אם גם זה כבר ירש השו"ב הצעיר את כסאו ושחט את השורים ואת הגסות, ולו, לרבי יהושע־נתן, נשארו רק העופות והדקות... יהושע־נתן היה טרוד בעבודתו את ה', באמירתו את התהלים חמשה ספרים יום יום. מה„שערי ציון" עליו היה לומר את „בית רחל" ו„בית לאה" ומהסדור העב — כל התפלות החיצונות, שאין הצבור אומר אותן כלל; ואחר התפלות והיחודים בחר מכל התורה הכתובה והמסורה פרקים־פרקים, על פי ה„חק לישראל", ואחרי ה„חק לישראל"— אמירות סתם... הוא היה מן המשכימים הראשונים, וכשהיה

הקהל, העומדים צפופים, זקנים עם נערים, נשואי פנים עם בעלי בתים סביב שלחן הקריאה, ויעשו קפיצה גדולה לאחור; וממות משה עבד אלהים על פני יריחו, באנו פתאום ל„בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ויאמר אלהים יקוו המים! תבא יבשה! תדשא הארץ כל דשא עשב!" ומי המבול טרם באו. עוד לא נולד שֵׁם ועוד לא נולד אברהם, כי ילך מארצנו לארץ כנען.

אל אבי אבי, מה רב עוד הדרך! —

אך הנה בא גם היום ואלמד לדעת—אמנם מרחוק—את הארץ, שלבי נשאני אליה. שני מלאכים טובים הביאוני שמה. ספר יהושע־שופטים וספר שמואל־מלכים. ספרים מרובעים היו, כתבנית המחזורים הישנים ונדפסו בדיהרנפורט. וזה מעשה הדפוס: הפנים בן שני עמודים. והיה העמוד האחד להפסוקים בלשון הקדש, והעמוד השני למעשה התרגום, פסיק כנגד פסוק, מלמטה להם פירוש רש"י, ובקרקע הדף תרגים אשכנז באותיות משונות מעט. והנייר עב ומעט ירוק. ובחפצנו לעלעל בו, אם לא רטבנו האצבע ברוק, כי אז דבקו דפיו חד אל חד.

שני הברכים העבים האלה באו לאבי בירושה מזקני, אבי אמי, שמת שלא בפניו, ורמוהו היורשים, לבלי הגיד לו זה ירחים שלשה. ויהי בהודע לו הדבר וימהר למקום מושב זקני, והנה כבר נחלקה הירושה; ובחלקו עלו שני הספרים האלה, בלוית ארבעה ספרי משניות קרועים, גם הדם אחד של כסף משור, שתי כפות ושני מזלגים גם כן של כסף, גם בגד משי לשבת קבל וכסף להוצאת דרכו אל ביתו.

ואחל לקרות בלילה אחד בספרי המקרא, אשר שם אבי בקצה ארון ספריו כבנים חורגים...

ואקרא, איך עבר יהושע וכל העם אשר אתו את הירדן, החריב יריחו ואת העי וינחל בחרב ובקשת את הארץ לבני ישראל, ולא עצרו כח כל המלכים נגדו! וכמעט צר היה לי, כי אסף את כלם כאסוף ביצים עזובות ולא באו ירידות ועליות במעשים והחזיונות, למלאות את רוחי. — ואקרא, איך קמו לישראל דבורה, יפתח ושמשון, ואקרא משמואל ומעלי, משאול ומדוד, משלמה

היה הפקר, כי אם גם שאר כלי הבית: במורה שעות של יהושע נתן היינו מתקנים כל הימים ולמדנו ממנו כל מלאכת האופנים הנפלאה. בחדר המטות היינו טומנים את עצמנו ועל גג אותו הבית היינו מטפסים. אשתו, הנפש השניה בזה הבית היתה קרובה באופיה לבעלה ולא כהתה בנו כל הימים.

והנה נפוצה השמועה בטולנה, כי יושבי הבית הזה יעלו ירושלמה!

וידברו מזה בכל העיר, בבתי התפלות ובחנויות להבדיל. וישיחו מזה הגדולים עם הנערים. נתן דבר לטולנה לענות בו, שכמוהו לא היה לה מיום הוסדה.—

קרה הדבר, שדוקא בראשית הקיץ הזה נפסק בזרוע עירוב העיר, שעמד בטולנה דור שלם. כי הן הלך הכהן של קהלת הנוצרים לעיר אחרת, ובבא ממלא מקומו לכהן תחתיו, מת אכר עשיר ויובילהו לקברות בדגלים ובצלבים כמנהגם; והוא הלך בטליתו המזוהבה, ראשו מגולה ונותן בשיר עב קולו. וכאשר הגיעה הלויה עד העירוב, כלומר להחבל המתוח על גבי כלונסות, ויחצה בזה את העיר משאר חלקי העולם, נכשל קצה דגל בעירוב ונפל מנושאהו ארצה.—ויגיש הכהן שטנה על עם היהודים בדבר הזה לקיוב. ותצא דבר מלכות מאת שר־הפלך להסיר את העירוב מיד. ונשארה טולנה לימי השבת כחומה פרוצה... ההרגל לשאת ביום המנוחה את הסדורים, הטליתים ואת המטפחות נעשה טבע, ובאו מקרי „חלול שבת" הרבה. ויהושע השו"ב, אם גם לב מנוח לו, לא יכול לראות את אלה.— זאת הסב אותו, אמרו האנשים, לעזוב את העיר וללכת לארץ הקודש. היו גם כאלה, שהוסיפו ואמרו: כי נדר נדר השו"ב פעם בהיותו חולה, לעלות לא"י בהמלא לו שבעים, ועתה הוא מקים את נדרו.—ואני השבתי בדבר ואמרתי בלבי: כי נגלה נגלה אלהי העברים ליהושע־נתן בחלום הלילה ויאמר לו; לך לך מארצך טולנה וקמת ועלית לארץ הקודש! וכזה גם ספרתי לרעי ויהי בעיניהם לנס. מה שהפליא אותנו, כי שמענו לאמר, כי אחרי דבר האלהים עוד לקח השו"ב רשות לנסיעתו... בתחלה — מרעיתו הזקנה, אח"כ מאבותיו שוכני רומיה בבית העלמין הישן; הוא בא בנידון זה גם להרב דמתא.

אוכל סעודת צהרים, (בשר לא היה אוכל כל ימות השבוע, הוא השוחט), כבר סבבו סרסורי העיר במקליהם בשוק והשמש עמדה ברום רקיע. אין לך כל מצוה קטנה וגדולה, שלא קיימה יהושע־נתן בכלל ובפרט, ואין דבר מתקנות חכמים וממנהגים הישנים, שלא ידעם ולא שמר לעשותם כהלכתם. ופשוט היה הזקן הזה במהלכו יותר, מאשר יכול לשער עצמו איש חי בדור הזה. יהושע־נתן לא הלך רכיל מימיו, לא קנא ברעהו, ולא עבד גם כן את ה׳, כדי להתעשר בגן עדן, כי גם שם היה מתביש לעמוד במקום גדולים! ועל כן גם לא היה אוהב את הלמוד האמתי, שמביא לידי יהירה. הוא לא „פסק" שאלות כלל, ובהלכותיו הוא היה מחמיר מאין כמוהו ובכל נדנוד היה מטריף; וכל אלה עשה לא בכונה ולא באיזה כעס עצור כטבע המחמירים, כי אם בדרך אגב. כבודו של עולם הוא כל כך גדול ובן־אדם הוא כל כך קטן, ואיך יתחרה זה עם זה וידון עמו בגבולים ובסוגים... גם אהבת־אדם וכל עניני צדקה, שהיה מתעסק בהם, היה עושה בפשטות יתרה ובלא חשבונות רבות, כי בעיקר מה לאדם לבוא אחרי המלך!

ביתו של יהושע־נתן היה היותר ישן שבעיר. מחציו ולמטה היה קבור באדמה, ונשען עם גגו השבור על יד בית המדרש כותל בכותל; והיה גם חלק ממנו. ביומי דפגרא, או כי באו ימי נשואין רבים בעיר והיו מציאים ספרי־תורה הרבה, כדי לקרוא מספר גדול של אנשים לתורה; עשו זה בביתו של יהושע־נתן. בדקי בית המדרש כי תקנו — ויתפללו בבית הזה; ואם רבים עניים באו לטולנה ולא הספיקו להם המקומות ללון מאחורי לתנורי החורף במקדש האל, וילונו אצל יהושע־נתן. שלחנו של יהושע־נתן, שלחן עץ פשוש ולא משוח בשער, היה היותר גדול שבעיר, והוא היה הפקר גמור, (ביתו לא היה סגור ואיש לא שאל שם לכל יוצא ונכנס); כל נערי טולנה, כי חתכו להם צפרניהם וצריכים היו להם „עדים" של עץ, היו באים אל ביתו ויחתכו מהשלחן בסכין עד כדי זרת. שם גם ציירו — בהיות הנייר דבר חשוב בטולנא — בעט עופרת כל בהמה חיה ועוף, אנשים בפנים עקומים כפני השדים, עצים עושי פירות ואילני סרק; ואיש לא מחה, אם גם עשו בשלחן חור במרצע. ולא לבד השלחן

בידים ריקנות... כפרי אחד, שבקש להתישב בעיר, בא ונתן לו בעד ביתו מאה וחמשים רו"כ במזומנים; כל העולם בטולנה טוענים, שהבית שוה מאתים, ועם כל זה כל מי ש„רוח אנוש" בקרבו הלך אל בית יהושע־נתן לקנות — הללו לשם מציאות סתם, והללו אולי גם ברגש סתור, להעמיד איזה דבר בביתם לזכרון ההולך לארץ הקדושה... כה רבו הקונים, ונדחף האחד בצד רעהו להשיג איזו שארית, ועלה לזה מנורה של נחשת, לשני — מחבת ברזל־עשת; לזה חבית של פסח ולזה קדרות נחשת עגולות וגדולות, על פי הנוסח הישן. — ומה מאושר היה שלמה יחיאל הכרסני, בעל „מקום" במזרחו של בית המדרש, כשעלה בידו לקנות את ההדס של השו"ב להבדלה. ו„בעל בית" פשוט אחד, שעשרים שנה רצופים הלך לתום דרכו ולא עשה דבר מה, שימשיך עליו את עיני הבריות, קנה לו את המנורה של חנוכה בעלת שמונה קנים, ובדופן המנורה מעשה רשת עם שני אריות נושאים הם כד של שמן על ראשם.

ובלילה ההוא חלמתי, שהנה יהושע־נתן עולה בשערי ירושלים ועמו רבים מאנשי השרון, ומובילים הם פר בן בקר לקרבן, והחליל מכה לפניהם. מעברי החצרות והבתים דולקים נרות של חנוכה, והכהנים והעם, סגנים ואמרכלים, באים לקראתם וקוראים: אחינו, אחינו, בואכם לשלום! — — —

ופתאים — התהפכתי על צדי—והנני במדבר גדול ונורא, הולך אני בערמות חול ולמעלה שמי נחשת; ואני נושא כד ובו מעט מים. ואשא עיני וארא עני רוכב על החמור ורגליו יחפות ויקרא אלי מרחוק; גשה נא נער והשקני מכדך; ואגש בפחד נסתר וארים בידים רועדות את הכד, וישפכו מימיו, ואצעק ואיקץ, ואבי עומד על יד מטתי והוא אומר: מישולם, הגיעה עת תפלה של שחרית. ואקום וארחץ, ופני לא היו לי עוד...

וביתו של יהושע־נתן התרוקן כלו. רק השלחן היתום נשאר, ותחתיו היו מונחים צרורות צרורות של כרים וכסתות,

וירכין אבי, שעוד לא הגיע למחצה שנותיו, את ראשו, ויאמר בלב רחש: רבי יהושע ברכני!

ובו ביום נתברר לי בחוש, כי אמנם יקום אחד מאתנו וילך להמקומות, הכתובים בספרי המרובע ובספר רש"י. — עין בעין ראיתי, כי קם יהושע השו"ב וילך להארץ, שבה עמדו כלב ועתניאל בן קנז, בה נצחו עמשא בן צוריה ויואב ובו קבורים בני בתירה וביתוס בן זנון...

זה האיש, שאני רואהו יום יום, יושב על שלחנו יום יום, הולך לארץ האבות. ואסתכל בפניו לראות, מה חרות בהם עתה.

והמחשבה, שהזקן הזה ילך ויראה את חומת יהודה — ואני אשאר בטולנה, הרחק כאלף מיל מהירדן — מחשבה זו לא נתנה לי מנוח. כאי־צדק גדול היה לי הדבר. על משכבי בלילות ישבתי ובאופל החדר נסיתי לצייר לי הרי ישראל ואדמת ישראל. שומרון, העיר תקוע, נחל הבשור, פסוקים ומלים בודדים מימים, שישב איש ישראל תחת גפנו ותאנתו, התנערו בדמיוני ויהיו בי לחזון; וביניהם באו רגשות ואמירות מעולם אחר לערבבני: רגשות ואמירות מעם בגולה.

עוד בימי השבועות העבר אמרנו בתפלת מוספים: ומפני גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו. נתרחקנו; ועם זה יכולים אנו לבוא שמה, יהושע־נתן השו"ב הזה הולך לשם; ושם בירושלים מה יתפלל? ומה אומרים היהודים בתוככה?—

לא ידעתי את נפשי; בה„חדר" לא עסקני למודי ודיני ירושה ושבועות־היסת לא תפסתי. ויחרפני רבי ויאמר עלי: ראשו של זה קבור בא"י של יהושע שו"ב!

ויהושע שו"ב החל להשתמש עתה במעשה דיני ממונות של הפוסקים. — הוא חפש אחרי שו"ב למכור לו מחצית החזקה שלו, ויתקוטט וידון עמו השו"ב הצעיר על אודות זה; וזו היתה לו הפעם הראשונה בחייו, כי בא במגע אהבת־החיים של בני אדם. באו בניו וחתניו לוקחי בנותיו, שכבר היו להם בנים, ובקשו ממנו הירושה בחיים; והוא צריך להגן על עצמו, כי ידע, שלא טוב ללכת אפילו לארץ הקודש

שנבאו בארץ, אשר אני עולה עתה אליה, אני מבקש להתיר חרצובות הנפש השוכבת הזאת, כי אז אולי פקחה עיניה וקמתה והיתה כאחד האדם. משעת־רצון כזו קראתי בספר נפלאות אחד! אבל יהושע לא אמר את הדברים האלה וקם ללכת. ותרא האשה, כי בסגרו הדלת תאפס לה כל תקוה בחיים ועולמה יחשך עוד יותר בעדה, ויתנוצץ במוחה רעיון, ותאמר: המתן נא מעט, רבי יהושע! ותרץ הפרוזדור ותתפוש את התרנגולת האחרונה שלה, שפטמה אותה לימי־החג, ותבוא ותאמר: ישחט נא כבודו עוף זה בידים, שבקרוב תמששנה דלתות ירושלים, ואכשרה ואבשל ממנה מרק לבתי; אם על כבודו טוב, אלך העירה ואביא את סכין־השחיטה. ויאמר: טוב, אעשה כדבריך. ותקשור דבורה רגלי העוף ותביא אפר ושטחה לפני הפתח, ותרץ העירה ותביא מאכלת ותמסרנה להשו"ב. ויוציא הסכין ויברק ויעביר חדו על צפרניו וימצא אותו טוב וכשר. וירם את התרנגולת, שהיתה מונחה ומסתכלת בחרדת—מות בחלל העולם, הוא הרכין צוארה וימרוט איזה נוצות ויברך על השחיטה ויעביר את המאכלת, וקלח דם פרץ מגרון התרנגולת, וישליכה יהושע, בעודנה מפרפרת לארץ וכסה את הדם באפר.

שחיטתו זו היתה האחרונה בממלכת הדמים שלו, משך חמשים שנים רצופות!

והנה בא היום המוכן ליציאה דוב אריה השמש ועסקן העיר, מקצת לץ ומקצת בעל־תשובה, עמד בבקר ודפק על החלונות כבימי הסליחות: קומו והכונו יהודי טולנה ללות את השו"ב שלכם לארץ־ישראל! בכל בית ובית אצו ורצו מחדר לחדר, בלעו את תפלת הבקר, וימהרו בהסעודה של שחרית. להתלמידים נִתַּן חופש מהחדרים, הסוחרים נפנו מעסקיהם, ורבים מהחנונים עשו מעשה, שלא בנקל עושים אנשים כמותם: הם סגרו חנויותיהם ביום חול!

ועל יד בית יהושע עמדה מחנה של אנשים. עומדים גדולים וקטנים מכל המינים: נערות, שפחות נושאות יונקים על זרועותיהם,

שזכו ללוות את בעליהם לארמת ישראל. וישם יהושע את בגדו שלו עליו, נטל מקלו העב בידו והחל לסובב בעיר, להפרד בשלום על בני העדה. ובכל מקום בואו, הגישה לו עקרת הבית ממתקים ומעט יי״ש בכוס קטנה והיה נותנת לידו חשאי פרוטות של כסף, כאשר נותנים לחתן „מתנת הדרשה", בטרם הן יעזוב את העיר ... „יקח הזקן את הפרוטות ויתפלל שם עבור הנשמות הנשארות בכאן"... ועל לחיי בעלת לב־רגש נראות גם דמעות כשרות, האל הרחמן יספרן וימנן!

כה הלך יהושע־נתן שבוע שלם מרחוב לרחוב ומבית לבית; וחברת נערים מלוה אותו. הוא לא פסח אפילו על בית אחד ויבקר את כל בני העיר מקטן ועד גדול, מדל עד עשיר; וגם לבית אלמנות עניות סר, ואפילו למעון דבורה מתקנת־השקים הוא בא.

דבורה העניה גרה בבית שפל במורד העיר על יד הנהר, ולה בן, שסר סורו ובת אחת חולנית, שזה עשר שנים לא הניעה יד ורגל, ושוכבת על המטה. — צהרים היה! השמש עמד ברום רקיע ונזרקו הקוים בשטח המים הרחב, וחזרו ונוצצו בחלונות הקטנים של חדר החולה. ובמכסה הלבן, הפרוש על גבי הגוף הסובל, נכר שרחץ וטהר בידים עסקניות. ויפתח יהושע נתן את הדלת, ותקם לקראתו דבורה, שישבה בפנה ועסקה במלאכה, ותבקשהו לשבת. זה ימים רבים, שלא צעדו רגלי איש חשוב כזה על מפתן ביתה; והנה יושב השו״ב על יד שלחנה סמוך למטה, שבו אבדה תקותה. עתה עוד תראהו כאן, ולמחר ילך ויעלה ירושלימה מקום המלך דוד, שאת ספרו „התהלים" היא יודעת כלו. בחדר — דומיה, האם נאנחה — והבת מונחה כאבן, ותרופה אין. ויקם יהושע וישען על מטהו ויסתכל בפניה החורים של החולה. הוא בקש לומר לה איזה דבר; והאם רמזה לו, שאין לה כח הדבור. צער הימים והנפשות, חזות החיים הקשה התאחדו באותם רגעים להמיה מסותרת ולתפלה בלי אומר. —

ולו נכנסה עתה רוח אלישע ביהושע והיה מרים משענתו וקורא ואומר: בשם אלהים, רוכב ערבות ובשם עבדיו הנביאים

האלה לארץ, ובקשתי בחשאי לאלהי הרוחות, כי ימתני מספד אבי ויעשני כמעט קט לנכד יהושע, לנכדו האהוב, שממנו לא יפרד ויקחני עמדו אל הארץ הקדושה, לא יכולתי עוד לעמוד על רגלי, מרוב סערת לבי. עד הרגע האחרון עוד האמנתי, כי יבוא הנס, אקפוץ על העגלה ואסע, אסע עם העולים. ובראותי את עצמי עומד למטה, והעגלה עם ההולכים לארץ ישראל כבר נתקה ממקומה, לא יכולתי עצור עוד ברוחי ואצעק בקול: יקחני רבי יהושע אתו לארץ אבותינו, ואם לא מת אנכי!

וזרם דמעות התפרץ מעיני. ויבכו העומדים סביבי, ויבך כל המחנה עמדי:

ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך.

וגם ערלים סתם מעוטפים באדרות־שער לבנים נצבים ומתבוננים בחזיון יחד את היהודים. עגלה כפרית גדולה רתומה לשני פרים עמדה בתוך, ועליה טעונים הכרים והכסתות ושקים עבותים מלאים כלים שונים, וגם המה באים לארץ.—

ויצא יהושע לבוש שחור נוצץ, ועיניו מלאות; וינשק את מזוזת בית־הגלות. ותצא אחריו אשתו הזקנה מעוטפה ירוק. ואחריהם צעדו הבנים, החתנים, הכלות והנכדים; עמהם אבי הרב, חזן העיר, שאר כלי הקדש והגבאים, ועוד אנשים חשובים רבים עם מקלותיהם בידיהם. וישרק הערל להשורים ויניעו רגליהם ותתנודד העגלה וכל הכבודה.

והמחנה המלוה הולך הלך ורב. הנה שועי העיר, זקניה, נגידיה ובעלי־בתיה. עמהם האומנים ובעלי מלאכה, עגלונים וקצבים, נושאי סבל ועובדי עורות, נערי החדר ונערים סתם מקיפים את כל השיָרה. וההמון צועד לאט לאט אל הרחוב התכונה, עד כי באו שער העיר; ובכל מקום היוצאים עוברים, עומדים הנטושות ונשקפים מעל מעלות הבתים מחלונות. כל עין צופיה!

יום קיץ היה בשלהי ירח מנחם אב, ירח שבבואו ממעטים בשמחה ובו נזכרים בני מישראל, שנזופים הם למקום, כי נחרב הבית; אבל אח"כ תבוא תכף קריאת „נחמו, נחמו עמי!" וחזרה הישיבה בארץ הגולה להיות ישיבת קבע, והכל נשכח.—

ובמחנה הזה הכל נזכר. רגש געגועים של דורות רבים קם ומלא נפשות כולם; ולב המלוים כאיש אחד נטוי להארץ הקטנה שם בקדמת המזרח, שאחד מהם הולך עתה אליה. שכח כל אחד את ביתו ונחלתו, שכח את צרכיו; ובעמוד העם כה בשער העיר, נעליהם על רגלם, כובעם על ראשם, מעילם על שכמם ומקליהם בידיהם, ונשמעה בשורת המבשר: בא הגואל! כי אז הלכו הלאה, הלכו יחד את יהושע אל הארץ ההיא, והיו מניחים את ביתם ורכושם אחריהם...

וישרוק הערל עוד הפעם. ויעלו הזקנים בעמל על העגלה, ויגעו השורים.— בלב האדם סביב מאד דוחק נפש.— ואני, שלא חדלתי כל היום להתחזק ברגש, כי עלי לעוות את האנשים

שהיו מטיבי נגן מעט, כי ינהלו את המתפללים בקולם; ובימי החג, וביותר ב„ימים הנוראים" היו כל התפלות נחלקות לבעלי חזקה. לזה היתה „חזקה" על תפלת ערבית ולזה — על תפלת שחרית. ומנה אחת אפים היתה זו של תפלת מוספים ונעילה, ותהיינה החזקות האלה לכבוד יותר גדול, מכל עליה לתורה; ועמדו עליהם בעליהם בכל מאמצי כחם, ולא נקל היה, כי יפנו ברצון את מקומם לחזן.

והנה קרה, כי בא חזן לעיר רזנה, ואחריו חזן שני; ותהי העיר היתומה משירה ומזמרה ימים רבים, הומיה משני קולות.

ימי קיץ היו, ימי שובע וברכה וליהודי רזנה הרוחה. ויראו בני בית־המדרש את בית תפלתם כי נופל, קירותיו שחורים וגגו שבור ויאמרו להקים את הריסות הבית, וינדבו איש איש אשכר ומתת יד, וישכרו אומנים, טחי בטיט ונגרים ויתקנו את בית־המדרש מכל צדדיו ויעמידו אותו על תלו. גג חדש הוקם, הכתלים טוחו בסיד לבן, את הרצפה עשו לבנים שרופות, תקנו את המעלות, חרשו את החלונות וגם הספסלים בפנים עשו חדשים.

וייף הבית ויהי למשוש חלק גדול מיושבי העיר. והימים ימי כלות הבנין, ימי אלול והכנה גדולה ליהודים.

ויאמרו אנשי בית־הכנסת לנפשם: עתה תגבר יד אנשי בית־המדרש עלינו, בביא ימי התפלה הגדולים; ואלה העומדים באמצע כל ימיהם, וביותר בני הכפרים, שפעם יתפללו בבית הזה ופעם בשני, יְבַכְּרוּ עתה את בית־המדרש על ביתנו ובושנו מהם.

ויתכסו עצה, במה לקדם את פני הרעה, וימצאו דבר! ביום אחד נסעו גבאי הבית חרש אל העיר הגדולה, וישכרו להם חזן גדול לימי התפלה, ויבוא האיש בעוד ימים עם להקת משוררים, כי עליו היה להכין ולתכן את המזמורות. ותהום העיר, כי לא היתה עוד כזאת ברזנה. ה ח ז ן, איש כבן ארבעים, קטן הקומה ובעל פנים כהים, התאכסן אצל הפרנס; והמשוררים, מנערים בני שמונה עשרה עד בחורים בני ששים, קצוצי פאה מעט ובכלל לא היו מן היראים ומן השלמים,

לפלגות עיר

או

יחיד ורבים.

רַזֹנָה העיר לא היתה עיר ואם בישראל, אבל גם בין הקטנות לא תמנה. עיר בינונית היתה, וכל מה שיש לערי ישראל הבינוניות, היה גם בתוכה. — לא! דבר אחד חסר היה לה; חסר לרזנה חזן. משורת „כלי הקודש", אשר בה, חסרה חוליא אחת: חסר חזן תמידי יודע נגן, שיעבור לפני התיבה וינעים להעם בקולו. —

היה אמנם שם חצי חזן ושוטה, שקולו כמדבר בסיר נפוח, והוא גם היה אומר את „מי שברך" לנולדים וה„אל מלא רחמים" למתים, באין מכלים; אבל לבוא לפני העמוד לא נועז, כי אז היו בורחים המתפללים באמצע „קדושה" ו„ברכו" והיו מניחים אותו לבדו. —

ושני בתי תפלה ברזנה, בית מדרש לחסידים ולנגידי העיר ותורניה ובית־הכנסת לבעלי־בתים, אומנים והמון העם. וזה היה גם נִמוק הקהל, שלא להעמיד להם חזן, כי לשני חזנים לא הספיקה ידם; ואחד היו כובשים אנשי בית־המדרש לעצמם ואנשי בית הכנסת לעצמם, ונוספה עוד צרת־עין בין שני בתי־אל אלה, שמלבד זה היו עוינים זה את זה כל הימים.

„שלוחי־הצבור" ברזנה היו: בימות החול האבלים וחבריהם; בראשי חדשים ובימי השבת היו מפצירים בכל אלה מן הקהל,

בית החיט ולשמוע אל הכנות הרנה והזמרה, כי נפלאו. וידחק איש בכתף רעהו, וכל גבר אלם דחף את חברו, בכדי שיהיה הוא הקרוב לחלון. והתחיל העם לשכור מקומות לתפלה בבית־הכנסת בעוד מועד. אמרו, כי יוסיפו עשרה ספסלים שם בשנה ההיא; אמרו, כי לחזן עם משורריו מנגינה ל„היום תאמצנו", שאין כמוה בכל העולם, וכל השומע יכול לעמוד על רגליו מאה שנה ולשמוע...

ואנשי בית־המדרש נבוכים עתה ומטכסים גם הם עצה. מה יועיל להם, אם בית התפלה שלהם הוא עתה הבנין המפואר, אם איש רזנה יאמר: אל תסתכל בכתלים ובחלונות יפים, רק במי שיחזן בו. וגם בלבבם מעצמם החלה התשוקה לשמוע זמרה, מעת חדרו גם באזנם המנגינות הרכות של חזן בית־הכנסת. הלא גם הם אנשים המה ויצר־הרע כזה של זמרה יושב גם בתוך לבם.

ויסע גבאי בית־המדרש גם הוא לעיר המחוז, וישכר בעל־תפלה גדול בעד הבית הזה. בעל־התפלה הזה אמנם מתפלל בלא משוררים; אבל לו בעצמו קול נפלא ומושך את לב כל שומעיו בחזקה. ואותו דבר היה חסר לחזן עם המשוררים.

ויבוא בעל־התפלה הזה לרזנה ליום שבת באלול למבחן. ויתאסף קהל רב בבית־המדרש, לשמוע קבלת־שבת שלו, בית התפלה החדש היה מואר בנרות לעשרות; יהודים בבגדי משי ובפנים צהובים עומדים איש על צד רעהו. איזה תקוה רחפה על פני כל ואותות נצחון לראשי בית המדרש, לו גם היה בעל־התפלה אז עוד חוגר. והנה אדם בעל קומה זקופה עומד לפני העמוד, טלית חדשה עליו, ועיני כל המתפללים עליו. עוד רגע אחד, עוד רגע. מאַחֵר־לבוא פתח את הדלת, וכמעט בלעוהו חיים, על אשר הפריע את הדממה. ובעל־התפלה עומד ומסתכל בסדור גדול הפרוש לפניו. אור ויופי בכל החלל, ופתע קול מפליא בחזקו וביפיו קורא בעוז: לכו נרננה לה׳! נריעה לצור ישענו! כמו שאגת ארי היה, כמו כל הבית מריע והומה רננו לצור מושיע!

והקול הרם הזה, איך התרפק וחדר, כשהגיע להזכרת

התאכסנו אצל בעלי בתים אחדים, וגם אצל אומנים מראשי בית הכנסת.

וחיט אחד ואָמן, שהיה עושה בגדים רק בעד האצילים הפולנים, ועשה את מלאכתו תמיד בבית משכיותם, פנה את חדרו הגדול בביתו היפה להחזן עם עוזריו, כי יכינו שם את טזמרותיהם ושיריהם. ויהי הדבר לו לכבוד גדול.

בא ערב. ליל יפה ובהיר נפרש על רזנה. ימי הלבנה במלואה! צעירי ישראל הלכו לטייל ברחוב הגדול, וגם סתם אנשים. ישנו כח המושך באויר, לקרוא גוברין יהודאין לטייל בחוץ גם בימות החול. — ומסביב בית אותו החייט עמד קהל גדול ויסתכלו בחלונות: הן נורע, כי עתה תחלנה הכנות־הזמרה הראשונות.

ופתאם נשמע בשֶׁקט הלילה קול נגון מבקש ומתחנן: ונתנה תוקף קדושת היום! והיה היה, כמו התגלות חדשה; וחזר הקול ומשך: ונתנה — תוקף — קדושת — היום — וקול יותר חזק חוזר ו נ ת נ ה, ואחריו קול אחר: ק ד ו ש ת. ומפי שלשה וארבעה קולות מתבקעה המלה: ה י ו ם, ומשתפכת במלוא העיר: היום! היום!

והקהל מסביב לבית ההתגדל. זמרת הקולות היתה, כמו באים הֲדים מעולם אחר ויהיו בכל נפש לחידות־פלא. האנשים האלה, היושבים בחדר, המה כשאר בני אדם, הם הולכים על שתים, מדברים ואוכלים, ובגרונם איזה כח נסתר; והכח מרעיש. ומה עמקה המנגינה החדשה, היוצאת משני קולות: ז כ ר נ ו ל ח י י ם! האדם מתרפק לקונו, מתרפק ואומר: זכרנו, זכרנו! וקול עב אדיר מרעים: מלך חפץ בחיים! ונסתם ברגע הזה כל הרהור חיצוני וכל פִּנָּה שבלב. כולם עומדים באֹפק חדש של מרגוע ושל חרדת־קודש כאחד, וכל אחד מהם היה נותן שנה מחייו, לוּ נפתחה הדלת והכניסו אותו בפנים, ולא מעטים קנאו בבן החיט יוסיל, היושב עתה את המשוררים והנה בחוץ...

יום יום בא, ובכל ערב וערב התאסף הקהל להקיף את

קריאה זו בפעם הראשונה, כאילו זה החל בן־אדם להכיר שירת קונו.

משני עברי הרחוב מנצחים בנגינות, ולב הקהל בפלגות, נוטות הן פה ושם. לאלה הסובבים את בית בעל־התפלה ברור, שלו הנצח וההוד; ולאלה העומדים על יד בית החזן ומשורריו ברור וקים, כי להם הגדולה והתפארת.

ויחלו מיום המחרת הצדדים להתחכך. אנשי בית־המדרש הוכיחו לכל נפגש עמם, כי כף בעל התפלה שלהם מכריעה אותה של החזן ומשורריו גם יחד; ואנשי בית הכנסת הוכיחו לכולי עלמא את ההפך. — יותר משאלת היום ושאלת הירח, כי הלא מצד אחד על היהודי להרויח בימים האלה ממון לימי החגים; ומצד אחר, בירח כזה החי יתן אל לבו, — התעצם הנִגוּד ואהבת הנצחון בערך הזמרותי של שני שלוחי־הצבור. אנשים, שלא ידעו מאומה בפרקי דזמרה, וגם לא שמעו כאלה כל ימיהם, התהפכו בִן לילה למביני נגן וידרשו בכל פרט של הגבהת והרכנת הקול והוד הברה—כמין חומר. ועוד יותר: גם ישרים בלבותם, שלא אהבו להלוך רכיל בחבריהם, לא יכלו לעצור ברוחם עתה שלא לדבר סרה על הש"ץ מהצד השני. בבית־המדרש יצא הקול, כי „המשוררים" כלם רעים וחטאים ואינם יראים את ה׳. ואנשי בית־הכנסת נועזו לומר, כי בעל־התפלה, בהיותו צעיר לימים, היה בעצמו משורר עוזר להחזן שלהם... ובשמוע נלהב אחד את הדבר ההוא, הרים יד במוציאה מפיו, ויתן לו מכת־לחי עזה. כה התהפכו ימי ההכנות לתשובה לימי זריעת שנאה ואיבה בין אדם לחברו, ולפעמים אויבי איש גם אנשי ביתו. צאו ולמדו: חתן אוכל בבית חמיו, ואבי רעיתו נוטה לצד החזן, ורוחו של הצעיר ישאהו אל בעל התפלה, וגם זה: הבעל רוצה לתקוע היום מקומו בבית־המדרש, והאשה אומרת: לא כן, רק בעל־התפלה מרכך את הלב. שוב"י העיר, יראים וחרדים את כל בעל־בית ברזונה, אובדי עצות הם מבלי דעת, איך יענו על שאלת אנשים לאמר: מי ימצא חן בעיניהם יותר, החזן או בעל התפלה? גם הרב דמתא, חרוץ וערום ויודע להתהלך

הארבעים שנה: ארבעים שנה אקוט בדור, אלהים, בוכה ומתחנן— והם לא ידעו דרכי. מרוע לא ידעו? מדוע? והקהל עומד ומקשיב כאיש אחד. איך יריע כים קולו. שירו לה׳ שיר חדש! שירו לה׳ כל הארץ! שירו לה׳! ברכו שמו! הוא הקורא והוא העונה, כל הארץ תשיר שירתה לה׳. וכל הקהל עומד בקסם ההמיה. ימים ושנים היו עומדים כך ולא ימושו ממקומם, לו יעמוד בתוכם וישיר שיר השבת. אין פנים ואין אחור, אין משאות ואין צרכים: הבו לה׳ כבוד שמו — ישמחו השמים ותגל הארץ! — מה? הקול אדם הוא זה או קול משק גלים? ירעם הים ומלואו! ירעם! כותלי הבית יחרדו, ישתקשקו החלונות. ינוע העמוד, כל אחד ישען בשכנו לבל ימוט. אין זה בעל־תפלה, כי אם בעל־קסם. כל מי שלא התפלל ברזנה בליל שבת כזה עם הצבור בבית מדרשה, ולא שמע את בעל־התפלה הזה באדיר קולו, בעומק השתפכותו וברנון והמית העבודה הפנימית שלו, לא שמע קבלת־שבת נהדרה מימיו!

ותרעש העיר בכל יום השבת וידברו על דבר בעל־התפלה הנפלא בקהל. ורבים משומעיו התאספו לכבודו וישתו מי־דבש ויין למרבה, ותהי הילולא וחינגא לאנשי בית המדרש, כי לויתן משורר כזה עלה בגורלם.

ובמוצאי־שבת החלו עוד הפעם ההכנות הזמרותיות של חזן בית הכנסת עם משורריו ויפליאו הפעם בקולם. ויתאספו אנשים רבים סביב לבית, ויעמדו לשמוע אל הרנה ואל הזמרה. שרו אז את ההתחלה: מסוד חכמים ונבונים, ומלמד דעת מבינים! וירעמו הקולות בגרונם. נדמה, כי שירה של לויים נותנת בשיר קולה. —

והיה כי נחו ונדמו אלה פה, החל בעל־התפלה, שהתאכסן אצל אחד מן הנגידים בצד השני של הרחוב לעומתם, גם הוא לתת בהשתפכות קולו, ויתקבצו גם שם אנשים לשמוע, ויחלק המחנה וקול המנגן הזה חותך ושואל בעוז והוד: מי כמוך בעל גבורות? ומי דומה לך? — והיה כאילו נשמעה

בכל מקום ופנה בעיר במנגינותיהם של השצי"ם. בעל־התפלה רכש לו כתר נצחון ב„נתנה תוקף"; והחזן עם משורריו הגדילו עשה ב„היום תאמצנו"; והתנגשה התפלה עם הפזמון והיו לסימני האויבים בעיר, כ„שבלת" ו„סבלת" לפנים. מדינים בין אחים! השבט הישראלי ברזונה נחתך לשנים!

ויבוא יום סליחה, מחילה וכפרה לכל באי־עולם; והוא עוד הוסיף לזרוע נצני משטמה בין גרי העיר. לא צקון לחש, לא השתפכות הלב לפני יושב מרום ובעל הרחמים נשמע במקום תפלות רזונה, כי אם כחות נאבקים. בקש בעל־התפלה היחיד להרעיש בקולו פני תבל ומלואה; והחזן ומשורריו יודעים, כי המה הרבים ולגרונם מי יגביר! וירעשו עמודי בית המדרש, כאשר נהם בעל התפלה בקול אדיר: המלך יושב על כסא רם ונשא! וסמוך לו, כמו להכעים, החלו משוררי החזן במקום לרדוף אחד את חברו בקולו: בפי ישרים, ובדברי צדיקים! ובלשון חסידים! ובקרב קדושים! קירות בית הכנסת חרדו. ואין כאן ישרים, אין כאן צדיקים, אין חסידים וקדושים, כי אם אויבים, אויבים לוחמים יחד בקולם, אתם לא הדעו קנאת האדם ואהבת הנצחון.

ושני החזנים נשארו ברזונה; למרות המחאות והמדנים משני הצדדים ימים רבים, והכל כתוב וחתום בכתבי־התקשרות. אנשי בית־המדרש הרבו את מנת המתפללים, וכן עשו בעלי בית הכנסת וגבאיה; והתגדלנה הוצאות הקהלה ארבעתים, וכמעט נתדלדלה העיר וירגנו העם באהליהם ותהיינה ה„זמירות" ו„המנגינות" מאז למשא כבד...

ובכל „ברית" ובכל „חתונה" שומרים הגבולות, לבל יקרא חיו אחד מאנשי בית המדרש והקרובים להם את החזן, וכן להפך החצי־חזן השוטה היה לעני מדוכא, ויעשוהו למשגיח על ה„תלמוד־תורה" ועל כיסה הריק... אין השואה ואין פשר! ואין גשר בין שני בתי האלהים, הצרים זה את זה עם שציה"ם. המעמדים החברותיים ברזונה נשתנו, גבאים הוסרו ממשמרתם

את הבריות, הפעם חכמתו לא עמדה לו למצוא פשר ותוך... מושג נאמן מחיי רזונה בימים האלה נקנה לנו, אם נצייר לנו רגע, כי מחצית העם נטה אחרי דוד, ומחציתו אחרי אבשלום, ושניהם בעיר. —

ולא לבד בתוך העיר נתפלגו הלבבות, כי גם בהסביבה ומלוא הכפרים, אשר מסביב רזונה, שבהם גרים מבני ברית משפחה, משפחה. אנשים מן העיר, שיש להם מגע ומשא בכפרים, וגם צירים מיוחדים דפקו על פתחי אחיהם הכפריים וינסו להסית אותם לקחת מקום לימים נוראים—בבית המדרש או בבית הכנסת, — אלו כראית להו ואלו כראית להו. וכשבא יהודי כפרי לעיר, משכו אותו משני עברים, הללו לכאן והללו לכאן, ותהי המהומה רבה ודברי ריבות בשערים! רבים מבני הכפרים, שהיה לבית הכנסת „חזקה" עליהם, נשבו על ידי אנשי בית־המדרש בחלקת לשונם; ולהפך, נפתו אחדים מאלה לעזוב את בית המדרש וללכת לבית הכנסת, כי שם הרנה. —

ובבוא ימי הסליחות עוד התקשו הלבבות רב יתר. ובימי הדין, בו יתקע בשופר לתשובה ולהתעוררות כל נפש וכל בשר, בא השטן וערבב את העולם ברזונה. לא ידעו האנשים עוד, כי היום יכתב בספר החיים, אם לשבט או לחסד; ובכל רוחם רק רעיון אחד מנקר, לנַצֵּחַ בחזנם! מרגלי חרש, משני בתי האל, סבבו מזה לזה וספרו והודיעו על ארות כל זמירה ומנגינה, אם עלתה או לא עלתה, וכי יצא העם מבתי־התפלה הללו פונים להכי והללו להכי, כי איך יאמר איש לחברו: לשנה טובה! אם לא יכול דברו לשלום...

אנשי בית־הכנסת, ההמון הגדול, הקדימו אחרי הצהרים ללכת אל הנהר הרחב והיפה במורד העיר, לקיים שם מצות „תשליך"; וילכו אנשי בית המדרש היום, כדי להתרחק מהם, למי מעינות... בעשרת ימי תשובה שקלו וטרו, דנו ורבו

הבודדים.

(חזון).

היום האחרון של חג הוא „יום־הכאה" להמון העם היהודי בכל קהלות ישראל וכן עמא דבר. עמא דבר, שכמו שיש לעניני הרוח ותכונות האדם עת ומקום לצאת אל הפועל, כן גם דורש הכח הגופני העצור את תפקידו ומבקש לו שעה אחת בשנה על כל פנים להתפרץ ולעשות את שלו. וקטו היהודים הפשוטים מדלת העם, האומנים ובעלי מלאכה בחג האחרון בצהרים, אחרי אכלו ושתו ושמחו את ה' ועושים כנופיות ושיירות בשוקים וברחובות. הללו מתגדלים והללו מתנפחים על חבריהם, אנשים, שעד עתה היו „שלמים ושלוים" מבקשים הנה תואנה להתנפל על אחיהם, שבעיקר אין טינא בלבם כנגדם. והנה דברי ריבות נשמעים, ריב על לא דבר מתפרץ. איש קם פתאום ותוקע לחברו, והלז מחזיר לו כפלים, וקמו אנשים משני הצדדים לעזור ולעמוד על יד בעלי הריב. ההמון מתגדל ומתאסף מכל צד. אנשים שאין להם כל דבר עם בעלי הריב רצים למקום המעשה, כמו כח נעלם עצור דוחה אותם. והמלומות תחלנה, זה מכה בידו, זה בעץ, וזה באבן, קולות של שברון המלחמה נשמעות, נשים קוצפות ומכות גם הנה, נערים עוזרים לגדולים, כובעים מועפים ומשלכים ארצה. הכח התעורר במחנה העברים!

ובאו אחרים תחתיהם. אציל העיר, שהיא לו לאחוזה, פולני קל־הדעת, מכרה ליוני מ„תהום ארעא עד רום רקיע". מקרים מדיניים רבי העלילה באו וחקי צבא חדשים ליהודים. בינתים נלחם עם הרוסים את התוגר; ובתוך הוכוחים הרותחים בשערים: מי מאלה האויבים ינצח וראוי לנצח? עוד התערבו הדין־ודברים, רפו ולא נחו, למי משני חזני העיר הנצוח? ולמי משפט הבכורה; האם לקולו של בעל־התפלה היחיד, או לחזן עם המשוררים?

יחיד ורבים! מצד זה קול אחד, יחיד ומיוחד, קול השתפכות אדם, כשהוא לעצמו; ומצד זה קול של רבים, בהתאחדם יחד, הר קול היוצא בעזרת רבים ובהתאמת רבים. מי מינייהו עדיף? הדבר הזה לא נתברר עד היום ברזונה ובמלוא העולם סביבה. — — —

וראו זה: בפנה אחרת של אותה העיר ישב נער נבדל ממנו תכלית הבדל לגמרי. שמו לא היה משה אברהם, כי אם להפך, אברהם משה, ואביו לא היה חייט, כי אם בן־תורה, איש נכבד בין היראים, ואתם הלא ידעתם את בני היראים ופניהם הצנומות וגופם הדל. אברהם משה, גם בהיותו כבן עשרים, פניו כנער בן ט"ז. רוחו היה אמנם רב, ויודע הוא לחשוב מחשבות, אבל בשרו ועצמותיו בני ליטרא. מי יאמר לאביר הטבע, מה תעשה? לזה יתן גו גדול ולזה נשמה גבוהה, לזה מנה אחת אפים בחומר, ולזה רוח — והרוח מרחף כמעט באויר.

אברהם משה היה כמחשבה חיה מהלכת עלי אדמות. הוא לא היה חושב מחשבות על עצמו, כי גם על בני עירו, ולא על בני עיר מושבו לבד, כי גם על שאר ערי ישראל, ארחם ורבעם. בעקלקלות העבר, העבר של עמו, עם הגולה, בקש לו נתיבות, ובשעה שנפשו פלאים תתהלך ורוחו נדדה הרחק הרחק מבית המדרש, שבו היה יושב ולומד, הרחק מן הדור שבו הוא חי, היה בא בחור שני שברוחו לא הגיע עד קרסוליו, והרים אותו בידו אחת למעלה, כמצחק בכדור...

אברהם משה נולד לגדולות. בנפשו היה דבר־מה, שיכול היה להרים צבור שלם, לתַקֵן חברה שלמה, ובין עקרבים הוא יושב. האנשים בעירו לא הבינו אותו ואת שיחו ואין להם צורך בו. איזה חפץ יש להיהודים יושבי פולנה, שאין להם בעולמם רק ד' אמות של החנות, לנפשות כאלה?

אברהם משה יושב בבית המדרש על ספסלו ומתמיד ונמק בכחו וברוח יתרה דאית ביה; והשאלה גם כן רבה, למה נוצר? למה נתנה לאיש מנה, שהוא מוציא ממנה רק פרוטה?

ופולנה אינה עיר רבה, אינה עיר גדולה לאלהים. להפך עיר קטנה היתה ורחובות בה מעט, ובין מזרחה למערבה מהלך שעה של אדם בינוני; ובכל זאת לא

יודע עם ישראל לכבד את התורה ואת לומדיה, אבל יודע הוא לכבד גם את הכח. האנשים המראים כח גבורתם בשעת מלחמה זו, שמם ינשא בבתי כנסיות ובתי מדרשיות לא פחות מאלה, שמראים בקיאות במסכת שלמה בעל פה. בשאר יומי דשעתא, היו לאדם כזה, שמכה את חבריו: אכזר, בליעל, בור; ועתה קוראים לו: גבור, אדם בעל כח גדול. אל תשאלו שאלות על ההמון היהודי ואל תאמרו: סתירות בנפשו. יודע הוא כי לכל עת, ויודע הוא גם ערך הבשר והגוף.

ימי קטל כאלה היו נהוגים גם בפולנה, העיר אשר אנכי מספר על אודותיה עתה, ולה דבר אחד שכם על חברותיה; לה היה גבור ממש, שמשכמו ולמעלה הוא גבוה מכל העם וכל איש הרואה את גוו האיתן, פניו המוצקים, ידע כי זה האיש, אשר בכחו עיר תתפאר. משה אברהם היה שם הבחור הגדול, והוא הכה ביום של צבור כזה אנשים מאה. מחנה גדולה לא יכלה להפילו, ולא קמה כנגדו. אמרו עליו כי הוא עקר אילן גדול בידיו, כי נשא רחיים על שכמו, כשמשון וכדוד היה בשעתו ללחום את זאב טורף, כי נפל עליו ביער, ושור נגח תפש בקרניו.—

אבל אחת: משה אברהם לא היה שופט בישראל, עליו לא היה לרשת את המלוכה או להצביא את אנשי עירו לפני אויב. הוא היה חייט בן חייט. והאדם הזה, שבכחו היה עושה גדולות וכבש מקום שבת לשבטו, ישב על השלחן ותפר מכנסים פשוטים, שאמה שלהם נקנתה בעשרים פרוטות. תוגת־גבור, שאין לו מקום ושלא יכול לרשת, את אשר נתנה לו!

בפנת העיר פולנה ישב משה אברהם נדהם ועצור בכחו כל ימות השנה, ומלבד החג שבו „יצא על גדותיו״, לא ידע איש למה נוצר עלי ארמה, ומדוע נתן ה׳ לאדם אחד כח רב, שהיה מספיק לעשרה בני אדם ויותר...

ציד עתה, ללחום חיות טרף, להחריד שבט שלם ולהראותם את עצם ידו. —

ובאותה שעה, נשען אברהם משה על שלחנו ונפשו נמקה, השמן לב העם הזה, ואזניו הכבד. את מי ילחם? את מי ילמד דעה? האת בני אדם מוכרי־כפתרים? האספו אליו כל שבטי ישראל, האספו אליו כל העם מדן ועד באר שבע וישא להם את משאו, את משאו הגדול!

הבית לא נבנה ובוניו בתוכנו. —

נפגש אברהם משה את משה אברהם יחרו. לא נפגשו! הנני מגזם, בודאי ידע איש על דבר מציאות אחיו; ובלי ספק עמד ביום הקטל אברהם משה מרחוק, וראה את גבורתו של משה אברהם, אבל מה לאחד את חברו? איזה קשרי נפש היו בין האחד ובין השני? ומי עוד יודע ברחוב היהודים, כי האיש שאמר: הראני את פניך, הרים גם את ידו ויך את המצרי!

חלום עתיק היה זה בירחי קדם של עמנו, והימים עברו ואינם. —

והנה באה העת שמשה אברהם לא יכול עוד לשבת על שלחן החייטים ויחל להשתמש בכחו גם בשאר ימות השנה. בתחלה נעשה פועל־בטל דוקא מרב כח, ואחר כך החל לקחת חלק עם גנבי העיר. לא לשם ממון, רק לשם כח — ויהי מאז לבליעל, לגנב ולגזלן, לאיש שחתתו על כל אנשי סביבו, וירע ויצק לכל אנשי העיר; אין בית אשר לא גרם לו הפסד ונזק. ויאנחו בני ישראל תחת עולו הקשה, ומי יאמר לו מה תעשה? מי יאסר את שמשון?

ותבא העת, שגם אברהם משה פתח חרצובות רוחו, הוא החל לחשוב מחשבותיו בפרהסיה ולגלות את דעתו בפרהסיה, ויחל ללחום את מלחמת ההשכלה ולהפריע את חיי אנשי העיר השקטים, העם, שכבר רנן אבתריה, החל לשטום אותו ולשנוא אותו. ויגרשו אותו מבתי המדרש ומבתי התפלה, ויהי שמו מנואץ בפי כל...

ויחיו שני הבחורים האלה חיי נדחים בעירם, ונפשם שוממה...

ובבא צללי ערב ופאתי קדים יקדירו את השמים, יושב משה אברהם על יד חלונו ולא ידע את רוחו. מה נהן לו לעשות בלילה ההוא? לקחת בר־אווז או תרנגול? לצוד

החברותי והדתי של עירות בני־ישראל היא רחוקה הימנה מהלך רב... נאמר את הדבר מפורש: מי שהיה מוכן להיות שו"ב, והרי יש באומנות זו יראת־שמים וכל הדברים השייכים לדת־היהודים, היה לקצב פשוט ברחוב היהודים, ויפתח לו חנות של בשר. הוא עזב את הלמודים, את ה„לבוש שרד" והלכות שחיטה וטרפות. ויהי לקצב סתם, כשאר הקצבים, ולאיש מגושם העומד כל היום בחנות, תולה את הפרים והכבשים השחוטים, פושט את העורות, מנקר ומוכר את הבשר ליטרא ליטרא...

ולא די בזה, הוא היה גם ל„קל" ולבלתי נזהר, כשאר הקצבים בישראל, שאינם מהדרים מן המהדרים; ואם רק לא תתגלה מילתא, הם שוכחים לפעמים ומוכרים בשר טרפה בתור בשר כשר, מפני הכלל הפשוט, שבשר טרפה בעירות כאלה, שרובן בני ישראל ומעוטן אכרים אוכלים בשר החזיר, הוא כמעט בחצי־חנם, ובשר כשר, על ידי הטקסה והמכס ועוד דברים כאלה, הוא דוקא לא בחנם ומחירו ארבעים או ארבעים וחמש פרוטות כל ליטרא. ואם ייסרו אותם שם בגיהנום לעתיד בגלל המעשים האלה, הלא מרויחים הם פה בעודם על פני האדמה, והריוח הוא דבר נחוץ לכל בן ישראל בעל אשה ובנים. וזאת למודעי: הקצבים אוהבים לאכול ולשתות ולפרנס את בני ביתם בארוחת הבקר הצהרים והערב ממש, ולא בקטניות וברוחניות, כאשר יעשו התורנים ויראי שמים לשמה.

ובעצם יש במעשה הקצבות ובהכאת הגרזן בגוף של בהמה, ואם גם שחוטה, כדי לגדע יד ורגל או לשסע אותה לשנים, מעין אכזריות. עוד אתמול היה רועה העז באחו, הכבש רץ מן העדר לבית מלונו, והיום כבר הוציאו מהם נפשם, והם תלוים על גבי מוט ופניהם למטה. הדם הוא החיים, והוא עתה נדבק בידי הקצבים ובאצבעותיהם; והם הקצבים, הם העוזרים הראשים לעקד פר לשחיטה או שור בעת השחזת הסכין של השוחט. הוא השו"ב ישאר ירא־שמים, כי הדת ומצות הדת שומרים עליו ומגינים על נפשו, והאכזריות שבדבר תבא בהקצבים והיא ירושתם. בכלל, הקצבים אינם חלושי־הכח, וכשריב מתפרץ בעיר ובא הדבר לידי הכאות ממש, הקצבים הם המכים הראשים. כל העם ההוגני יראים

פרה אדומה.

(ספור המעשה).

I.

מעשה בפרה ארומה, והמעשה קרה לפני ימים לא רבים בעיר קטנה סמוכה לחורן, מקום מושב רבי אחד; ואני המספר אמנם לא הייתי שם ולא ראיתי את הדברים בעיני, אבל שמעתים מאת אנשים נאמנים· לא אכחד, המעשה מרגיז מעט. כרגע אמרתי, אכסה על זה, וכרגע אמרתי: תכתב זאת לעינינו.

הנה אנו בני הדור הקודם הולכים למות, וקם אחרינו דור, אשר לא ידע אבותיו ומהלך חייו בגולה.— והיה אם יקרא בספר ויבקש לדעת מהחיים האלה על ידי קרי וכתיב, ידע מה היו חיינו אז, ידע גם את האור גם את הצללים· ידעו, כי היינו יהודים, אבל גם בני בשר ודם, ועם כל מה שמשמע בזה...

בעיר רשיה הקטנה היה חתן שו״ב אחד, שהיתה לו „קבלה" על שחיטות, וכבר קרוב היה להשיג משרה של שו״ב שני בעיר אחת; והנה נמצא בו פסול ולא יכול עוד להיות שו״ב בישראל. ותחת לתפוש אחר כך אומנות המלמדות, או להיות קורא ובעל תפלה, או להיות בכלל פועל-בטל, בלא מלאכה קבוע בחיים, וחי „מן הרוח" או מתנות קטנה, בחר לו זה האיש אומנות, שהיא אמנם קרובה מאד בטבעה למלאכת השחיטה, אבל במעמד

ממש, שישנן בבגון אלה, גם כן אסור. — בעיקר אין הבדל בין אלה ואלה, רק זה שהללו הסוחרים והחנונים מבעלי הבתים, הפהלנות שבהם אינו דבר בטוי בשפתים וקרוי בשם, ולא יעצור את עושיהם כלל ללבוש מעין אצטלא של אנשים כשרים. המתפללים במקומות הראשים בבית התפלה; והללו, כלומר הקצבים וכל כיוצא בהם, בקהל היראים בל יחשבו ומתפללים הם לא בבית התפלה המרכזי שבעיר כי אם ב„שומרים לבוקר". הללו, בעלי בתים, שותים „תקון" אחרי התפלה ויש להם איזה כנוי־יראי לכל מה שעושים לצורך גופם — והללו, הקצבים, שותים יי"ש ממש, בלי אמתלאות גם לא ביום מות אב ואם ושאר יומא דפגרא... הקצבים בודאי אינם צדיקים ואיני רוצה לחפאות עליהם, אבל לולא אותו מעשה, כי אז לא היו בעיני כרשעים. רשעים! מי יבטא את המלה הזו בכל מרירותה? בני־אדם רוצים לחיות ויש להם יצר־הרע בתוך מעיהם, וגם הוא אינו מחותל במשי ודרכו קשה, קשה. —

II.

וכך היה הדבר:

בעיר דשיה היה בעל הבית אחד ושמו ראובן, אדם בינוני, שלא הצטיין מאומה מימיו באיזה מאורע או באיזה דבר; ומי יודע, אם גם היה נודע שמו בין יושבי העיר, לולא היו פרותיו נודעות.

לרוב אנשי דשיה, שידם משגת, ישנן פרות נותנות את החלב לביתם ואינם צריכים לקנותו בחוץ? אבל לראובן היתה תמיד הפרה היותר טובה שבעיר; הוא היה מוצלח לזה והיה גם מבין באלה, היודע לכלכל את פרותיו היטב ולשכלל את גופן. ראובן לא התבייש כלל, בבוא פרתו מהעדר, להכין לה בעצמו מזונות הבית ולהביא לה מים לשתות. הרפת שלו בחצרו היתה תמיד נקיה ועיניו צופיות תמיד, שלא יאונה לפרתו כל רע. השגחתו ושרתו את פרתו זה היה תוכן חייו האחד כל ימיו. ובזה קנה לו גם שם בעיר ההיא.

את הקצבים הגופנים, כי המה עזי פנים; ואם יכעים אותם אדם, לא ידעו חמלה!

צריך לומר גם הצד הטוב שבדבר. עם בני ישראל היה ימים רבים עם חלש וירא מקול עלה נדף; וכשהיו פרעות ביהודים, היו נסים מאה מפני אכר שכור אחד, ויקבלו עליהם את שבירת החלונות וקריעת הכרים והכסתות, באין מוחה. תחת זה הקצבים למדו ל מ ח ו ת, להזדיין במקלות ובגרזנים ולהיות למגן בעת צרה. דבר כזה קרה בדשיא פעם אחת בחג הפסחא שלהם בין מלכא למלכא, דור שלם לפני זה, בטרם למדו בני ישראל לעשות כמעשיהם בכל מקום ולהקהל ולעמוד על נפשם. התימה, כי להם הרשות לעטר את שמם בתור ראשונים לגבורי ישראל!

החמירה התורה בגנב יותר מבגזלן, שזה האחרון השוה עבד לכבוד רבו, והראשון אינו משוה לכבוד רבו. ואם דייקנים אנו בכלל הזה, באים אנו בחיי הקצבים לשני הפכים בנושא אחד. גבורי ישראל אלה, שאינם מוגי־לב כלל ולא ייראו מפני כל, בטבעם כש„לוקחים" לפעמים שור או פר מאחרים בלא תשלומים, הם עושים זה בצנעה, ודוקא שלא מדעת בעלים, ודוקא על ידי אחרים. ואולי אין זה כבר „לקיחה" כלל או מין גנבה, כי אם ענין הפרנסה. — ענין הקצבות מחייב, שפר או שור שנשחט, שור או פר שקנו אותו ממש ושלמו בעדו כל המחיר בשלמות, הוא עולה במחירו פי חמש על שור שנשחט, שלא שלמו בעדו לבעליו ממש. הוא השור היה תועה בדרך ולקחו אותו אנשים והביאו אותו להם, להקצבים, או היו כחמשים פרים בעדר, ועתה שם רק ארבעים ותשעה, מספר המספיק עוד לבעליהם; וצאו וחשבו, כמה היזקות שכיחים בשחיטת פר; לפעמים יטריף אותו השו"ב בשעת השחיטה, ולפעמים יטרף בטרפת הריאה או בדבר אחר מי"ח טרפות... העיר דשיא בכלל עניה ויהודים אינם לוקחים הרבה בשר; בשר ששהה שלשה ימים בלא מים גם כן יטרף ובימות הקיץ יתקלקל. — איך יכול הקצב, שואלים, להתקיים בלי „מציאות" מן הצד...

תאמרו, הלא זה אסור, לא נכון לכל בר ישראל כך. אבל האם לא גם שאר מסחרים וחנויות וכל גנבת דעת הבריות או רמאות

האביב. וילדה ובעד בן־בקר בלבד לקח חמשה עשר כסף — היה בולל הלק גדול בשיחות בית־התפלה, כמו איזה שמועות על דבר שר־המלך אז או נסים מהברון הירש בשעתו...

דשיה שמחה, כי יש לה בחלקה פרה, שיכולה להיות לצבי ולתפארת גם בעיר היותר גדולה לאלהים. ולהנשים השכנות, בעלות „עין־הרע", שקנאו בה ורצו לסגור חלקה בקרבה על ידי לחש, לא עלה מאומה ברחשי־ליל שלהן. אם ה' יברא בריאה טובה לו ויעמידה על רגלה לשמחה ולראוה לכל רואיה, אז גם להשטן ולבני השטן אין כל שליטה.

ושערו בנפשכם: כל זה לא הועיל ביום עברה! באה שעה ונחתם גזר דינה של פרה זו, שהיתה באמת מקור חיים למשפחה שלמה ולדבר נעלה ממשכיות העיר. לוּ פקודת כל החי באה עליה ומתה הפרה בימיה המלאים; דבר כי יהלוך בארץ, או מגפה או מיתה סתם הכריתה אותה מארץ החיים גם אז נעצב רוחנו, אבל החרשנו. גם על בני אדם חיים יעלה הכורת. בית יפה, שהרבה עמלו בו בוניו, יהיה ללהב; מדינה, כי תנגף כלה לפני אויב, או כי יקשה עליה עול מושל ומרי ומרד רב יעמיד אותה על עברי פי פחת, מי יעצור בידי גלגל ההשגחה? מי יטיח כלפי שמיא? ולוּ רוח שטות נכנסה בראובן, או עמדה הפרה מלדת, שנה ושנתים, ונמכרה לשחיטה, והשו"ב ברך על השחיטה כהוגן, ובדקו את הפרה ונמצאה כשרה, ופשטו את עורה ונקרו אותה בדין, ומכרו את הבשר השמן לבני ישראל ליום השבת, ונעם לחכם מטוגן ומבושל, והיה באמת עונג שבת בבשרה, כי גם אז נדו בראש לגורל פרה חולבת כזו — לשחיטה, אבל זהו דרך העולם ומקרים כאלה באים בחיים. אבל בפרתו זו של ראובן נעשה ר צ ח, רצח נורא מאד, כאשר יארבו לאדם ביער להכותו נפש; והדבר היה שלא בדרך הטבע ולא פלל איש, כי כזה יקרה בישראל.

III.

היתה שנת בצרת, נתיקר הבשר מאין עשב. הפרנסות

אנשי דשיה הם אמנם עירונים ממש, ואין להם שייכות הרבה אל הטבע, אבל הפרה הנותנת חלב לבעלי הבתים, והעזים הנהלבות אצל דלת העם, עוד נותנות שארית להמגע עם הטבע— מכירים בכל פנות העיר פרות הרחוב ההוא ועזיו; ובשוב הבהמות גדולות ודקות מן העדר, יעמדו השכנים והתבוננו אל כל פרה ואל כל עז, להגיד דעתם על ערכן ועובי גופן וסכום חלבן שנותנות לבעליהן. איזה חִבּה לכל בית לבהמות הבית שלה, ומתהלך אדם עם פרה ועז יחד כרע. ומדוע לא? גם הבהמות הנן בעלות־חיים ויש להן שעת שובע ורעב, רגשי צער וחדוה ואהבת אֵם לבנה וגעגועים. אם לא תדעו את זה, קחו לכם לביתכם פרה או עז או כבש, ותראו את נשמת החי.

ובימים ההם היתה לראובן פרה אדומה הולנדית, שכמוה לא ראו עוד אנשי דשיה ליופי ולבריאות ולעגול הגוף. כמלכת היתה צועדת קוממיות, בבוא העדר מן המרעה, בראש; ורעותיה הפרות בעצמן, היו חולקות לה כבוד, והיא באמת היתה מגזע טוב מאד, ומבנה גופה, עטיניה, עורה הנעים הראו מוצאה. כמאה וחמשים רובל בקשו לתת לראובן מחירה, ומחיר יתר הפרות של בני העיר לכל היותר, גם אותן של הנגידים, עולה לשבעים או לשמונים רובל. איך בא ראובן לפרה כזאת, והוא לא היה עשיר— לא נודע, אבל גם לא התפלאו על זה יושבי העיר כלל, אחרי שכבר היה נודע מזלו של ראובן בפרותיו. לראובן צריך תמיד להיות הפרה היותר טובה בדשיה ובסביבותיה, כך כתוב בספר המזל וכן היה תמיד.

ומאושר היה ראובן בימים ההם, בהיות לו פרה־אדומה זו, כאיש אשר השיג עלוי בלתי מצוי בתור חתן לבתו; והיה נהנה במלוא רוחו, כאשר שמע מספרים בשבחה ומפארים ומרוממים אותה. גוזמאות ונפלאות ספרו מפרתו של ראובן בדשיה, כמו שמספרים, להבדיל, מרבי. אמרו, שהפרה הזו נותנות ארבעה הין חלב בפעם אחת. אמרו, כי מחמאה בלבד, שעושים מהחלב הנותר מצרכי היום, ולראובן היו בסך הכל בנים י"ג, והרי חמש עשרה פיות ערב ובקר וצהרים, מרויח ראובן שלשה רובל לשבוע. בקצרה, ענין זה של פרתו האדומה של ראובן, שנה שנה, בבוא

בקרנה ויובילה במשעל צר, לא חרץ כלב לשונו, והפרה הולכת בתמהון לב.

והנה הם, האדם והחי, עומדים לפני פתח המרתף הגדול של שואל הקצב, ששם נועדו יתר החברים, ויצאו שני אנשים לקראתם ויחליקו בידיהם את הפרה וימשמשו בה, והיא קשקשה בזנבה באין חפץ. לפתע התחילו למשכה בכח ולנהלה קשה על המעלות והמורדות, בעל כרחה צעדה ותמאן ללכת, וידחפו אותה בחזקה, ותנהם ויחרד מבוא המרתף.

הנה הפרה עומדת מטה בזעף. כשבעה אנשים קמו מהמרתף לקבל פניה, והם לבושי שער וחגורים כאכרים ופניהם פני להבים. כבר שתו איש איש איזה כוסות ל„חזוק", והנרות הקטנים הדולקים באופל המערה עשו הכל כפני שאול. התחילו העומדים לסבב את הפרה ולמשש אותה.

ולפתע קם קצב אחר גבור כארי, ויאמר להפיל את הפרה ארצה, אך רגליה חזקות כברזל. הנה באו אחרים ויעזרו לו בשארית כח ויאבקו עמה קשה, והיא נעצה רגליה בקרקע, ובעיניה שצף קצף נורא. והנה קמה הפרה ותאמר לנגח איש, ותך בראשה בקיר האבן, ויתנודד כל המרתף ותחריד בקולה. קצב אחד גדול וחזק זחל מבלי משים תחת גחונה ויהדק את רגליה האחרונות בחבל עב. ושני לו עשה כזה ברגליה שלפנים; והאנשים קמו כלם ויחגרו כחם יחד, ויעמיסו את עצמם עליה ויהדפו בחזקה את הפרה, ותפול לארץ ותנהם בחזקה, ותאמר לנתק את החבלים. והקמים עליה החזיקו בה באיזה נקמת איבה ועוז, אשר לא ידעו מתמול שלשום. מבחוץ החל הגשם לרדת ולהכות בגג המרתף והרוח השמיע קולו, וממצחי הקצבים נוטפות מרוב עמל נטפי הזיעה כגודל קטניות, ויביטו איש אל רעהו כזרים ויסירו את בגדם מעליהם, קפלו עד השחי את בתי היד אשר לכתנתם ויהיו מוכנים. כמו לשעת קרב גדולה. מה היה להם? איזה רוח עצור התחזק בהם ויבקש לו מפלט. —

והקצב, מי שהיה שו"ב, עמד במנוחה בצד וישחז את החלף הישן, שהוציא אותו מתערו, וירגיש את חדודו בצפרנו.

בדשיה היו רחוקות מאד וגם להקצבים משם, שמעמדם תמיד אינו ברע, לא היה טוב בימים הרעים ההם. קרו גם איזה דברי ריבות ומשטמות בעיר ונתפלגו „לצדדים־שונים", כנהוג, וראובן, איש־שלום מנעוריו. לקח הפעם חלק בה„מחלוקת" והקצבים היו מצד השני שכנגדו, הסבות האלה אמנם אינן דיות לבאר את אשר קרה אחרי כן, ובכל זה אני משמיע לפני הקורא אחת אחת. אמנם איני שופט פה, רק מספר; אבל אחרים ישמעו את הדבר הזה, ישפטו ויצרפו ויבארו הם להם את מהלך הדבר.--

הגורל יצא על פרתו של ראובן מאת חלק אחוז של קצבי עיר דשיה ל„הלקח" — עינים עינים הביטו אחריה. בשובה מן המרעה, והיא לא ידעה את גורלה. נתאספה השיירא חרש בבית הקצב השו"ב הפסול, נתאספו אצל שואל הקצב הראשי. בעל הכתפים היותר רחבים בדשיה, ויתיעצו על הצפונות, ויקבעו את היום ואת השעה ואת המקום, וכולם מוכנים כאיש אחד.—

היה הדבר במוצאי השבת, בשלהי דקיטא. עוד ישבו בבין הערבים הזה ראובן וביתו וירוו נחת מהפרה. הקטנים החליקו אותה, הגדולים אמרו שבחה בפניה. הבת הגדולה קמה ונתנה לה את הסובים הרטובים, ותציג לה גם שוקת המים; ולפתע הוציאה הפרה אנחה שוברת את הגוף, ולא ידעו האנשים מה ויתחלחלו. החורף כי יבוא יתחילו העננים לכסות גם את לב בני ישראל, בזכרם אחד לאחר, כי אין עצים להסקה, כי אין בגדים חמים ובני אדם צריכים לכסות מערומיהם. הרעו את מעשיהם וקלקלו את פרנסתם!

השעה היתה שתים עשרה בחצות הליל. כבר ישנו אנשי דשיא על משכבם, ובכל בתי ישראל גם זיק אור אחד לא יאיר מן החלונות. חולמים הם האנשים קשה באופל הליל, וממחרת היום מחל השבוע וימי החול הקשים ללהם... והנה בן קצב אחד מחצה את החשך וצועד לאט אל רפת ראובן, אשר שם הפרה עומדת. אין סוגר לדלת, רק הבל עב יעבת רגל הפרה אל עץ אחד. ויתתוך אותו המתגנב בסכינו החד בנקל, ויקח את הפרה

עברה האשמורה השניה, הגשם ירד בחזקה והרוח סוער. חלקו האנשים את הפרה לעשרה חלקים, וישימו איש איש חלקו בשקו, ויעמיסו אותם על שכמם, ונפוצו איש איש אל חנותו בחשכת הליל, לשימם שם ולהסתירם. העיר דשיא ישנה והוזה, כלבים נובחים, השמים מעולפים בערפלי הגשם. מי יודע, מה שנעשה עתה בחלל העיר? —

שכחו המרצחים בחפזם לסגור את המרתף של שואל, ויבואו כלבים ללקק את הדם. פרתו של ראובן נמצאה בבקר נעלמה מן הרפת ויאמרו כי נגנבה ויחפשו אותה; והנה מצאו בעוד שעה את עורה האדום, שהיה עוד מונח כמעט בלחותו. ויחרדו האנשים למשמע הדבר הנורא הזה, ותצלנה אזני כל שומעיו. ובבית ראובן האמלל תאניה ואניה ואבל כבד!

מיום אשר נוסדה דשיא לא היה לה יום כבד כזה. הלכו אנשים אנשים בחוצות ורחובות, נשים נשים באו ומתלחשות ומדברות. היה, כמו בא בעיר לקוי־חמה ולקוי־לבנה כאחד, וכל אחד הביט בפני חברו ואשה בפני רעותה. כאלו נהפך העולם לעמק רפאים. אמנם נורא המעשה אשר עשו להרוג בהמה חיה בשלות ימיה, נורא מאד!

ואת אשר קרה להקצבים, אשר השתתפו במעשי רצח הבהמה, דברי ריבות ומשפטים שונים בערכאות ועונשם של הקצבים האלה גם בידי אדם גם בידי שמים, יכולו הרבה. בקצרה, כל אחד שלקח חלקו בהכחדת הפרה האדומה, ראה אחר כך דברים רעים בביתו והיה כמו רבצה בו האלה הזאת להפילו למדחפות, אותו ואת ביתו לבלתי השאיר להם שריד. הדברים ההם הלא הם כתובים בספר דברי הימים של דשיא ובפנקס העיר, יקחם נא הקורא משם.

ועוד הפעם כרעו הקצבים על הפרה, הללו אחזו אותה ברגליה העבות מלמטה והללו מלמעלה, ושנים מהם אמיצי כח מאד, הטו את ראשה, כחם התגדל לבלי שעור ולבלי סוף, היה הדבר, כמו עין קטב ממלא כל האויר, כמו גזר דין נורא נחרץ זה עתה — והנה הרים הקצב השו"ב את החלף ויעביר על הצואר החלק בהולכה והובאה. ותגעה הפרה בקול מחריד בוקע את האדמה, ויזנק קלח דם, ויהי כמו נפתח מעין דם גדול וישטף כקשת רחבה, והיא מאורה באמצע לאור העששית התלויה ממעל על גבי תקרה. והדם הולך ושוטף ויַז על התקרה ועל הכתלים ועל הקרקע ועל מכנסי האנשים ובפניהם ובידיהם, ותלחם הפרה בכחות חייה ותפרפר, ויהי כל הקרקע אשר מסביבה לנהר דם; ואנשים קמו ויסיעו אותה ממקומה הצדה ותעבור שעה והפיחה נפשה האדומה ותמת. נצח בן־אדם את החי!

ויקח קצב אחד סכין חד ויתחב בבטן הפרה הגועת ותצא הפרשדנה החוצה. ויחלו האחרים חבריו לפשוט את עורה, ויקרעו אותו כמעט מעל הפרה, והכל עשו במין כח עצור ובמין רגש מוצקי, שכמהו לא הרגישו עד עתה.

נפשטה הבהמה כלה, החלו האנשים לחלק אותה לחלקים, לחתוך את ראשה, את רגליה. קצב אחד לא יכל לעצור ברוחו, ויקח את הכבד השמן, וישטחהו על גבי גחלים בוערות, ששמו אחרים בפנה. ובבוא האדם באש, אכלו אותו, כלם בלא מליחה ובתאוה עזה נמרצה וילוקו את אצבעותיהם בחמדה. ובקבוק גדול של יי"ש היה עוד עומד מוכן על הקרקע, וישתו ויאכלו מלוא תאותם. ככהני־הבעל בשעתם היו האנשים האלה בשעה ההיא, בהחלק הקרבן לפני המזבח. והדבר לא היה בבית־אל או בדן, כי אם בעיר היהודיה דשיא, לא לפני גלות עשרת השבטים נעשה הדבר, בממלכת ישראל הצפונית, כי אם בשנת חמשת אלפים שש מאות ארבעים וחמש ליצירה...

לבית תלמוד־תורה לא נתן, להקדש לא עזר; וכשמאספי־ נדבות חזרו על פתחו, אז רבו עמו בטרם נתן להם מַתָּת־מאומה. אכזר לא היה אריה ליב, כזה לא יכול שום איש לומר עליו, אבל אהבתו־העצמית עברה כל גבול. גם את בניו ובנותיו השיא ונתן להם נדה רק בשביל ההכרח, אבל לא ברצון. רוח־התולים לו לכל מעשה ומפעל ברבים, והיה מתלוצץ על כל מפזר לאחרים.

אריה ליב חשב את עצמו להיותר נבון בעיר, והיה מרגיש בנפשו איזה יוהרא בכל. וכשהיה רוכב על הסוס בתוך העיר, דבר לא מצוי בשער חמולה, היה לו הרגש, כאלו כל העיר תכה לרגליו. ידיו החזקות, כי אחזו ברסן הסוס, אשר הרים צוארו, אמרו לו, כי אין דומה לו בעולם, ומי יבוא עתה ויאמר לאריה ליב בן גדליהו דבר ?—

והנה בא יומו, עוד לא מלאו לו חמשים, ופתאם חלה ונפל למשכב, בחמולה אין רופא קבוע. והתרופות, שנתנו לו המומחים, לא הועילו הרבה. הוא ישן הרבה בשעת חליו, וביום שבת אחד לא קם משנתו! והתפשט השמועה בעיר בעת תפלת המנחה, כי אריה ליב בן אלחנן מת, וישתוממו רבים, מיתת איש נודע בעיר קטנה הלא דבר היא.

ישראל בני רחמנים הם, אבל לו לא נדו. רגש החֵמה בלבות רבים, על אשר לא לקח חלק בצרכי העיר כראוי, מצא כאן איזה מקום לגבות את חובו... והקורא אל יחשוב, כי בדרך מליצה נאמר הדבר. לא! פשוט כמשמעו. כאשר בא הערב וכבר ספדו ובכו אותו בניו ובנותיו והחלו לחשוב בצרכי הקבורה, כמנהג היהודים שלא לעשות שהיות רבות באלה, באו אנשי חברה הקדושה, ויאמרו, כי דורשים הם בעד אחוזת קבר שלש מאות רו"כ!

שלש מאות רובל בחמולה — זה סכום נורא, סכום שבבר הגיע להשיא בן או בת, ואותו יתנו בעד ארבע אמות קרקע בבית העלמין, שמחירם הרגיל עשרה רובל ולא יותר! השמעתם

ממקום למקום.

(מאורע).

לארבע רוחות השמים היה פתוח ביתו הרחב של אריה ליב בן אלחנן גדליהו בחמולה, כי היה עומד במגרש העיר לבדו ואין בתים סמוכים לו. הבית הגדול בגגו האדום והכבד, בחלונותיו הרבים ותריסיהם הירוקים ובכרכובו מצבע תכלת, המקיף אותו מכל צדדיו, עשה רושם על כל עובר ושב ושאל: של מי הנחלה הזאת?

ואריה ליב בן אלחנן בעל הנחלה היה גם הוא איש גדול, רחב הכתפים ועב הכרש. הוא היה מן ה„אוכלים" הידועים בעיר, בשר אוז שמן ודגים מטוגנים בשמן לא משו מעל שלחנו גם בימות החול. יין שתה בכל ראש חדש ובכל יומא דפגרא, קיץ בקיץ קנה הוא את הפירות היותר טובים, ויאהב לפנק גופו ולרחצו ולישן בכל יום שינת־הצהרים ארוכה, שלא כדרך הסוחרים ובעלי־הבתים בישראל, ההולכים בכל עת ובכל שעה אחרי הממון.

לאריה ליב אמנם לא היה ממון הרבה, ועם כל זה נחשב בין אמידי העיר, הוא סחר בשורים ובפרים, וירויח מעת לעת הרבה; ולפעמים גם הפסיד הרבה, אבל הוא בכלל הוציא הרבה.

הוא הוציא רק על עצמו ועל צרכי גופו והנהלת ביתו, בעניני רבים ובצרכי העיר לא היה מן הנותנים. ורק בקושי גדול עלתה בידי גבאי בית המדרש להוציא ממנו שכר מקומו.

לוקדים אבן ואיפה ויושבים בעגלות, על מנת לצאת למקום שם אפשר לקנות ולהרויח. ואנוס אני להודות, שמיתת אריה ליב, האיש השמן במיטב שנותיו, ושעדיין לא נקבר, לא סתם צרכי עבודה בעד פרנסה בלב רבים מבני העיר. מה להם ולכל השקלא וטריא בדבר דמי הקבורה, בעוד ששחר יום־השוק הנה עלה...

כה נשאר גופו של אריה ליב מונח על גבי קרקע, כל הזמן הארוך ההוא. נכבו הנרות, והיום החל להאיר. המשכימים, שעוד כחם במתנם, הלכו להתפלל תפלת הבקר והעיפים ישנו בבגדיהם. יגיעה גדולה היתה ליהודי חמולה לעמוד על רגליהם, לדבר ולהתרגז, להתקוטט ולשוח. זה לא יכחש כל אדם.

והתהום בין בני המת וגבאי החברה גדול. אמנם ותרו אנשי החברה על חמשים רובל ורוצים עתה מאתים וחמשים, אבל בין מאתים וחמשים ומאה עוד רב ההבדל?

והחנויות נפתחות. אנשים שבים מבית התפלה והולכים לצרכי היום. נשים מבשלות ארוחת הצהרים. נערים הולכים לחדר. החיים בחמולה עושים את תפקידם כמעשיהם יום יום, והמת מונח בחדרו וגם עוד בשרו לא הטהר. זה כעשרים שעות, שלא יחשב עוד בין החיים, ועדיין לא נעשה לו הכבוד האחרון... באו צהרים, השעות עוברות; ועוד הולכים אנשים מהתם להכי ומהכי להתם, והקבורה עוד רחוקה. בא הערב, זה יותר מיום שלם, ששבק אריה ליב חייו, ועוד לא נקבר. כדבר הזה עוד לא נעשה למת בישראל!

ולבני אריה ליב, למרות צערם על מיתת האב ומפח־נפשם מן השקליא וטריא הקשה עם הגבאים, עוד יש מעט שכל בקדקדם..., כשהגיע החצות הלילה של היום הראשון, הנוסעים ליום־השוק כבר שבו והעיר ישנה על משכבה, כי לא ישנה בלילה העבר, שכרו הם שלשה אנשים מדלת העם, ויתנו לכל אחד שלשה רובל וחצי איפה יי״ש, וישתו ויטיבו לבם ויחגרו את מתניהם, ויעשו מטה פשוטה משני

מימיכם כדבר הזה? והעיר הומיה, ערב יפה היה, ובמוצאי שבת הפנוי התאספו אנשים ויעמדו כנופיות וישיחו במאורע אשר נפל. אמרו, כי כבר הבנים מרוצים לתת חמשים רו״כ. בשעה העשירית בלילה כבר חפצו לשקול על ידי החברה ששים, והם באחת: שלש מאות רובל ינתן על ידם, ואז רק אז יקברו את אביהם. מאתים הם דורשים בעד שני בתי המדרש, בית־תלמוד התורה וההקדש, ומאה רובל יעלה להעמיד גדר חדש סביב בית העלמין, למען לא תבואנה בין הפרצים בהמות גדולות ודקות לרעות באחו.

וטענו בניו, כי כמעט לא נשאר סכום כזה במזומן, טענו, כי לא היה כדבר הזה מיום הוסדה הארץ; ולעומתם טענו הגבאים, כי על אביהם לשלם במותו, את אשר היה חייב להעיר בחייו, ורבו המתעקשים ורבו המתוכים. מחנה רב וגדול הקיף את בית המת, ותהי המולה רבה. בשעה מאוחרת כזו לא נראה בחמולה המון רב, כמו עתה!

ובתוך כך החלו ראשי חברה־קדישה לשתות. לסעודת דוד מלכא היה אז שעה גמורה. איך שיהיה, נפל בחלקו של העיר נתח טוב, ומי לא ישתה כמלא לוגמיו ולא יאכל כרכושתא יבשה מטובלה בפלפולין. גם בית הרב מלא אנשים שחים ודנים בזה, ובית הגביר מלא אנשים, רצים צירים מכאן ומכאן. ענין גדול נתן לחמולה לענות בו.

ופתע יצא הקול: מאה רובל ינתנו! מאה רובל כבר רוצים הבנים להת, לבלתי בייש עצמות אביהם; והגבאים עומדים על חפצם: הכל או לא! כבר הגיעה חצות הלילה. הנחשלים והעיפים הלכו לביתם, בראותם כי לא יהיה קץ להמחזה, ורבים עוד נשארו על עמדם. מה יהיה הקץ? היקבר אריה ליב או לא יקבר?

ושמעו והשתוממו. הן כבר עברה אשמורה שניה, כמעט החל להאיר בקר, והמת לא בא אל קבורה. ביום הראשון לשבוע „יום־שוק״ גדול בעיר הסמוכה תלפונה, והמהדרין כבר מכינים את עצמם לנסיעה, לוקחים צרור שקיהם,

זאת הפעם.

(ספור).

שלמה חיים בן משה היה גר בבית ארוך סמוך להקלויז עם גג של תבן מיושר, דלתות החלונות אדומים ורושם הכל בביתו כבבית נגיד. אשת שלמה חיים השניה היתה אשת־חיל וידעה לשמור את הבית בתכונתו וללבן את כתליו מבחוץ ארבע פעמים בשנה, וגם שלמה חיים היה „בעל־בית" והיה צופה בעת הפנאי, שיהיה המגרש סביב ביתו נקי, לקט כל האבנים וכל דבר של הפקר הרחוב, הביא חול אדום ויפזר במלוא המגרש ויעשה אותו לראוה לעין, בהסתכל המתפלל מחלון הקלויז ולבו אינו שומע על תפלתו.—

שלמה חיים היה סוחר נכבד ואיש ידוע לנאמן רוח. הוא היה שומר ממונם של אחרים כשלו, ומעולם לא לנתה אצלו פרוטה של אחרים בחנם, או קרה, שרצה להרויח על חשבון אחרים או גם להתחרות באחרים. — הוא נאמן במעשיו ובאמרי פיו. ההן שלו היה הן והלאו לאו. לא ירמה את הבריות, לא ילך רכיל. לא ידבר לשון הרע, לא יתלוצץ, בקצרה: איש שלם במדותיו, כאשר לא ימצא איש שני לו בעיר. והוא אמנם שונא רמות ולא בקש לקבל עליו משרת גבאי הקלויז בבחרו בו, רק היה משגיח עליו בין גבאי לגבאי, נותן משלו להסיק שם את תנורי החורף, כאשר כלה מכסת העצים, לא נתן בתוך שכן, לעזים או ל„שקצים" לטייל „בעזרת נשים" בימות החול כרגיל, והכל היה עושה בטוב לב, במתינות ובישוב דעה. גם לאשתו

קרשים, ויעבתוה בעבותים, וירימו את השוכב מעל הקרקע ויתנוהו עליה, כסוהו בשמיכה וישאוהו לבדד בדומית הליל. היה הדבר, כאילו נושאים ארון מת חרש בעיר בשעת מצור. — —

ובבואם לבית הקברות, אנוסים היו לטפס על הגדר, כי השער סגור. שם הניחו את המת באהל ויחלו לחצוב בקרדום קבר לאור הנר...

והקברים והמצבות כמו מתלחשים יחד. צל ירום מצל, בכל חפירה והכאה תשמע כמו חרדה. האופל מסביב דוחק; והמקברים יראים לדבר איש אל אחיו. נדמה להם, כי באהל מתגועע דבר מה . . . אחד מהם קם לראות שמה, וירא את המת מרכין ראשו . . . ויתחלחל ויקרא לרעיו, ויתאזרו לקום ולהביט גם המה; והנה השוכב על גבי הקרקע יושב ואומר להם: איה אנכי ? !— וכמעט התעלפו האנשים מרוב פחד. ובראותם את המת אמנם מנסה לקום, עזבם רוחם, ויקפצו מלא קומתם ויקראו: ה׳ ישמרנו! וידלגו מעל הגדר וירוצו לעיר, מבלי שמוע איש קול זעקתם. ולא ידעו הפשוטים האלה, כי ישנה שינה דומה למיתה. ואמנם לולא התעקשו הגבאים ונקבר אריה ליב מיד, כי אז חנקה האדמה הכבדה ממעל איש בחיים חיתו; ועתה, כי נתנה לו עת לנוח ולקום, הוא נצל מענוי קשה כזה, להקבר חיים . . .

הפחד הנורא, אשר נפל על בני אריה ליב, בשוב אביהם ודופק על הדלת, הרעש בעיר ממחרת הבקר, כי לא היה עוד כדבר הזה בחמולה, לתאר כל אלה להקורא, אחשוב למותר.— נס גדול היה, כי לא יצאו מדעתם.

ואריה ליב, כי נח מפחד נפשו וישב לאיתנו, חלק את ביתו בין בניו, וילך לגור בעיר אחרת ואת פני חמולה וגבאיה לא שב לראות עד היום הזה...

בניו מאשתו הראשונה, לא היו ריבות־בית אצלו ולא נגודי־משפחה כרגיל; ולהפך, גם הרמת משפחה לא נפלה בחלקו. בקצרה: כל הדברים, המעלים את החיים או מורידים, אותם לא לא ראה; ואותו השויון אשר בנפשו הצטרף מתכונתו הישרה בעצמו ומן המנוחה שבמצבו תמיד.— נצייר לנו, שס"ה ימים בשנה בלא ימי שבתות וימים טובים וגם בלא תעניתים ואבלי יום; נצייר לנו, אומה שכלה ישראלים בלא כהנים ולויים ומיוחסים וגם בלא „עמי הארצים", מעין אלה היו בחיי שלמה חיים; והוא, כאמור, בספרים לא קרא, וגם את החומש לא ידע ומהעבר הישראלי לא ידע רק את אברהם, יצחק, יעקב ואת משה. איזה דבר יקח אותו בציצית ראשו וישאהו הלאה? מה ירחיק אותו ממעמדו הנפשי ולאיזה חדש מקרוב בא יתנגש? — הנני מתאר לי ברמיוני לרגע, כי באו בני האלהים להתיצב לפני ה', ויאמר להם: השמתם לבכם אל הסוחר הישר שלי בלטינא שלמה חיים, והוא איש תם ואינו עושה עול, ויען אחד מהם ויאמר: החנם ישר דרכו, שהולך תמיד באפן אחד, מבלי נטות ימין ושמאל, העמידו בנסיון טוב ורע ונראה אם לא יט הצדה מתכונתו. אבל למה בדמיון ומשל אדבר, אספר גופא דעובדא, היכי הוי ואיך עזבו לשלמה חיים פעם את מנוחתו ויתעה מני דרכו...

מעשה שהיה כך היה: בעיר לטינא היה רב אחד והוא פלאי. הוא היה מופלג גדול בתורה, וכמעט גאון וחוקר ב„מורה נבוכים" וב„כוזרי". והיה ימים רבים מבעלי הריב עם הרב מסקווירא ומתנגד גדול והיו לו רדיפות גדולות, וגם הוא רדף את החסידים ותהי לו מלחמה רבה בחייו, והיה מפורסם הדבר בכל הסביבה, ובבואו בימים ומסחרו כלה וגם אשתו מתה ונשאר לו רק בן יחידי, נכשל כחו ולא עמד עוד, ויקם בבקר אחד וילך אל הרבי, רבי יצחק הזקן, ויקבל מרתו ויבקש סליחה. והרבי קבלו ונתן לו תשובה, כי ישוב ללמודו ושתחת ש"ס ופוסקים והריפות, יעסוק מעתה בדיני הלכות ובשלחן ערוך. ובעבור שנה או שנתים ומצבו של יחיאל, כך שם המתנגד השב, ברע

השניה, גם להראשונה, שמתה בנעוריה, לא אמר „דבר עקים" מימיו, לא רד בבניו ולא יסר אותם קשה, אם החטיאו לעשות. הוא נתן אותם תמיד למלמדים טובים וילבישם בכבוד. גם הוא בעצמו היה מקפיד על מלבושיו ולא עשה כחבריו הבעלי־בתים, לבוא עם אותו הבגד שנושאים בהשוק, אל הקלויז. ובקלויז היה מתפלל ממש ואינו הולך מספסל לספסל לשמוע חדשות או לישא וליתן אז בצרכי הקהל. שנהנה שלמה חיים מימיו מקופת הקהל, דבר, שאין אחד בלטינא נקי מזה, לא יכול לומר עליו שום אדם. אדרבא, הוא השגיח לפי כחו, שלא יעשו כזאת אחרים; וגם זה היה עושה בלי רעש ומשטמה ובמין גאות ישרנות כנהוג, רק בבר־לב ובאיזה שחוק קל, הבא מטוב לב, שהיה מרחף תמיד על שפתיו. שלמה חיים היה באמת אהוב לבריות ונאמן את ה', אם גם לא קרא בספר — כי בן איש פשוט הוא ואביו היה תופר שקים. ואף על פי כן אינו מתבייש עמו, כדרך הבנים העולים במעמד החברה, אדרבא, הוא מכבד אותו ומבקר אותו בכל יום השבת ויום טוב. אם ישנם בני אדם, שאין כתם בהייהם והקדוש ברוך הוא יש לו נחת רוח מהם, שלמה חיים הוא אחד מהם. ואל תבקשו כאלה בין לומדי תורה ויראי שמים ממש, כי אם בין הבעלי־בתים הטבעים בלא חכמות ובלא ספרי יראים...

בן ארבעים וחמשה היה שלמה חיים, בהכניסי אותו בחוג ספורי, והוא כבר השיא את בניו השלשה ובתו הבכירה מאשתו הראשונה. השדוכים שעשה עמהם היו עם בעלי־בתים כמוהו נכבדים ואמידים וה„חתונות" שלו היו בינוניות, בלי פזור, אבל גם בלי קמוץ. הוא לא הבטיח הרבה נדה: אבל את אשר הבטיח, סלק באמת ומוצא שפתיו שמר. חס וחלילה, שיגע בכסף הבנים אחרי החתונה, דבר שגם נגידי לטינא עושים כזה בשעת הדחק. בכלל ישרים כל מעשיו ואין בהם נפתל.

נתן להאמר, כי שלמה חיים לא ראה משבר־מסחר מימיו, או להפך הצלחה פתאומית. מעמדו השתלשל בדרך ממוצע תמיד ואנית חייו לא לחמה את הגלים. גם השנוי בין אשה לאשה לא היה נכר אצלו ובזמן קצר נשכח. — אשתו השניה כבדה את

ותיטב בעיניו בעד בנו, וירכין את ראשו אל שלמה חיים ויאמר לו: אם תשמעני תנה גם בתך לבני לאשה ותהיה לו לאב גם בזה. את הדבר הזה לא פלל שלמה חיים לשמוע מאת הרב; ומעולם לא חלם, כי יהיה לו הכבוד הגדול הזה להשתדך עם רב, אבל לא יכול למרות את פי השכיב־מרע. ויאמר הן. ויתן לו ידו על הדבר הזה.

ויקרא הרב את בנו החדרה ויברכהו ויסגור את עיניו וימת.—

ואבל כבד ליהודים בלטינא, שלמה חיים היה מכלי משים להמוציא ומביא בעניני הקבורה וסדור הענינים. הוא, אשר עוד אתמול היו לו רק עניניו ההולכים במנוחה, היה עתה לגזבר ולפטרון לנפש אחרת; והנפש הזאת כבר שייכה גם לו. אחרי ההלויה הגדולה בסגירת החניות ובהליכת כל בני העיר אחרי מטתו של הרב, היה על שלמה חיים לסדר את נחלת הרב ולמצוא קונה להספרים הרבים ולכלים שונים. לפנחס היתום שכר אוכל ומלון בבית נכבד אחד, כי לא יכול עוד לקחתו לביתו, בהיותו עתיד להיות חתן בתו. עוד לא ידע העם בהעיר מהשדוך, כי כן צוה עליו הרב לגלות את הדבר רק חצי שנה אחרי מותו, אבל בלבו כבר עשה הדבר פרי.— הוא החל להסתכל על בתו בפנים אחרים וימצא אותה מלאה חן. בבואו ממסחריו הביתה, לא היה עוד נקי ממחשבות, אדרבא, הוא ישב וחשב ודבר עם אשתו, ובכלל הכירו בו בהקלויז איזה שנוי. ובקראו את פנחס אליו ביום השבת אחרי הצהרים ויסתכל על המיועד להיות חתנו, היה איש אחר לגמרי. הוא כבד את החתן בממתקים ויין ביד רחבה, התחיל להלביש את בתו במלבושים יותר טובים מאשר עשה, לא קמץ באלה. החיים המה חדשים!

עברו כששה ירחים, ויקרא שלמה חיים מנין אנשים וקרוביו ויכתוב את ה„ראשי פרקים״, ולטינא שאמרה: היטיב הרב לעשות, בבחרו בשלמה חיים הישר לאפוטרופוס, כבר השתוממה, היא קנאה בו, על אשר זכה לשדוך יחוסי כזה מבן־רב. ודבר כזה לא חשבו מעולם.

הוא, מנהו הרבי לרב בעיר קטנה לטונא, שהיתה סרה למשמעתו. לולא היה יחיאל מתנגד בתחלה, כי אז היה ראוי להיות רב בעיר גדולה ולטינה המעטה לא זכתה מעולם אליו, גם זה היה מעין „תשובה״, שישב בעיר קטנה... וילך יחיאל ללטינא ויתישב וידין ויפסוק שאלות, וישב שם כבודד, כי לא היה שם איש, אשר היה יכול לדבר עמו בעניני חריפות או מחקר ויסגר הכל בלבבו...

ובנו היחיד פנחס לא היה מופלג ובעל כשרון, אבל היה חכם מחוכם ויפה תואר וגדל הקומה, ויאהב אותו אביו מאד; וממות אמו לא נשא אשה אחרת וישאר הרב ערירי עד יומו האחרון.

מצבו בלטינא היה כמעט בעניות, כי ההכנסות לא היו מרובות; והוא גם בזה קבל עליו את הדין, שלא להיות רץ אחרי ממון ואחרי רוחים. רק את בנו פנק וילביש אותו בכבוד וימלא כל משאלותיו.

על ידי רומו הפנימי היה מעט רחוק בינו ובין אנשי העיר. לא היו לו מיודעים, לא התקרב גם אל הגבירים ולא חנף אל עמי־הארצים. אם היה אדם שואל את אנשי לטינא, היו אומרים, כי ח ס ר ו נ ו של הרב שלהם, כי ג ד ו ל הוא עשרה מונים, מאשר צריכים לזה. מדבר ההתנגדות שלו מלפנים לא הבינו; אבל זאת הבינו, כי הוא אינו כהרב הקודם — ולא כהרב של זָלונה הסמוכה ולא כהרב במֶרוָה. אם נחשב היטב, נמצא, כי לא דבר הרב הזה עם שלמה חיים רבע שעה מימיו; אבל הוא ידע אותו. הרב יחיאל ידע את כל אחד ואחד מ„צאן מרעיתו״ בלטינא, ידע את גלויו ומסתריו. עינו הנפשית היתה צופיה בכל. לא יפלא הדבר, כי בנפול הרב למשכב וירגיש, כי בא עתו ללכת בדרך כל הארץ ואין לו על מי להניח את בנו מחמדו, נפל הגורל בלבבו על הסוחר שלמה חיים ויקרא אותו וימסור את בנו בידו עם מעט הירושה הנותרת וממכר הספרים, ויצוהו להיות לו לאב ולהשגיח עליו; ויבטיחהו שלמה חיים על הדבר הזה.—

ידע הרב, כי בתו הצעירה של שלמה חיים איננה עוד כלה, והוא גם ראה אותה פעם בלכתו אל הקלויז להתפלל

רו״כ, כל הצרכים נקנו ממינים טובים, איך אפשר לקמץ בזה? הלא תבינו.

והחתונה באה! האוהל שנטע שלמה חיים לאולם המשתאות היה גדול מאד, ויעבדו בהעמדת קרשיו, חלונותיו ונטות שמי יריעותיו כשבוע ימים. התפלות בהקלויז נתבלבלו, כי הביטו המתפללים תמיד דרך החלונות למקום העבודה, ואנשים לא יכלו לעצור ברוחם, ויפשטו את הטלית ותפילין, וירדו לשם למקום העבודה, לתת עצות בשכלול הבנין. — נערים, מן החדר ושלא מן החדר, עמדו שם כל היום, רקדו על הקרשים, הסיעו את העצים. פשוט ימי־גנוסיא היו ליושבי לטינא, כאשר לא היה להם זה ימים רבים.

והשמחות החלו! הנה „כלי־זמר" גדולים באו מעיר המחוז, מספרם אחד עשר איש. גם חזן בא לעיר לשמח בקולו בשבת, שקוראים החתן לעלות לתורה. וילכו כל איש ישראל בלטינא לקרש על היין אצל שלמה חיים ולאכול ממתקים. הנשים שמו עליהן בגדיהן היותר יפים ותכשיטיהן. המעט הוא הדבר, לשמח חתן יתום, והוא עוד בן הרב ורב שלהם. — אחרי הצהרים באו הנערות וכל הבתולות שלא ידעו איש, לשמוח את הכלה. ה„שלש סעודות" היה גדול מאד! ובמוצאי שבת כבר התחילו הרקודים וישתו בני לטינא כל היום ההוא, ויאכלו וישבעו ויקחו גם לביתם מן הנותר. פשוט „חתונה של מלכות" היתה עתה בלטינא ובהרחבה גדולה, ומי לא ייטיב לבו?.

ואנוס אני לגלות, כי בכיסו של שלמה חיים לא היתה „מלכות" כלל. מזלו גרם, כי דוקא בשנים האחרונות לא ראה ברכה הרבה במסחריו וההוצאה גדלה מאד. — הוא כבר היה „בעל־חוב" כמעט על אלף רו״כ ויותר, וילוה עוד, בתחלה בבטחון, כי ירויח מהרה וישלם. ואחר כך בלי מחשבה עוד... הדבר לא היה עוד בידו. — טבעו כמו נשתנה, ורגש הצדק שלו התחבא חרש וישב לו במזוזר התחתון של לבו, עדי יעבור זעם... וכשרבו ההוצאות, שם ידו גם בירושת החתן המעטה ולקח בחזרה את

איני אומר, כי גבה לבו של שלמה חיים, אבל דבורו עם הבריות היה עתה באיזה נחת יותר; הוא הרגיש, כי חייב הוא להשמר במהלכו, כדי שיהיה ראוי להיות מחותן הרב גם בחייו. הוצאות הבית היו באיזה רוחה יותר מאשר היו לו אז; והשדכנים, שכבר חשבו בבתו שבגרה, ולפתע נלקח מהם הנתח הטוב, באו אל ביתו ביום השבת אחרי התפלה לעשות אצלו „קדוש" על יין־שרף מן המובחר. ובתוך כך הללו את החתן והכלה גם יחד, ובאמצע ימי השבוע לוה זה אצלו חצי רובל וזה רובל, והוא נתן לכלם ביד רחבה.—

ובעבור שנת האבלות ופנחס גמר את הקדיש האחרון, עשה שלמה חיים משתה גדול ויחוג סעודת הארוסין ברוב עם. גם אלה, שלא היה קורא להמשתה מצד עצמו, קרא עתה לכבוד הרב... חג הארוסין היה כעין חתונה, בבשר ודגים ויין הרבה; וכל אלה היודעים „שמחותיו" של שלמה חיים מקודם אמרו, כי לא ראו עוד כזאת אצלו מימיו; אבל נוכחו, כי אין השמחות הקודמות יכולות להיות דומות לזו.

והיד כיון שנפתחה פעם אחת, הוציאה וחזרה והוציאה... להכלה עשו מלבוש אחרי מלבוש. מתנות נתנו לה ולהחתן גם יחד בעבור שני הצדדים... בכל יום שבת, שהחתן סעד אצלו, הכינו הכל בהרחבה ויביאו עוד שנים ושלשה שכנים להטיב לבם ביין ובמגדנים. בכל עת, שנסע שלמה חיים לעיר המחוז, הביא איזה דברים להכלה. גם לאשתו הביא מטפחת של משי פעם ושתים. חבה יתרה נודעת לו אליה, שהיא נתנה לו בת כלת־רב. ובכלל כבר מתחילים להכין את עצמם בבית שלמה חיים להחתונה. האם מפטמת תרנגולות ובנות־אווה ואווזים, והאב מביא בכל פעם „חתיכה" של בד לתפור לבנים להכלה. בלטינא יודעים, כי הפעם תהיה חתונה־גדולה אצל שלמה חיים. והנה הימים משמשים ובאים. החייטים התחילו לתפור בבית שלשה חיים את הבגדים ואכלו על שלחנו בימי העבודה, כנהוג אצל נגידים. ה„הלבשה" היתה „יקרה", בין בעבור החתן ובין בעבור הכלה; הכל נעשה ממשי וצמר טוב. בגדי שער לימות החורף עלו למאות

הרב שלהם המה משיאים. מה יחסר להם בעת שמחה כזאת? —

ומִמחרת היום, כאשר אחרו לקום אנשי לטינא מרוב שתיה וצהלה, כבר ידעו הרבה מן הקרואים, מה חסר להם... והקול עף מבית לבית לאמר: פשט שלמה חיים את הרגל ואינו משלם לנושיו! קצרה ידו גם להחזיק את המעמד עד אחרי „יום השבת השמח", והשבר כבר בא ביום שאחרי החופה.—

והמהומה בביתו של שלמה חיים היא שונה הרבה מאותו של אתמול. עתה לא קולות של שמחה נשמעים, כי אם של צועקים ממש, צועקים לכסף! צועקים לתשלומים! עומדים חייטים וסנדלרים, אופים ומבשלים, חנונים וסוחרים, גם מלוים סתם, אלמנות שהפקידו כספן המעט בידי שלמה חיים הישר, ומבקשים כסף. בזיונות, קללות, תאניה ואניה. הכיס ריק! אין גם פרוטה אחת לשלם. נערים יחפים עומדים בחוץ ומסתכלים בהחלונות, הם שהתגנבו אתמול לשמוע אל הזמרה, שומעים עתה זמרה, שעוד לא יבינו אותה. איזה עזי־פנים מהנושים אמרו לשאת את הכלים מביתו של שלמה חיים בתור משכון, זה יחטוף כסא, זה קערה וצלוחית, זה לוקח כף כל כסף ומזלג. רושם ההרס נראה בכל פנה; והחתן והכלה עמדו במהומה בקצה החדר ופניהם כחורת מות. הוי, חיים אכזרים, את מפנוקי עמי תגרשו מבית תענוגיהם. שלמה חיים, מה עשית? מה חשבת?—

אשקא דרספק חרב ביתר, ובחורבן זה נשקעו שני אלפים שקל כסף של אחרים. לאמור עשרים מאה, ובכל מאה היתה מונחת חתיכת חיים של אחרים. אתם לא תדעו, מה הוא הכסף בעירות הקטנות...

ואם יאמר אדם, ששלמה חיים הרשיע לעשות, להיות לוקח ואינו משלם ומוציא יותר מכחו על חשבון אחרים ושסר מדרכו לחלוטין ונהפך לבו לגמרי, איני יכול להסכים עמו. ולי חשבון אחר בזה. שלמה חיים לא נ ש ח ת בימי אותו המאורע, כי אם ת ע ה מני דרך. יותר נכון, הוא נ ד ח ף מני דרך.—

הנדה שהשליש, כפי אשר הבטיח להרב. בודאי עשה זה על מנת להחזיר במהרה; ואחר כך בלקיחה סתם, באין ברירה. והנה עתה רעש ההתונה. בכל שעה ושעה באים וצועקים: הבו! הבו! הבו! דברים אלה עוד נחוצים עתה ואלה נחוצים. יין ומיני מרכולת נלקחים בהקפה אצל כל החנונים. הקמח נלקח בהקפה, גם הגופת והדבש. באות ערלות ומביאות דגים, עופות רבים נשחטים. צריכים לשחוט פר בן בקר, והערבוביה גדולה! מה יעשה? הנני שואל אתכם, מה יעשה באמצע התעמולה, והשמחה גדולה ופזור הנפש גדול, מאד גדול.

יום החופה בא! מרקדים האנשים ואוכלים ושותים בהאוהל ובביתו, הכל שמח ושותה לשכרה. ה„כלי־זמרים" מנגנים והתוף משמיע קולו, וראשו של שלמה חיים מתפוצץ מרוב דאגות, והוא לוה על ימין ועל שמאל. שולח בחפזון לרעהו זה ללוות, לחנות זו לקחת; לזה יאמר מחר אשלם, ולזה יאמר מחרתים. הוא אינו שומע בעצמו מה שיאמר. כבר חדל מרוב ההלואות לרשם הכל בפנקסו, כאשר היה עשה זה לפנים גם בפרוטות מועטות, במלים קצרים: שלמה חיים אינו עושה עוד נשואים לבתו, הוא שוחה במים שוטפים, והגלים אומרים לבלעהו חיים; והוא חוגר שארית כחו ושוחה הלאה.—

ו„המשתה הגדול" הנה החל. כל אחד נתן „מתנת דרשה" שקל או חצי או גם שנים ואכל הוא וביתו פי חמשה... העולם הפקר! שלש מאות אנשים יושבים ביום הרביעי בשבת בלילה ואוכלים מעדנים עד כדי שובע. הנשים לבושות כלן פאר, אור גדול בהאולם מהמנורות הרבות, הוד והדר והרחבת הנפש! אין דאגה בעולם! אין חשבון בדיני שלי ושלך! אדרבא הכל שותה ושמח...

ולפתע קורא העם לאמר: המהותן! איהו! איה המהותן? קרואים באים ומושכים אותו בחזקה לרקד עם הכלה ועם החתן. שחוק וצהלה! בעל התוף הוא שכור כלוט, והוא מכה בתוף ובמצלתים, כמו רעם בגלגל.

הכלה היא יפה מאד בשמלת משי הלבנה. החתן צועד קוממיות ודומה למלך. לטינא שמחה כביומו של משיח. את בן

לא בא אל החוף.

(רשימה).

שמואל בן מנחם לא היה עשיר ביותר, אבל את ביתו נהג בהרחבה ויהיו לו תמיד מסחרים טובים, וירויח הרבה ויוציא הרבה, ויהי שמו נודע למכובד. הוא חנך את בניו בטוב ואת בתו הבכירה, עלמה יפה וגדולת הקומה, השיא לאיש משכיל, בעל־לשון וספר ושמו יעקב, והוא ורעיתו אמרו לדבק טוב. — נתן להם שמואל חמש מאות רובל נדה, ויחזיק אותם על שולחנו שנתים ימים, כדרך העולם, וכל צרכם עליו. וכאשר כלו שנתים הימים והמועד בא להשיא את הבת השניה, עזבה חנה, בן שם בתו הנשואה, ובעלה את ביתו וישכרו להם שני חדרים מיוחדים ויקנו להם כלים נאים, ויעקב החל לסחור ויהי נאמן ובטוח בעיר, כי שם חותנו עליו. מסחרו היה במכירת עצים וקרשים; ויהי סוחר בכספו ובכסף אחרים והכל הולך למישרים, הוא מוכר וקונה, לוה ומשלם. לוקח ונותן, אם גם ביגיעה ובעבודת המוח כדרך המעשה והמסחר. כבר נולדו לו בינתים שני בנים ואחרי כן בא הילד השלישי, ההוצאות לא מעטות, ובעבור שלש שנים מיום העמידה בפני עצמו, נפסק לפתע החבל, ואין כסף ואין עצים וקרשים ליעקב; והוא עוד חייב כסף לאחרים, סך הרבה, ואז היה חותנו שמואל אנוס לשלם חלק מחובותיו ולהשוות את חשבונותיו . . . עלמא דבַּר כך, אין זה אסון נורא, כי אם שעה של מצוקה. איש לא יכול לומר, כי יעקב אשם במה; הוא עשה ככל אשר היה בכחו

שלמה חיים היה איש ישר ולא נטה מימיו לימין ולשמאל, עד אותו יום בו נהיה לפטרון, אז אחזו המאורע הזה בציצת ראשו ונשא אותו הלאה עד ימי מהומת הנשואין. וכעבור ימי הסערה, שהוא אינו חייב על בואם, התחיל להתכנס ולנוח מימי המשבר. והנה שב רוחו אליו ויעמוד בתכונתו באותה נקודה ממש. שעמד בה לפנים.— ובאמת בעבור זמן מה. שם לבו להתקן מה שעות, ושב לעבודתו ולמסחרו, ואם אמנם לא היה יכול לשלם חובותיו הרבים מימי הבהלה, אבל את החובות החדשים, שלם בעתם, והיה נאמן כבתחלה ושמר מוצא שפתיו כבתחלה... אנשי לטינא בעצמם הבינו, כי שלמה חיים מהיום אינו אחראי בעד מעשיו בחפזון מאתמול, וגם בעלי חובותיו מאז השלימו עמו ברבות הימים והלוו לו גם עתה וחחזיקו בידו ובטחו ביושר לבו. כה התבסס שלמה חיים עוד הפעם לאט לאט במסחרו ובביתו ויחיה הלאה כמקודם. הוא גם החזיק את הזוג על שלחנו כראוי, ומעתה בשובה ונחת ולפי השגת ידו... ברוב הימים הכל נשכח ויהי בלטינא לשלמה חיים מאז, כאלו לא נפל דבר.— הוא אמנם לא עמד אז בנסיון של אותו מלאך; אבל קשה לאמור, כי יש מזה ראיה בידי המנסה, שלא ישר לבו ותועבה בקרבו — פשוט, חלום היה הדבר אז, בימי החתונה הגדולה, חלום קשה, וייקץ משנתו, וירחץ ידיו, פניו ורגליו ושב אל החיים הממשיים כבראשונה! אז הנה תמונה אחרת: הנה איש לפנינו לא שתה מימיו, וקרה לו, ששתה פעם לשכרה ויחלה, ובפוג יינו שב לנזירותו. מה אתם תמהים, האם לא ראיתם בחיים מקרים כאלה?!——

וזאת הפעם קצף שמואל בן מנחם על חתנו זה. הוא כבר השיא במשך הימים האלה שלש בנות ובן אחד וטרוד היה בכלכלתם, ועתה ידאג עוד בעד החתן הראשון! לשוא אמרה לו אשתו, כי לא יעקב אשם בדבר, כי ענש ה׳ הוא; לשוא באה בתו חנה, אשת יעקב, לבקש על נפשה ועל נפש בניה. שמואל אינו שמוע לה ואזניו אֻטם. אביה הן ידע רגש רחם, ויעזור גם לאנשים אחרים, אבל על יעקב חתנו עלה חמתו; איך יאבד איש שתי פעמים נדה, אשר נתן לו בזו אחר זו? האם כור של זהב לו, שיתן לבניו ויחזור ויתן. — באו הקרובים, באו אחדים ממכובדי העיר והתחילו לדבר על לב אבי המשפחה ולאמר: הלא בושה הדבר, מה יאמרו הבריות, שאיש כמוך לא יעזור לחתנו? ואם לא יעשה זאת בשביל חתנו, יעשה בשביל בתו, ואלה הצאן, הבנים הרכים, מה חטאו? כך עברו ירחים ארבעה בטענות ובמענות, ושמואל הקשה את לבבו. ובימים הרעים האלה עזרה עזורה החותנת, ציריל אשת שמואל, בצנעה לצרכי הבית של בתה, ותתן לבית הזה ממה שקמצה מהוצאת ביתה בעצמה. ראו כולם, שאין מצב כזה יכול להאריך ימים. פניו של יעקב נפלו מאד ואיש לא הכירהו. — וסוף הדבר היה, כי שמואל לא יכול לעמוד עוד על דעתו ואנוס היה לעזור להנכשלים. אבל תנאי התנה, שיעקב לא יסחר עוד במסחרים פורחים באויר, כי אם יפתח לו חנות של מרכלת. במסחר, אמר, הדברים תלוים בעליה וירידה ויכולים להפסיד בזמן קצר כל הקרן; אבל בחנות, שהכל מתמשך לאט, הענין דבר אחר. —

בשלש מאות רובל, שעלו עתה ליעקב בקושי גדול וב„שפיכת־דמים״, נעשה לחנוני בישראל! ובזה היתה לעזר כנגדו גם אשתו חנה, שעד עתה עסקה רק בהנהגת הבית. יעקב היה נוסע לעיר המחוז פעם בפעם לקנות סחורה; והיא הרכה והענוגה, עמדה כל היום בחנות ומכרה והיתה אם לילדיה. — שניהם חדלו להיות „פריצים״. יודעים אתם דרך החנוני בעירות הקטנות, לעמוד כל היום בחנות ולצפות לקונה כאל

לעשות. אל אלהים הוא יודע דרכי המסחרים. הלז עושה כך ומרויח והלז — מפסיד, ועושים הם שניהם דבר אחד. מי יחכם באלה?

שמואל בן מנחם לא יכול להסכים בנפשו, כי חתנו הבכור ובתו ירעבו ללחם, ולא נשארה לו אחרת, כי אם לתת עוד הפעם נדה לבתו, ואם לא חמש מאות רו"כ, נתן עתה שלש מאות וערב בעד חתנו מאתים אחרות, ובחמש מאות רובל נסה יעקב את ידו במלאכת המסחר שנית, והפעם לא בקרשים ועצים, כי אם בנוצות... הרבה נתעשרו ממסחר זה בימים ההם, ותהי הסחורה הזו הולכת לברדי אשר במדינת הקיר"ה ומביאה רוח רב. בישוב הדעה ובעצום הנפש התחיל יעקב מעשהו זה החדש. הלא כך אומרים הבריות: אם יכוה האדם בפעם ראשונה, כבר ילמד לכלכל דרכיו במשפט בפעם שניה. הוא היה מתון בכל קניה, ואינו מאמין עוד לכל אדם, שאל והתיעץ בכל דבר אשר עשה, עם בקיאים בדבר, ויהי ברב הימים למבין בעצמו בטוב הנוצות וליודע דבר הסדור בהשקים, לשום העידית למעלה סמוכות לגוף השק והזבורית באמצע, טמונים עמוק עמוק, הכל כמו שעושים הסוחרים המובהקים... ליתר שאת נסע בעצמו לעיר ברדי, למען יתהה על קנקנו של הדבר; ובביתו קמץ בהוצאותיו ויכלכל כל דרכיו במשפט. זמן מה אמנם חשבו כולי עלמא, כי עתה מצא יעקב את שלו ואת דרכו ויהיה כבר לבטוח בעיר עוד הפעם. רעיתו ילדה רביעית. הבת הבכירה היא כבת שבע, יעקב כבן עשרים ושמונה, והנה בא המשבר שניה ונתרוקנה קופת המסחר בבת אחת...

יעקב נכשל בסחורות רעות, למרות הבנתו. לאסונו עוד נרטבו הנוצות בדרך ויהי אנוס למכרם בחצי חנם. אם צריך הגלגל לסוב אחורנית, הלא יש למנהיג העולם הרבה עצות ותחבולות, איך לאבד ממון של איש ישראל. — בקצור: יעקב, חתן איש אמיד ונכבד, חזר להיות נקי מנכסיו, ואין לו מכל עמלו רק אשתו וחמשה בנים, ועוללים שואלים ללחם ואין. —

וצאו וראו, גם בזה לא היה יעקב מוצלח, למן היום אשר החל לשרת את חותנו, מצבו של זה בעצמו החל להיות לא טוב. כמו מעשה שטן היה: כל דבר שעשה יעקב, סיפו בא לידי כשלון. אותות אי־רצון נחל מכל צד; וכבר באו ימים, שחותנו חרפו בפניו, ויעקב קבל עליו את הגדופים. מה לא ישא איש יהודי בעבור הלחם? גם גיסיו, בעלי אחיות רעיתו, הקלו בו ויבוכזו אותו בפניו. לב האנשים מלא רעה וגאוה, וביותר יתראה יחוסם לאיש. אשר ירד במצבו ומזלו אין אתו. גם קרובי אדם אכזרים המה בזה.

היו ימי חול־המועד של סכות. הימים מעוננים, פרוזדור הסתו. — ויקרא שמואל בן מנחם לחתנו יעקב לחדרו המיוחד ויגלה לו, כי לא יכול להחזיק אותו עוד בתור פקיד בביתו, ושעליו לבקש לו מעתה דבר אחר בעד פרנסת ביתו, הוא גורם לו רק היזקות; והלא גם הוא אב לבנים, ואינו יכול לדרוש הימנו, כי יבוא על ידו לעברי פי פחת. בן שלשים וחמש שנה היה אז יעקב, וכבר שיבה זרקה בו מרוב עמל; ובשמעו את הבשורה הנוראה, שאמנם חשב בכל יום, כי יבוא הדבר לכך, התאמץ בחזקה, שלא להתפרץ בבכי.

בלב נשבר וכגבר אין איל שב יעקב לביתו. לא אכל כל היום, כל כך נפל רוחו בקרבו. ואשתו הישרה הנה לא נתנה אותו להתיאש, ותאמר, עוד יעזור לנו ה׳. העיקר להתיעץ מה לעשות. הם ישבו יחד ולא היה דבר, אשר לא יגעו וחשבו בו, וחנה אמרה, אתה תראה, כי יבוא את אשר נחפש, לב אשה טובה מה לא יוכל?

ובערב ההוא נזכר יעקב פתאום, כי הוא משכיל ויודע תנ״ך ודקדוק ואם כי לא קרא בספרים זה חמש עשרה שנים רצופות, וכמעט שכח תלמודו, הלא עוד יכול ללמד תלמידים קטנים. ויגלה לאשתו את לבבו, כי יש את נפשו לנסוע לעיר כפלון, ששם יש להם מודע אחד, ויפתח לו שם חדר... ותאמר הן.

ככה נעשה יעקב ל„מלמד" או מורה, על פי גזר דינו בעצמו.

ספר שלם יכיל הדבר, לו ספרתי אחד אחד את

מלקויש, והבגדים נעשים לחים ומלאים שמן ורוטב של דגים מלוחים. למי יש פנאי לרחוץ עצמו כראוי, לאכול כראוי ארוחת הצהרים? חנוני בישראל הוא „עבד כנעני" ממש ועובד יום ולילה, וההבדל רק זה, שהלז פרנסתו על אדונו, והלז צריך לדאוג בעצמו למוצא לכסף. למה אאריך? שניהם, יעקב וחנה לא היו מוכשרים למלאכה כזו, ובעבור שנה ומחצה בעבודת פרך ממש נסגרה החנות מאין סחורה. נעו העם ונדו למזלו של יעקב ורעיתו, והמה אנשים ישרים, ושום איש לא הבין, למה מזלם ככה!

ואמנם עתה לא קצף שמואל עליהם. הוא ראה בחוש, בבואו בכל פעם אל החנות, כי עמלו בכל כחם ושעשו כל מה שעושים כל היהודים החנונים. הוא בעצמו קנה כל צרכיו אצלם וכן גם שאר רעיו הסוחרים, ואעפ"כ לא הועיל. אם ה' לא יתן פרנסה לאדם, אז אין חכמה ואין עצה ואין תבונה... מה לעשות? שמואל בן מנחם לא היה יכול בשום אופן לתת לחתנו כסף בפעם רביעית, ולו גם רצה, כי היה זה למעלה מכחו. הוא כבר השיא עוד בנות שתים, זו אחר זו: יודעים אתם את ההוצאות הגדולות באלה; ובכלל סוחר, שנסה שלש פעמים בדברים זה אחר זה ולא עלתה בידו, הרי הוא כבר מוחזק לבלתי־מוצלח. מה לעשות עתה? הגידו אתם קוראי.

והנה היה להם דוד אחד זקן, ושמו נתן, והוא חכם ופקח ויודע את החיים, והוא, בראותו את המשבר השלישי של יעקב, נתן עצה לשמואל, כי יקח את חתנו אליו לפקיד במסחריו. הלא עובדים שלשה אנשים „זרים" במסחרו, ומדוע לא יקרב אליו את עצמו ובשרו? שמואל בן מנחם ידע את החיים עוד יותר מדודו זה, והוא הבין היטב, כי לא טוב לאדם שיהיו משרתיו בני־ביתו, ויודעים את הפרטים ופרטי פרטים במסחרו; אבל הלא אב הוא ולו רחשי־אב. ויעש שמואל ככל אשר יעצהו דודו, אם גם לא בלב שלם... ובכן היה יעקב חתנו ל„נאמן" במסחרו אצלו ושכרו שמונה רובל לשבוע. השכר לא רב הוא;, כי ליעקב כבר בנים חמשה, אבל דבר אחד טוב בזה, כי השכר הוא קבוע ואין בזה לכאורה הפסד מאומה.——

ויעקב התחיל לירא, פן תקע גם נפש רעיתו מעליו. ברבות הימים, אם גם עמדה לו עד עתה בהשתתפות בצער, ומפיה לא שמע מימיו כל תוכחה. היא איננה כותבת לו עוד כמקודם, והוא גם הוא מה יכתוב לה? התקוה לא תשעשעהו. — הוא רואה, כי אין הברכה מצויה בכל מה שיעשה. לולא יתבייש, כי אז היה לשכר־יום. לפועל פשוט, האנשים הללו אינם סוחרים ואינם מלמדים, כי עובדים ואוכלים. — אבל הנה חנה רעיתו תלויה בו. מדוע יהיה גורלה להיות אשת פועל? מה אשמה היא? הוא חושב. כי הוא חטא לה. חטא לה, לבני ביתו, שאינו יכול להיות להם לאב. — הוא חטא? במה? ה' שפך זעמו עליו, והוא רק אנוש וחייו כבדור בידי המזל הרע, שאין ממנו מפלט. —

עוד נסה יעקב פעם שביעית, בהיותו בן ארבעים ואחת, להתחיל את חייו מעבר לים, והוא לא ידע, כי גם שם תחת השמים החדשים הולך צלו אחריו. — הוא יצא לאמריקה, ומשם הלך לקנדה ויהי רוכל וחיט. עובד בבית משרפות לבנים; ואחר כך היה עובד באניה אצל מגרפת הגחלים. והאניה תעה ותעה ולא באה אל מחוז חפצה... חנה אשתו היתה כאלמנה חיה, ואביה השיא את בנותיה. הוא כלכל אותה בכל אשר יכול, והיא היתה צרורה כל ימיה. ה' לא רצה, כי יבא אל החוף. — — —

הרפתקאותיו ומקריו של יעקב בעיר כפלון. לא עלה לו מה שזמם, כי אם במקצת ולא היה יכול לפרנס את ביתו, ואנוס היה שמואל בן מנחם לקחת את בתו חנה וילדיה אליו הביתה. בשום אופן לא רצה החותן, כי יבוא יעקב חתנו ה„מלמד" לימות החג לביתו, כאשר עושים המורים בישראל; וחנה באהבתה לבעלה באה אליו אל העיר, אשר הורה שם את תלמידיו, בעבור שנה ולא ראו עוד זה את זו. ותהום כפלון לבואה. הם ראו עד עתה ביעקב מלמד תנ"ך בלי תלמידים נכבדים, כי העשירים לא בקשו לתת לו את ילדיהם ולא ידע לקחת את נפשם. והנה באה אשה יפה, מלובשת במלבושי כבוד. וזאת האשה היא אשת יעקב!

וברבות הימים, והנה ראה גם דודו ומסרפו של יעקב בכפלון, כי אין זה „תכלית" בעד מודעו ולא יבנה בזה את ביתו, ויקח את יעקב אליו, מעולם המלמדות עוד הפעם לעולם הזה ולעניני־סחר. ויעשו שניהם מסחר של שותפות בדגים מלוחים ומלח: הדוד היה „בעל הכסף" ויעקב היה העובד, ויעבוד באלה עבודה רבה וקשה במוח ובגוף יומם ולילה. הנה אמר יעקב, כי הדבר סוף כל סוף יתבסס, ואז יקח את אשתו ובנותיו לכפלון להתישב שמה, כי כבר קצתה נפשו להיות „נע ונד" כל הימים ולהיות חי לבדד; וברגע שחקה לו השעה, ויכתוב לרעיתו מכתב מלא תקוה ואחרית טובה. וסוף הדבר היה — הפסד נורא. מאד נורא! היו ימי חום גדול ונשחתו הדגים... לא היה „פדיון" ימים רבים. ההתחרות התגדלה בזה כמנהג היהודים; בקצרה: השותפות ירדה לטמיון, וישאר יעקב כאיש בלב מים, בלי אנית שיט. ובתו הבכירה היא אז כבר נערה בת ט"ו שנה. ועל פי דרכי הימים ההם כבר משדכים ימי עלומים כאלה ל„חתן".

הנני נוגע בדבר הזה האהרון, יען כי אז התישב החותן שמואל בן מנחם וגם עשה שדוך עם נכדתו הבכירה ואת פי חתנו לא שאל. — הוא הבטיח את הנדה והוא גם האב והפטרון. ומהאב האמיתי, המתגולל בעניו בעיר אחרת, לא דברו הרבה וגם לא התודע אל המחותנים, התבישו בו.

חולשת דעת יעקב, בהודע לו הדבר הזה, תשערו עצמכם, מלאכת המספר היא לכאן למותר.

מרוע לא? חבב וייפה הקדוש ברוך הוא על כל בעל אומנות את אומנותו!

ולהוי ידוע, כי שמעון אלעזר הוא גם מקצת „עם־הארץ"; ולפי דינא אין מקומו כלל בהקלויז, כי אם בבית־המדרש, שהרי בהקלויז מתפללים החשובים והתורנים ובעלי הידים הלבנות, ובבית־המדרש מתפללים בעלי הידים והכתפים הרחבות, אומנים ונושאי סבל, בורסקים, קדרים, וכל בעלי מסחר עב; אבל הוא כבר רגיל לקחת את מקומו בהקלויז זה זמן רב, ועמך ישראל אינו חשוד לבייש אדם ולהוציאו ממחיצתו. — נתן להאמר, שאחרי עיון ימצא בשמעון אלעזר גם איזה דבר, שמבאר שייכותו מעט להקלויז ולא לבית־המדרש, וזהו: שמעון אלעזר אוכל — אל־אלהים הוא יודע, איך הוא בא לכך — מצה שמורה בחג הפסח, כלומר הוא מתענה כל שמונת הימים, ונזיר מן הבשר ומן המצה, והיא אוכל אז תפוחי־אדמה בחציצת מטפחת בינם ובין היד כדינא. אומר הוא, שמעון אלעזר גם שלש פרשיות תהלים בכל יום; וכשהוא מזכיר את אביו שהלך למנוחות, אינו מבליע את שמו, כי אם מרחיב את ה„זכרונו לברכה" בדחילא ורחימא ובנשיאת עינים למעלה ובכלל, אדם מישראל החושב את עצמו לירא שמים ובן־הקלויז, אל תדקדקו אחריו. מקום יש בגן־עדן לכל איש, אשר בשם ה' יקרא...

ועתה לתאר עלי גם את עקרת הבית. עבודה לא נעימה! ציירו לעצמכם, כדור קטן, הנקרא ראש, על כדור גדול, שהוא כמובן הגוף; ובכדור הקטן הזה שתי עינים תרוטות ופה בלי שינים, אשה הרישית מעט ופתיה ומכוערה בלי הפסק. לכו אמרו לאומן שעשאה, כמה מכוער אותו כלי שעשית! העיקר שילדה לו בנים ובת, ושהיא עובדת בבית כל הימים, מבשלת לבעלה ושומרת על הבנים. למרות החוג הצר של האנשים ההם, עשו את בנם הבכור לתורני מעט. והשני הוא קרוב לתורני; והשלישי אמנם איננו תורני כלל אבל אין זה מרוע לבם, כי אם מחוסר יכלתם לשלם שכר למוד. — שמעון אלעזר ואשתו הם בני חמשים. בעבודתם בלי מנוחה הרי הם באים בימים, מכירת זפת אינה נתונה רק לאחד בישראל, וכל הרוצה למכור בא ומוכר.

המחיצה.

(ציור).

—

— — — . באחד הרחובות הפשוטים, אשר ברבע העני בעיר לדונה יגור מימים ימימה שמעון אלעזר הזפתי. ביתו הוא קטן ושקוע, הגג מכוסה תבן שהשחיר השמש, ובהדפנות של חכיר בהרות שחורות וכתמי זפת, וכן גם על כרכוב הבית ועל אבני הסף. זפת נמכרת בבית הזה, זה דור שלם. לאופני העגלות וגם למשיחת מנעלים! והחומר הזה ידבק אל הידים ואל המכנסים ואל שולי הבגדים, אל פנים הבית וחיצוניותו וכל אשר נוגע בו יגאל. גם בסדורו של שמעון אלעזר, אשר בו הוא מתפלל בכל יום, נדבקים רשמי זפת, גם טליתו ותיקה יראו על שכונתם עם הזפת. — גם בערבי שבתות, כאשר ירחץ את בשרו במים כחוק היהודים, וילבש כתונת לבנה ובגדי שבת, ידיו לא ינקו. והוא נושא אותם, כמו שהם להקלויז. והצפרנים, הוי הצפרנים! גם הבלתי־אסטנים אינו יכול להסתכל חמשה רגעים בלי הרף אל צבען המשונה... אבל אצל שמעון אלעזר ההרגל נעשה טבע, ואינו מרגיש ידיו כחיץ חס ושלום בינו ובין קונו, כשהוא מתפלל. אומרים, ששמעון אלעזר שותה את הזפת, שבידים הללו, שלפני רגע מדד מדה של זפת לערל, הוא מושח אחר כך, כשהם רטובים מזפת, את החמאה על הלחם, או יזלג את הבשר מן הקערה, או גם יטביל חתיכת לחם בזפת זך ובהיר כשמן.

ותרנגולים; ויקח נסרים לחים ויחתוך אותם במגרה ויבנה מהם מחיצה החולקת את הבית לשנים. כדי רוחב שני חלונות נשאר לבבית ממכר, שהוא גם הדר האוכל ומלון ליל להבן הצעיר, וכדי רוחב חלון אחד הקציע לחדר הכת; ואת דופן המחיצה משח בחמר לבן, וכן יתר שלשת הכתלים, טחו הנה את הרצפה בחמר עב מאודם, ויחפשו כל כלי שלם בבית, ויעמידו שם ליפותו. כה עמדה שם מטה פרושה לבנים, שלחן קטן, עליו מונח מכסה לבן, ועליו עומד ראי קטן והמנורות של שבת בימות החול. שני ספסלים עוטים סנרים לבנים עוטרים את השלחן; וראו! אטלנטית לבנה פרושה על הרצפה האדמדמת, ממש כמו בחצרות עשירים. על החלון הקטן, שכלו זכוכית טהורה, לא כעִוְרֵי הנייר בהחדר של זפת, עומדים היו צמחי קדרה ירוקים, ודלת קטנה במחיצה נפתחה לגבי הפרוזדור. והיה כל העובר בכל מחנה הזפת, ופתח את הדלת, וראה לפנים מהמחיצה את המנוחה של חיים האלה, ועמד כמשתומם; והיה כאיש, שרגיל בפת קיבר וקשה מגרס שנים, ומגישים לו לחם לבן מסלת נקיה, בא זה מן חום התנור. —

ודבורה מצאה שם את טוהר העולם. היא קראה בספר, או ישבה לטוות ולארוג ולתפור כלי לבן באומנות ידים ובכל חום לב בת ישראל, שכבר היא ארוסה ומובטחת היא לאיש. התאמינו, שמעון אלעזר, שלכל היותר הבטיח נדה מאה וחמשים רובל, וחמשים להלבשת ההתן ושתי שנים ארוחה על שלחנו, מבלתי יכולת לתת ארוחה גם שנה אחת, השיג בעד דבורה חתן יפה ומשכיל מעיר מוהילוב. מוהילוב! ודבר הזה לא פלל איש מאנשי לדונה; והם, גם האמידים. לא יכלו ללכת בנשואי בנותיהם הלאה יותר מעיר המחוז. — הצלחה גדולה כזו לאיש כשמעון אלעזר היתה למעלה מהשגתם. ותהי ימים רבים לפלא גדול וישיחו בה בכל הבתים; ומה גם אחרי שנודע, כי החתן הוא גם מושלם והוא כותב מהיר, עוד יותר הוסיפו להשתומם. בודאי איש מאנשי לדונה לא האמין, כי החתן כותב למיועדתו מכתבי־אהבה

תשערו בעצמכם, כי עושר גדול אין להם, ודי להם לנהל את הבית בלחם ובשמלה ובשאר הצרכים הנחוצים, ולא למלא כרסו של הבן הצעיר גמרא, שמחיר דבר זה בלדונה כעשרה רובל לזמן, ועוד יותר.

הנני מאריך בזה הדבר האחרון. כי ידע אדע, כי קובלים היו על שמעון אלעזר, על אשר בנו זה לא למד מאומה. אם את הבת היחידה דבורה למד — תתפלאו לשמוע, בתו של שמעון אלעזר ידעה לעיין וספר, דבר שגם במעלת העיר לדונה ובין בעלי־היכולת לאו מילתא שכיחא היא. דבורה לא היתה יפה, אבל בקומתה ובהקסם שבמבנה גוה היתה המלאך שבבית, ולגבי מלאכים שאני! כל האויר בביתו של שמעון אלעזר לא היה יותר מחמשה או ששה פעמים ד׳ על ד׳. האם הרתה את הבת בין חביות זפת, וילדה אותה בין זפת; ועם כל זה הזפת לא נגעה בגופה וברוחה. לבושה היה דבורה כל הימים נקיים, ירֵיה נקיות, ובכל מהלכה איזה חן שפוך עליה. — דבורה לא היתה חסידה כהוריה או אדוקה, ועל זה בודאי תתפלאו. היא הריחה — מבלי אדע עד היום איך בא הדבר — איזה רוח השכלה, נפש טובה היתה וברת לב ותבקש תמיד את הטוהר. אומרים, הסביבה עושה. במקום שיש כך וכך, הרי בא כך וכך, אבל יש נפשות, שלא תדענה את הסביבה. דבורה בודאי לא ידעה את הסביבה, ותגדל כפרח במדבר. סלחו לי על אשר הלכתי בין המליצים, ובזה באתי להפרזה וללא אמת. ובאמת הכנוי מדבר לגבי בית הוריה, למרות שחר הזפת וכל גסות העבודה, היא הפרזה. בית שמתפללים בו בבקר ביחידות ובערב קוראים בו את שמע, אינו עוד מדבר. גם יום השבת, שהֵדו עולה ממכסה לבן פרוש על השלחן, אינו גדל עוד במדבר, ושמחת יום־טוב גם כן אינה בת המדבר. אלה הם הקוים הדקים מחיי האב אל חיי הבת, והשאר יבוא מאלהים ומתנת ידו הרחבה. — — —

הרגיש שמעון אלעזר, שצר המקום בבית לדבורה, ושלא טוב לה להיות תמיד בין החביתים של זפת והקערות המלאות זפת ולשמוע תמיד אל קולות האכרים הבאים לקנות, ושלפעמים המה מביאים גם שוה כסף: ביצים, אבטיחים וגם דבר מן החי כעופות

הלשון" לחיים צבי לערנער. ותהי למשה המהדורה הראשונה מספר המופלא הזה, וכן השניה והשלישית עם הרביעית ועד יתר לא בא. — וילמוד את ההקדמה הראשונה והשניה והשלישית והרביעית, וידע אותם על פה ואת הכללים והדינים גם כן ידע; הוא ידע גם לנַקד שירים בנקודות וטעמים, והיה קורא בתורה, וקולו ערב, ואותו דבר עשה אותו חביב לאנשי העיר, בעת הקריאה. אבל „המורה לשון" — כיון שהתחילו להבין טובו — עשה אותו ללא אהוב... ביום אחד החלו אנשי לדונה לרנן אבתריה דמשה; ואף על פי שרננו אחריו, אין גם אחד שבסתר לבו לא בקש לו איש כזה לחתן... והצעירים בלדונה אמנם עוד לא בקשו כזאת, אבל בקשו אותו למורה להם, למורה דרך; ויהי כל נער אשר חפץ דעת אור, החל למצוא את דרכו למחיצה הקטנה, אשר בבית שמעון אלעזר, ושם מצא את אשר בקש... בתחלה היו הבאים שמה רק מתי מספר, איש אחרי א״ש, ולא ידע אחד ממשנהו. וברוב הימים נתרבו ויבואו כבר חבורה יחדיו. המחיצה היתה כעור תחש, מועט מחזיק את המרובה, וכל צעירי לדונה, שואפי ההשכלה מצאו שם מקום, כלם נהנו מזיו „המורה לשון" ולכלם הביא משה בשיריו ובמליצותיו דעת והורחבה. כה פעלה המחיצה מיום ליום ותרכש לה נפשות. ותפח רוח חיים בנפשות, ותלמדם לחשוב ולהתבונן, לבקר מעשי אבות ולהתלוצץ גם במעשי אבות... ובאחד מן הימים הרגישה לדונה בהוש, כי לה עתה שני דורות, וכי המחיצה גנבה את לב הבנים מן האבות, וייראו לנפשם, ויחלו למאס במשה באמת, כי מצאו לנכון לדבר עליו גם רתת. בקשו ומצאו בו גם איזה קלות במנהגי דת — וברבות הימים התעוררו איזה קנאים, ויחלו גם לרדפו, ויתהפכו מאוהבים לאויבים; וכל אשר הוסיפו לשטן בו, הוסיף הוא עצמה על ידי הדור הצעיר המחזיק בו, שהרחיקו גם ללכת מרכבם, ויחלו לדבר סרה בפומבי בכל האמונות הטפלות והמנהגים הזרים באהלי הוריהם. ותהי מלחמה ארוכה בלדונה בינה ובין חניכי המחיצה, בין „המורה לשון" לחיים צבי לערנער ובין ה„שלחן ערוך" עם באר היטב...

לפני הנשואין, ואמנם שמעון אלעזר ידע ושמר את הדבר. מה שייך, טפת חלב שנפלה ליורה של בשר אוסר, כתיבת מכתבים מחתן לכלה גם כן היא אסורה, אבל אין זה דומה לזה; ובעיקר עליו להודות את השם, שהזמין לו חתן כזה, שמקנאים בו כל אנשי העיר עליו —

ולא אכחד, אמנם חידה היא, איך הצליח לשמעון אלעזר להשיג חתן כזה לבתו, שמחירו בשוק השדכנים לא פחות מה' מאות שקל כסף במזומנים, במאה וחמשים שהבטיח, ודוקא לא במזומנים. וגם אחר זה, כאשר כבר היו הנשואין בין דבורה ובין חתנה משה, וחיים הם היו אהבה ואור באותה המחיצה הצחה והרחבה, וגם נולד להם בנם הבכור. עוד אלו ואלו בלדונה שואלים ואומרים: מה תאמרו להצלחת שמעון אלעזר. חותן זפתי כזה וחתן כזה מושלם וידען. והתשובה המקובלת: שהקדוש ברוך הוא מזוג זווגים, ושאלהים עליון מזוג נשמות, היא אמנם מובנה היטב ושגורה לגבי שדוך בין בעל־בית אחד שוה לחברו במעמדו או בין נגיד ובין חברו דומה לו, אבל אינה מובנה היטב לגבי אותו חזיון שמשה קמינסקי, שהפליא לעשות בהזר, שעשה להפנקס של „חברת תומכים" ובשירו, שכתב שם, איש שיודע גם רוסית וחשבון ובכלל אדם השלם, יקח לו לאשה בת אדם פשוט ובעל־הבית החי בדוחק ולא נתן את הנדה גם אשר אמר. פשוט, חדוש גדול היה הדבר בלדונה, ופלא הוא הדבר; ועכשו שהוא פלא, הרי אנשי לדונה היו מדברים על אדות זה בכל פעם, ולהיות שמרברים, הם חוזרים ומדברים. —

וראו זה, גם משה ורעיתו דבורה מדברים יחדיו, אבל על אודות ענינים אחרים לגמרי. הם בנו להם יחד במחיצתם הקטנה עולם השכלי, שונה בתכנו מחיי העיר וממצרי העיר, ותהי המחיצה והעיר לדונה כשני עולמות שונים... בלדונה אינם אוהבים השכלה, ובמחיצה אוהבים אותה דוקא. בלדונא, קדוש התלמוד ובמחיצה היה קדוש התנ"ך... שם מחוץ לחדר משה ודבורה שררו אמונות טפלות, ופה אמונה צרופה... במלוא לדונה ובנותיה מושל כפר אחד קטן ושמו „שלחן ערוך" עם באר היטב, ובהמחיצה דבר אחר היה הנביא, ספר „מורה

בינתים.

(ספור).

I.

— יהושע־נתן לבית דוד היה אחד בין י״א אחים ולא היה המאושר שבכולם. הוא היה דל ומסכן כל ימיו, אם גם נחשב בין בני בעלי־בתים והיה שייך ל**נותנים** „קצבה״ ולא ל**המקבלים**. בית קטן שבור היה לו בקצה העיר, שכבר התפרד הטיט הלבן מדפניו ונראה בו החמר התחתון, כמו שהוא בלא לבוש. והיה שם בחדר אחד בלא חלונות מעין בית מרכולת לסובין, בבית ממכר לקדרות, ולפעמים גם לבצלים ושומים ולתפוחי אדמה. הסובין והקדרות היו ממין התדיר בחנותו ופרי האדמה היו המין שאינו תדיר; ובשניהם לא ראה ברכה מרובה, כי בכלל אין הברכה מצויה במעשי יהושע־נתן, אף על פי שאינו מן הסכלים והעצלים, ואדרבא הוא בעל שכל, ואינו עצל. ואוהב לעבוד ולחפש אחרי כל ריוח שבא בקושי ולא בקושי. אבל אינו בר־מזל, במקום שאחרים מרויחים, היא מפסיד; ואם יזדמן לו נס שירויח מה, אז יארע לו מחר היזק גמור ויפסיד גם הריוח. למשל, קרה שהיה פריון מעט ביום השוק לקדרות ומכר שבע קדרות, ארבעה קערות ושני כדים או שלשה, ואם כן מעמדו אינו רע, והנה מתגנבת בהמה בריונית של השכן הקרוב ואוכלת מן הסובין מדה שלמה, והדבר ינעם לחכה, באלו לא היתה בזה כל גנבת דעת והפסד ממון של ישראל. פעם אחת עלה לו הדבר לעשות „קניה טובה״ בקדרות מלובנות ומצורפות באש מהרבה מינים, ויעמול

מי נצח את מי? בואו ללדונה העיר עתה וכל צעיריה
בני קצוצי פאה הם, ונושאים מלבושים קצרים, ועוד דברים לא
היו ולא שמעו בנאות יעקב עד עתה, תמצאו שם.
משחרחר הזפת יצא אור. —

ללייפסיג, כדי לקנות סחורות, אז בשכבר הימים, אבל בדבר ברוינשווייג הם טוענים להד"ם! ובכלל גורלות הם דבר שאין בהם ממש, והכסף הנתן בעדם יש בו ממש. ברי ושמא, ברי עדיף! ובכן פנה את עצמו יהושע־נתן לעסק יותר מזומן, לשדכנות — ואותו דבר הוא אינו בקיר"ה, לא מעבר לים, כי אם בנטילה ממש; והוא למד מימי סרסרותו בגורלות מלאכת הדבור, ויהי יודע היטב להציע ולתאר את החתן או את הכלה בכל מיני מעלות ולהשבע על כל אלה בחייו ובחיי אשתו ובניו, ואף על פי כן, לא האמינו לו אנשי נטילה, שדרכם היה להתלוצץ עליו כולם. וכשקרה לו נס, ובאמת עלה בידו לגמור שדוך ודמי השדכנות היה הפעם עשרה רובל במזומנים, סבוט לא מעט הוא גם לאבי החתן או הכלה בעצמם, נתגלגל הדבר כך, שברגע האחרון נודע הדבר עוד לשנים שלשה שדכנים „ויתחבו בזה הענין ידיהם ורגליהם", ולקחו חלק כחלק מפרי עמלו, ויהושע־נתן היה צועק ובוכה ואין מושיע! ונוסף לפגע הזה, להפסיד מעשרה רובל חמשה או גם ששה, היתה מלכה אשתו „משלמת לו את ההזר כפלים" בקללות ובצעקות, והיתה יכולה בעצמה לקחת קדרה ולהשליך במצחו ותשבר הקערה ובמצח פצע וחבורה. וששה שבועות רצופים הלך יהושע־נתן במטלית חבושה לראשו, והיה מתלוצץ בעצמו על מזלו והיה קורא לזה „דמי השדכנות מצד השני" או „העודף" ו„היותרת". —

בכלל לא היה לו ליהושע־נתן כל סבה להסתיר את המעמד בביתו בינו ובין מלכה. אדרבא, כשבא לבית פלוני או אלמוני להציע שדוך, שבמובן פתח דבריו לפני עקרת הבית תחלה, על כוס המין והכל בדרך אגב, כאדם הבא מענין לענין, היה מספר את המעשה האחרון, שבינו ובין זוגתו, ואת הריב שהיה לו ביום השבת, ואיך אמרה לו כך וכך, והוא השיב לה כך וכך, ושבאמת תמרר לו חייו, וחייו אינם חיים. ובתוך כך נזכר, שיש לעקרת הבית בת אלמנה מאישה או גרושה, והיה מביא ראיה מן התלמוד ש„טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלתא" ויציע מעיר אחרת איזה יהושע־נתן אחר, אם גם שמו יעקב בן צבי או צבי יעקב ואינו מוכר סובין וקדרות, כי אם מלח ודגים, באופן

יהושע־נתן איזה שעות להעמידן שורות שורות זו בצד זו וזו על גבי זו; והנה בא אדון אחד לקנות אצלו חמשה סאה סובין בקניה אחת וירץ יהושע־נתן למוד' את הסובין, וכבר חשב את הריוח, שיהיה מזה סאה סאה. מה עשה הקדוש ברוך הוא? הזריק יצר הרע בהעז של יהושע־נתן בעצמו, לדלג על הקדרות ותשבר הרבה ותעשה היזק גדול, עוד יותר ממה שהרויח בהסובין; ולא די הדבר הזה. בשעה שכל בהמות דקות של בני ישראל בנטילה — כך שם המקום — פרות ורבות ומולידות, בבוא הקיץ, ודדיהם מלאים חלב, נשארה העז של יהושע־נתן עקרה ולא נפקד רחמה, ותהי אוכלת ואינה עושה...

זכרו נא, כי היה יהושע־נתן בעל בנים שלשה, לו בן אחד ושתי בנות, ובכלל, כל בית דורש הוצאות, ואם גם החיים בקמוץ ובמחסור, ועל כן היה עוזב את הפרנסות הביתיות למלכה אשתו,— (שמלבד שידעה לקללו תמיד ולמשוך בזקנו בעת ריב או גם להשליך אלונטית בראשו ולקרוא לו „שלים־מזל" „דלפן", „בעל החוטם" — ליהושע־נתן היה אמנם חוטם עקום מאד — ידעה גם לסחור במסחרי הבית, וגם כן לא בחריפות גדולה),— והיה עוסק בפרנסות סתם, שאמנם גם הן אינן מן המובחר, אבל יש להן מעלה, כי לא דרושה להן סחורה כלל... יהושע־נתן ידע משניות, פרק שני של בבא מציעא, חומש עם רש"י וגם „פסוק" עם מצודות, והיה מלמד בימיו שלשה זמנים רצופים וישלחו אליו את בניהם כל איש נטילה, שאין ידו משגת לשלם שכר למוד, ולמלמד אחר לא יכול להעיז בפניו וליהושע־נתן יכול להעיז, ותהי מהומה גדולה בביתו; נוסף להעזים הולכים על ארבע באו עוד נערים בני י"ב. הולכים על שתים, לשבור לו קדרות ולהפוך שק מלא סוביו, ו„שכר למוד" ראה „כאשר יראה איש את אזניו"...

בקש יהושע־נתן ומצא, שאין זו „תכלית" כלל, ויסגר את החדר, ויחל לסחור בגורלות לייפסיג ובריינשוויג. היושב עולמים הוא יודע, איך נתגלגלו משם לנטילה מהלך חמש מאות שנה! ואנשי נטילה הם מסופקים בכל הענין. — במציאת לייפסיג אמנם אינם יכולים לכחש, כי זאת יודע כל איש ישראל, שאבותינו היו נוסעים

יהושע־נתן. אומרים, כי גם אחיו הצעירים ממנו לימים היו מושכים באזנו ולוקחים ממנו את ששייך לו — ומי יאמר להם לא כשורה אתם עושים? ומספרים, כי ביום חתונתו, שאז הלא מדינא דישראל הוא „חתן דומה למלך" ויש לו שעה של נחת רוח, קרה הדבר, שנטרפה באמצע ה„מרק של זהב" וכל הסעודה על ידי עצם שבורה אומללה, שנמצאה, ונתערבו כל העופות ונבשלו יחד, ואבי מלכה גם כן לא היה עשיר גדול, כמובן, ותהפך המשתה לאבל; ואז באו אנשים ויגנבו גם את הטלית שלו החדשה, כדי שיקוים בתר עניא אזלא עניותא. משטרים טובים בהנהגת העולם! מה תחשבו אחי?

ועוד אסון אחד, אם גם בדרך אי־ישר, קרה ליהושע־נתן, וזה חפץ אני לספר לקוראים בדיוק נמרץ, כי ממנו היו תוצאות לעזיבת מלכה את עקת החיים שהיתה לה למנה, עוד בחצי ימיה, אם אמנם גם זה בא בדרך אי־ישר.

II.

פעם אחת בא „רבי" זר לעיר נטילה, והוא עוד לא היה שם מימיו ולא ידע מוצאיה ומבואיה, ויהי דרוש לו מלבד משמשיו הארבעה, שבאו עמו, עוד משמש אחד מהעיר גופא. ויפול הגורל באושפיזו, שהתאכסן שם, על יהושע־נתן, שכמי שה־יה מלמד, סרסור בגורלות, ועתה שדכן ובא בין הבריות, מסוגל ברב לשרות כמו זו. — וימהרו להריצו לפני הרבי, ולא מצאו את „השלים־מזל" בביתו. —

הדבר היה בערב שבת בבקר, ויהושע־נתן הוא תמיד בשעות האלה בביתו, כי אז הוא היה בבחינת „משמשת" ממש, ועליו היה לעזור בהכנת־השבת, בכל העבודות הקשות ולקבל על ראשו גם את המטרת הקללות, שבעת בהלה כזו היא מצויה גם בבתים, שבכל ימות השבוע בהם „שלום ושלוה". ואותו בקר, כמו להכעים, נזדמן הדבר, כי מלכה בעצמה נתנה לו רשות ללכת הכפרה, כי אמרו שיש שם „קניה טובה" מתפוחי אדמה, והדבר „מציאה" ממש — וסוף דבר היה, כי במעון הרבי

בזה נמשכו חייו; ומלבד הכוסות של חמין, שהיה שותה מחוץ לביתו, והרי יש בזה גם נצוץ אור, היו חייו באמת מרים וקשים, וביותר, כי מלכה „היתה מלכה" מיום הראשון אחרי הנשואין עד עתה „ונשארה נאמנה לטבעה". ואם נסה אדם לומר: יהושע־נתן, הלא יש לך אשה מרשעת; ולמה לא תפטר ממנה? היה גורר במצחו וברקתו והיה משיב: מה שייך, מרשעת. כל הנשים, שיש להן בעל עשיר כמוני ו„מונחות כל ימיהן תשע אמות באדמה", הן צועקות חמס ללחם ו„ממלחות" הן את טענותיהן באיזו קללות כצורך. ולפעמים היה מתפלסף ומשיב סתם: הגיהנם אינו גן־עדן, חיי בודאי אינם גן־עדן, אבל מה בכך, לו רק יעזור לי השם להרויח בחודש זה — מה, כל זה בחיוב, כלומר, לזכות את מלכה או להשיא את הדבר. התחילו אחרים מן הצד השני: יהושע־נתן לא טובות אנו שומעים עליך, לנו נאמר, כי מלכה אינה אשמה כלל ושאתה אשם וכו', היה שופך עליה על חמתה והתחיל לסדר את חטאיה, מיום שהכיר אותה עד הנה ולחשוב כרוכלא מעשיה, שעשתה ביום זה ושעה פלונית וב„סדר" פלוני. מה שייך, לבן אדם מישראל יש אשה רעה, והוא, או כובש פניו בקרקע ומקבל עליו את הדין, או מטיח דבריו כלפי שמיא, הכל לפי הזמן, רגש השעה והשואל. יהושע־נתן לא היה בזה שונה מאדם אחר במזל כזה. ואם נעיין היטב בדרכו, בחר לו בכלל נתיב הזה: לפני נשים ובמסבת נשים, כלומר, בעת הצעת נכבדות לבניהן או לבנותיהן, היה מדבר כ נ ג ד מלכה ורוע מזלו, ואולי כדי לעורר רחמים עליו ולרכך את הלב ל„עשיית השדוך"; ובמסבת אנשים היה אוהב ל כ ס ו ת על הדבר, ואולי על ידי הרגש, שלא להתראות כאיש בשמלת אשה, כלומר, איש שאשתו מושלת עליו. — —

ל"ד שנה כבר עברו על יהושע־נתן, י"ז שנה מעת „רחיים בצוארו" עם מלכה וי"ג שנה קודם לזה בתור „בחור", ואז גם בן לא ראה רב „ברכה"... ואם נצרף אלה לאלה. נצרף אמו החורגת הרעה בבית אביו, שהיתה „תולשת את שערו" עם מלכה ירשתה בזה בזקנו, ונחשוב עניות בית אביו עם עניותו בעצמו, נמצא, כי לא היה לו „יום מנוחה" מימיו, ושבאמת לא בר מזלא הוא

יהושע־נתן ומלכה היה ל„שבת חזון״... המה אכלו, כאשר יאמר ביהודית, איש את בשר רעהו. פשוט גדול הכאב מאד בשניהם גם יחד. אלהים ממרום, מדוע על האנשים ההם לא חמלת!

אבל הסו! עוד יבוא מר מזה. מלכה היתה זה איזה שנים מוכת־לב; והיא לא דרשה ברופא „ולא עשתה מאומה״, החיים גם מבלעדי זה לא מתוקים הם. ומשבת זה, יותר נכון מערב שבת זה, עוד הוסיף הלב לכאוב. כמובן נצטרפה גם איזה הצטננות; וכעבור זמן קצר, והיא כבר שמרה כל יום ממחציתו ואילך את מטתה, והחובש כבר בא פעם ועוד פעם, ויתן לה איזה סמים לשתות, לא הספיקה לשתות את הבקבוק עד גמירא, עד שהתישבה בדבר והניחה ליהושע־נתן את הסובין ואת הקדרות ואת כל מסחריו „מלאים רוחים״ ואת שלשת הבנים בפניהם הדלים והירוקים ותלך עם נשמתה השמימה. והגוף בן שלשים ושש— כשש שנים היו שנות מלכה יתרים מיהושע־נתן בעלה — נשאר מונח על המטה השבורה, לתמהון לב יהושע־נתן, שלא פלל את הדבר הזה, ויהי כנדהם...

יום מעונן היה וגשם, והיו בכיות גדולות ורעש גדול בכל שכנת הרחוב, ובאו נשים לספדה למלכה ולבכותה, ואחר כך היתה ה„טהרה״ וה„קבורה״ וה„קדיש״ הראשון של היתום. וכשוב הכל מן הלויה נתפרדו העבים, ותצא השמש ליבש את האדמה, כמו להכעיס.

והנה החלו ימי „השבעה״ ואנשים באים לנחם את יהושע־נתן ודברו על דבר המתה אם הבנים ויספרו בשבחה כנהוג, וגם יהושע־נתן התאנח פעם בפעם—. ובאמת לחיות י״ז שנה רצופות עם נפש אחת בימי שלום וריב, בקיץ וחרף ולהיות רגיל לישב תמיד עם אותה הנפש אצל שלחן אחד ולדאוג ביחד, ולהתקוטט ביחד, ואחר כך לאבד את הנפש הזאת לעולמים, שלא לראותה עוד ושלא יכול לדבר עמה עוד; ושבפתחו את הדלת, המובילה לבית המבשלות ויקרא מלכה אפילו עשרים פעמים, אינה שומעת עוד ואינה באה עוד לקול הקריאה, ולמחר גם כן אינה

לא רצו לחכות על יהושע נתן ובראותם שלא בא, מצאו להם מין בן אדם אחר, והיה כהפסד בידים, שנגרם מהעדרתו, עד שמונה רובל או יותר; וגם את הפוחי האדמה לא קנה יהושע נתן, כי בראות האכר אותו צועד על סף ביתו רם לבו, ובקש במחירם שלשה מונים. לך טעון עם נכרי עקש! אין מזל לבר ישראל, וליהושע נתן באמת לא היה מזל. תחת לשוב הביתה חכף, ולו עשה כזה, כי אולי עוד השיגו אותו שליחי הרבי, הלך יהושע נתן אל נכרי משנהו ואל השלישי ואל הרביעי, ומכלם יצא בידים ריקנות בלא קניה. וכדי שיהיה לו „שכר הליכה" שלם קפץ עליו עוד כלב רשע ויקרע על לא חמס את שולי בגדו, וישב יהושע־נתן בצהרים לביתו בלא קניה, בבגד קרוע ובפחי נפש...

ובבואו ביתה המבש̇ת ועמד כעני בפתח, וכבר חשב לו בדרך הרצאת דברים, מצא את מלכה „רתוחה", מרוב כעס ונחל קללותיה שוטף עליו בזעם נורא. רק בקושי עלה לו לדעת, מה שנולד בינתים, וכשמעו את המעשה בהרבי, התחלחל גם הוא ויגז את שערות ראשו, והכאב היה עצום מאד עצום... הוא הרגיש פתאום, כי לא רק אבד דמי השֵרות הרב, כי אם אבד דבר, שהיה יכול לסבב סבות וסבות לסבות, שכל מצבו אולי קבל צורה אחרת ושנוי נמרץ... להיות חמשה ימים סמוך לרבי ולהיות בעין מתַוֵך ויועץ סתר ומתערב בענינים רבים ולומר דעתו בענינים רבים, ובכלל לבוא בבתים ולדעת ממשמשי הרבי מבתים אחרים, שבערים אחרות, ולבוא על ידי זה לרעיונות־קשור של שדוכים חדשים ועוד ועוד, זה דבר שלא יקרה פעמים בחיים; וזאת הפעם, שנפל דבר כזה בחלקו, הנה „נשאהו הרוח" ללכת לכפר, דבר שהיה יכול לעשות היטב אתמול, ביום החמישי או גם ביום הראשון. בקצרה, הוא הצדיק עליו גזר דינה של מלכה עד גמירא, ויהי עומד כאיש נבהל ונבעת עד תהום הנפש!

ומלכה לא נחה ולא שקטה כל היום. כל העולם היה מאוס בעיניה על ידי האסון הזה; וגם יהושע־נתן התאבל מאד, אם גם לא אמר עוד דבר. ביום השבת היו צהלה ורנה בנטילה, כנהוג כי ישבות רבי בְעיר, והשבת הזה היה גם שבת מברכים, אבל אצל

בפעם הראשונה ללב האנשים האלה הלובשים פוזמקאות תמיד ברגליהם ולא מגואלים בפסולת השק. אתה ה', הנך יודע דרכי לב האדם.

יהושע־נתן היה לבוש תמיד בגדים ישנים קרועים ומטולאים, הכל לפי הזמן והמקום. בכלל לא היה מקפיד, אם שולי מעילו הארוך היו נושאים עליהם זר של רפש מבחוץ מימי הגשמים, או כי נדבק בהם בכלל איזה סחי ומאיס, נוצות סתם מהכר למראשותיו או גם קטניות ומרק על שפמו ועל זקנו, למרות ה„מים האחרונים". ומעשה שטן, דוקא בימים האלה, וביותר מאז כבדהו הנגיד של בי־דואר בנחום־אבלים, כאמור לעיל, התחיל הדבר לנקר בו, וכשהיה משכים בבקר, התחיל למשמש במלבושיו ולהרחיק מהם כל דבק, ובכלל, בשביל שהיו הימים האלה ימי פנאי בסגירת בית ממכר שלו, היה משתמש בשעת הכושר, בין בקור לבקור לסַדֵר מעט את הכלים בביתו ולנקות דברים שעלו בהם חלודה. בדברו עתה אל בניו היתומים, התרגל להמשיך מעט בדבורו ולא להיות פחזן ומהיר במליו. בקצרה, במשך שבעת הימים, שבהם החי יתן אל לבו, והוא גם היה מסתכל לפנות ערב בהתאסף „מנין" בביתו — וגם זה הוסיף לו איזה עצמה — במדרש איכה ובדברי ירמיהו, והתורנים שבהמנין היו מדברים דברים כבושים, הכל כמו שנהוג בחללו של אֶבל, נעשה בלבו של יהושע־נתן איזה שנוי בבגדיו ובביתו ובדבורו. וכשכלה היום האחרון והלך אל הקלויז להתפלל וסבבוהו אנשים, שלא באו לנחמו, לשאול אותו לשלום היתומים ולסבת מחלת אשתו, והיה עומד בפנה ומסביבו איזה עגול, רחב לבו באמת ויאמר לנפשו. המתן יהושע־נתן, אינך מאלה שמחיר עשרה מהם פרוטה, כמו שחשבת בעצמך עד הנה.

III.

רק בקושי גדול חכה, עד כי יעברו ימי השלשים, כי זאת הפעם חרה לו הדבר, על אשר הוא הולך „כפרא־אדם" בלא גזיזת השער כמעט שנה תמימה, וביום השלשים ואחד הלך לסַפָּר

באה, וגם למחרתים, באמת זה הכל לאו דבר קטן הוא. והקורא יבין היטב ללב יהושע־נתן. והדבר האחד המרגיע מעט במועקת הצללים האלה הוא רק „נחום־אבלים", ומקצת הרמת הלב שבדבר, להרגיש את עצמו איזה ימים מעין מרכז מעט. — צאו ולמדו, מי בקר את יהושע־נתן הדל בביתו מימיו אפילו בימים טובים? מי דפק על פתחו? ועתה הדלת נפתחה בכל פעם, ובאים אנשים לנחמו, בא גם הרב דמתא והשו"ב דמתא והחזן; באים בעלי־בתים וגם נגיד אחד מחזיק הבי־דואר, היושב לא הרחק ממנו, ולמי הם באים? אל יהושע־נתן הם באים ועל ספסליו המה יושבים. הוא יושב על השק הפרוש על הארץ. בלא נעילת הסנדל כדין, והם מנחמים אותו, ומדברים עמו בקול רחם. והוא העיקר עתה. —

ודבר אחד שכחתי. ביום הראשון של ימי ה„שבעה". כאשר היה עליו, על יהושע־נתן לחלץ מנעליו, נזכר לשממון לבו, כי אין לו פוזמקאות כלל, ושהוא כורך את רגלו רק במטליות ישנות, ולפעמים גם בחתיכת שק. אבל אז, בשאר הימים כשהוא נועל את מנעליו הגדולים, מאי איכפת לבני עלמא, מה שם מונח מתחת העור הקשה העב; אבל עכשו, לישב במטליות מכורכות על הרגלים ולהתראות כך לפני אנשים הבאים אליו, זה כבר דבר שאכפית לו, ויהי תוהה שעה אחת, מבלי ידע מה לעשות. לפתע ראה את צרור המפתחות, שהיו מונחים עתה, מעת עזבה אותם מלכה השרתי כיתומים, לאנחות ויקח אותם בידו וימשש בהם, וישאר תלוי באצבעו המפתח לארגז מלכה, ומבלי משים שם אותו בחור הארגז, ויסובב אותו, וכאשר הרים את המכסה לרגע, רק לרגע, למען יראה, אם שמו הכל בתוכו, או דבר אחר הסבתו לפתוח, הוא בעצמו לא ידע את הסבה, מדוע הוא פותח את הארגז? נזדמן הדבר, שהיו מונחים שם אז פוזמקאות של המתה, אשר טותה אותם מצמר גפן. וכיון שהיו מונחים לקחם יהושע־נתן בידו; וכיון שהיו בידו, שם אותם ברגליו גם כן מבלי משים, ויך לבו מאד על הדבר הזה. אבל בישבו על הארץ והסתכל בהלובן שברגליו, דבר שלא ראה כמוהו מימיו, התחיל להרגיש רגש עצבון וגאות גם יחד, והיה מבין

נוגע לי כל הדבר? לכו לעזאזל עם כל דבריכם לבטלה, מי אמר לכם, שרוצה אני לישא אשה, עוד יש לי עת להמתין, האמנם? מלה במלה השיב להם, כאשר השיבוהו אותו אלף פעמים ואחת; ומאותו דבר, כי עתה באים אליו ומבקשים דבר ממנו, מבקשים אותו ממש, כמו שבקש מאחרים, היתה לו נחת רוח גדולה מאד. ובדיעבד התחיל לצייר לו בעצמו את המיני נכבדות שהיו נראים לו... זוכר הוא, כי בבואו לשמעון זרחי העשיר להציע שדוך בעד בתו, ראה שם אומנת מניקה את בנו הקטן, כי חלתה אשתו ולהאומנת היו פנים יפות ותיטב בעיניו, ולולא התבייש, כי אז לקח אותה לאשה בלי נדה כלל... היו לו ליהושע־נתן עוד דמיונות... אבל העיקר, הוא עתה אדם בעל הנפש ובחירה; אם רוצה, אז שומע הוא את הנכבדות שמציעים לו, ושואל על כל הפרטים, ואם אינו רוצה, אינו שומע כלל ומשיב: יהושע־נתן אינו סכל, כמו שאתם חושבים, ואותו לא תרמו.

והנה יש ליהושע־נתן „עת" עתה, והוא גם בעל בית ועליו לפקח על צרכי הבית ולתקנו; הוא שוכר ערלית בעד ארבעים פרוטות ליום לטוח את הבית בחמר, קרא לקרובה אחרת פשוטה לנקות את החלונות, לשפשף את הכלים, המזגג בא והסיר את דבקי הנייר מהחלונות השבורות ויביא זכוכיות במקומם. פשוט בביתו של יהושע־נתן עתה, כמו מכינים את עצמם לביאת איזה רבי. וקשור הדברים ברעיונו איני צריך לומר.

ומעשה שטן הצליח, כי דוקא בימים ההם היה הפדיון אצלו בין בהקדרות ובין בהסובים לא רע. כמו „מן השמים" בא נכרי אחד פתאום וימכור ליהושע־נתן ששה שקים זרענים כמעט בחצי חנם. הוא האכיל והלביש את יתומיו; ולו בעצמו אמנם לא השיגה ידו לקנות בגד חדש, אבל היא נמנה וגמר להחל ללבוש בגד השבת שלו בימות החול, ואם התלוצצה עליו בזה „החברה הלבנה" של הקלויז, שם עצמו כחרש. — בעצם מצא הוא את הרעיון בריא ונבון, כי לא יאה ולא נאה ללכת בימים כאלה לבוש „כאיש מחזר על הפתחים". ובכלל לו עתה תקוה, שירויח גם לעתיד, והוא גם מסלסל בפאותיו, והוא, אם תמצא לומר, הלא בעל הבית נכבד; ב„שבנות" אינו יושב, יש לו איזה מעמד, היא גם

ויגז את שערות ראשו, ויסרג את זקנו על ידו, ובכל משך החצי שעה, שהיה יושב על הכסא והספר הקיפו בסנור לבן ויעשה את מלאכתו בו, הרגיש רגש של ישות, שנעמה לו. ובשלמו את ההון הרב חמשה פרוטות ועזב את בית הספר ובא החוצה, היה לו כאלו הולך הפעם יותר קוממיות וגדל אמה.—

בכל משך השלשים עשה בבדק הבית בצנעה, סדר את הכלים, את הדברים בהארגזים, סדר את הקדרות ואת השקים, קרא לסנדלר לתקן מנעליו, וחנך את היתומים לסדר ולמשטר ולמדם „מדת דרך ארץ", ואיך לדבר עם אנשים, כמו זאת הפעם נקרבו אל לבו. גם הוא התלמד להשתמש במטפחת האף ולא בשולי בגדו... בקצרה, הוא הרגיש את עצמו לאדם, שעליו מוטלת יותר אחריות מבתחלה; ובכלל בא העת, להסתגל לאיזו שלמות. — איזו „קרובה" הכינה לו במשך הימים ההם את המאכלים, ודבורו היה עמה בנחת ולפעמים, כאשר שכח את עצמו לרגע והשמש זרח והשליך קויו אל הבית, „עשה" גם איזה הלצה קטנה. מה שייך, בני אדם צריכים לקבל עליהם גזר־דין ממרום בלא שבירת הלב, וכי אני עשיתי את מזלי? היה אומר. והנה הבן הבכור אומר בכל יום „קדיש" בנפש חפצה והעניה בהייה פה עלי אדמות, בודאי יש לה איזה נחת רוח בשם, יושבת היא עתה חפשה מבית המבשלות ומבית הממכר — השם יתברך רק יעזור לו לגדל את היתומים בטוב ושלא יגרמו שום חרפה חס ושלום, לזו שילדה אותם. לפתע נזדרקה במוחו מחשבת פגול, כי הלא יהיה צריך ל„בעלת הבית" בבית וגם שומרת את הילדים; אבל לא נתן את זה הרעיון להתישב כלו בקרבו. ולכאורה אמר בלבו אחר כך, אולי באמת הרעיון רעיון, מה שייך איש בלא אשה, ומה יאמרו הבריות? ובאמת עליו לחשוב בדבר, מה יפסיד? לעת עתה רק יחשוב בזה.—

פלא הדבר, בו ביום, כאלו קנוניא היתה בזה מן שמיא, באו אליו מתחריו יקיל שמרילים ובן־ציון נחמן׳ס וישראל יצים, ויתחילו לדבר עמו על אדות ענין כזה ולהציע לו נכבדות... בודאי העמיד את עצמו יהושע־נתן כחרש וישיב: בע! שמע! מה

בשרוך אחד את הנתח האחרון מפיו", **לא היה עוד שונאו; הוא** סולח לכל אלה שחטאו לו ושיש לו בלבו איזה טינא עליהם; והוא באמת עושה שלום עם ה' ועם בני אדם.

בכל יום ויום השכים להקלויז ויעמוד על מקומו ויתפלל בניחותא כאיש היודע את ערכו. הוא השליך מעליו את כל הדאגות, אדרבא טוב לאדם לקוות וכן כתוב בהסדור, וגם הסדור שלו אינו עתה המעוך והישן, כי אם סדור בית־יעקב עם נהורא מעליא, אשר לקח בימי „השבעה" מאת דודו. מה יחסר לאדם עוד? —

IV.

היה יום השבת, יום שלכל בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם „נשמה יתרה" וכל שלות יום קדשו. יהושע־נתן כבר התעצם בטוב במצבו החדש לבדו, והיה הוא המלך והמלכה כאחת וקיים עם היתומים מצות עונג שבת. הוא קנה אצל טבח רגל כבש, ודגים קטנים מצא בשוק וגם יין לקדוש הכין ויאכלו וישבעו. יום יפה היה בימי הקיץ וילכו צעירי ישראל וגם שלא מן הצעירים לטיל ברחוב הגדול אחרי הצהרים, ויקח יהושע־נתן את שלשה יתומיו בידו, וכולם רחצו למשעי ונראה בחוש, כי יש עליהם עין צופיה. — והוא חגר את חגורו של שבת. בהפוזמקאות כיון דדש דש, והיה נושא עתה עליהם מנעלים קצרים. שלא כסו אותם רק עד כדי שלישם, וילך לטייל גם הוא, כלומר להוביל את בניו בפעם הראשונה בימי חייו בחוץ . . . הבכור הלך לפנים, והבנות נהל אחת מימינו ואחת משמאלו, הכל בהבת אב ובאיזה מלים בינתים להבכור, כי לא ירחיק ללכת. באו נשים צדקניות שכנות ויחליקו לחיי יתומים בידן ויאמרו, כי פניהם טובים. אנשים עמדו, בהפגשם עמו, וישאלו לשלומו בכבוד; והוא צועד לאטו ורחשי לבו כאיש שיש לו מאתים מנה ובין הנגידים הוא נמנה עתה. רגעי אושר היה לו הטיול הזה, ובעברו לפני הגביר דמתא יחזקאל קצנלסון, שעמד על יד שערו והביט בהעוברים ושבים בגאוה ורמז ליהושע־נתן שיגש אליו, ודבר עמו כרבע שעה, אז היה אשרו למעלה

מקצת תורני, ולראיה יושב הוא עתה פעמים אל החלון ו„מסתכל בספר״, דבר שעשה עד עתה רק פעם אחת ביובל. אימתי היתה לו מנוחת־ראש לישב ולקרוא בספר? אבל הוא אדון לעצמו. היא הפקיד ומצוה בכל עניני הבית, ולולא חוטמו העקום מעט, היה באמת אדם השלם. אך מי ישאל לדבר קטן כזה? ולכאורה גם זה הוא אלמן בר־מעלה, שיש לו רק בנים שלשה ולא ששה או גם שבעה. הוא בקש ומצא, כי האשה אשר תבוא בגורלו תעשה, כמו שיאמר, שדוך לא רע. ול״ד שנה גם כן אינן זקנה מופלגת, מה תאמרו אתם, קוראי.

ככה חי בצל שלותו, ויהושע־נתן כמו התחדש באמת, וגם בנטילה העיר אמרו, כי לא יכירו אותו עוד ושרוח חדש בא בקרבו.— וכשבא עתה לבית הגון להציע שדוך, כי סוף כל סוף לא יכול לדגיח את פרנסתו, והוא מלובש כבן־אדם ואינו בהול בדבריו, השיבה לו גברת הבית כהלכה: ומתי תאמר אתה לישא נתן? והעמידה פנים, כאלו דואגת היא באמת לעתידותיו, אבל בעצם האמינה לו עתה ביותר, מאשר היה עד הנה; ובעזבו את הבית, אמרה האשה לבעלה, אולי דברים בגו בהצעת יהושע־נתן לבתנו. נשאל ונתעסק בדבר. העיקר, שהיה חשוב עתה ל„מרא דעובדא״ והעמידו את הדבר על חזקתו, שעתה לא ירמה כל כך ולא ידבר שקר גמור, אחרי שאינו רוצה, שירמו אותו וישקרו לו; ובכן נתעלה במעלות השדכנות ממדרגה ששית או שביעית, שעמד עד עתה, למדרגה שניה ויפסע ארבע או חמש מעלות במצבו החברותי בפעם אחת, ואותו דבר הרגיש יהישע־נתן היטב ושמח על הדבר.

יהושע־נתן היה תמיד מלא חמה על אנשי נטילה וחשב אותם לחייבים במצבו הרע והמדוכה, ובכלל לאנשים בני בלי כשרון רב בחיים ובקר אותם בלבבו בקרת קשה בלי רחם, אבל עכשו התחיל לראות, שאין הדבר כן ושהרבה מהם חשובים באמת וגם נגידים באמת. בכלל נשתנה יחוסו לבריות לגמרי, ולבו היה בלי טפה מרה כלל, כי אם אדרבא נושא עליו חותם הרכות ואפילו אויבו בנפש, יעקב־קע ירחמיאל, „שלקח ממנו

במדרגה שניה, כי אם ממדרגה המישית או ששית, והפוזמקאות, הפוזמקאות של ימי שבתו בחייו, כבר פשט וכורך רגליו במטליות — איני צריך לומר, שאת בגדי השבת אינו נושא עוד בחול, מה שייך, בן־אדם מישראל אינו פריץ, ו„הראש מוכה", מוכה כל הימים...

ומלכה זו גם כן ילדה לו שלשה בנים, ואחר כך נודע שהיא, שכל מעלתה היתה, שלא היו לה בנים, היתה אמנם אֵם בנים שנים, מבעלה הראשון שגרו מעט אצל דודה לשעה; ובאחד הימים באו גם הביתה יהושע־נתן, ויהיו שמונה פיות מ„שלי ושלך ובשותפות" לסעודה שאינה מספקת... והעניות עוד גדלה, והקללות עוד רבו וגם „הבאות", הכל כמקודם.

פשוט, יהושע־נתן מתהלך כצל עלי אדמות, בלי לחלוחית של חיים. ואם לחשך אדם לאמר, שיהושע־נתן לא חי מימיו. אנוס אנכי לגלות לו סוד, כי בפנים לבבו של גבור ספורנו אין הדבר כן. הוא יודע בצר לו, שלא תמיד היה העיל כל כך קשה, בלי הרף ושגם הוא ראה חיים ומנוחה פעם אחת בעולמו, והדברים היו — למה נכחד? — באותם שלשה הירחים שהיה אלמן, הימים שבין מלכה למלכה. — — — —

מן השעור. רגש נעלה כזה לא היה לו כל הימים אשר הוא חי, פשוט, יהושע־נתן ראה הנה את עולמו בחייו. — — —

ומי פלל לו עתה בעת רגשי התרוממות שלו, מה שיקרה לו ויאתה לו ממחרת היום... הוא נסע ביום הראשון לעיר מ־ינה הקרובה, אם תרצו על דבר איזו קניה ואם תרצו על דבר איזה שדוך עם אלמנה בדרך אגב. הוא היה מתון מאד בשדוכים ועל כל דבר, אשר הציעו לו, חשב מאה פעמים ואחת, מה שייך, וכי אלמן נכבד כמוהו „יתן את עצמו בחנם". אבל באותו שדוך היה, כמו חטפו אותו איזה אנשים והעמידו אותו תחת החופה. הוא בקש לומר ל א, ויאמר ה ן. הוא הוציא להוצאת הנסיעה כשבעים פרוטות ולא רצה להפסיד הוצאות הנסיעה. לכאורה כל הדבר לו לא לרצון, אחרי שהאלמנה, אשר ראה, לא מצאה חן בעיניו כלל וכלל, אבל החזן כבר מסדר את הקדושין, פשוט כמו בהלה! בודאי דקרו אותו במחטים, כנהוג לשם התול! אבל הוא ידע, כי אין זה התול כלל... בקצרה, יהושע־נתן כבר הוא בעל אשה זרה, שלפני שעה עוד לא ידעה, והיא אומרת, לו הזר, אתה בלשון נוכח; ובשובו ממחרת העירה נטילה לבדו, כי האשה עוד היתה צריכה להכין חפציה והבטיחה לבוא אחריו לעירו בעוד שלשה ימים, לא צעד על סף ביתו כחתן אחרי חופתו, כי אם כאבל... ממש היה לו הרגש, כאיש שטבעה פתאום ספינתו בים...

למה אאריך? יהושע־נתן כבר „מונח עוד הפעם תשעאמות בארץ", כמו שאומרים הבריות. האשה החדשה מעיר ט ר י נ ה באה ותקח את מקום הראשונה, וטבעה ממש כהראשונה בלא הבדל כלל... בקצור, לא השתנה דבר בחיי יהושע־נתן, המסחרים דחוקים כמקודם והקללות והריבות „שבבית הם גם כן שבו כמקודם"... וראו זו, הראשונה היה שמה מלכה והשניה גם כן שמה מלכה, הראשונה ידעה ליסר אותו בקללותיה על כל דבר ועל כל מאורע, והשניה „הבינה" גם כן את זה היטב, ובאותו נוסח הישן ובאותה הרמת קול, ובאותה זריקת האלונטית ממש, כמו אחיות הנה, אחיות לצרה יחד... ויהושע־נתן שוב אינו עוד שדכן

ובלי מנוחה רק בימי השבת; וגם אז היה ישן לרוב על מטוי הצמר או על צרורי קש ותבן, כי בינו ובין אשתו רציה לא היה יחס כלל, ולא היה לו גם מה לדבר אתה.— גם נשואי בניו עשה כלאחר יד • בכלל איש בעל מזג קר היה הלל, מסגרת מחשבתו וידיעתו את העולם צרה, ומה לו להכנים ראשו בדברים מחוץ לגבולו, אם במוצאי שבת כבר עליו להכין את עצמו לעבודתו, ולעמוד ככה על היורה כל ימות השבוע..

תֹכן־חייו האחד היו הצבעים או הצביעה והחליפות שבצביעה. ציירו לעצמכם: צמר לבן כשלג, נעשה אדום כרם, והאודם מבריק כפאתי שיש; והנה צבע התכלת כתכלת השמים ביום טהור. ושדרות שדרות מונחים צרורי־הצמר הצבועים זה בצד זה כמראה הקשת. והכל — מלאכתו, מעשי ידיו להתפאר.— ומה להלל־מנחם עוד?—

והנה באה חליפה גדולה בחייו. הוא נכנס פעם מחלקו, חלק עבודתו, לחלק השני שבבית ומצא את זוגתו שוכבת על המטה וקוראה: ראשי, ראשי! ככה נאנחה יום שלם והיום שלמחרת, וביום השלישי קראו לחובש, ויתן לה תחבשת לראשה ואיזה רפואות — ותמת,

בדבר כזה לא היה הלל רגיל, ויהי טרוד בקבורה ובה„שבעה" שבוע ימים. אחר כך חזר לחלקו האחרון וליורה שלו.. הוא אמנם לא ימצא את ארוחתו בעתה. בלילה אין מי שיבשל לו חמין ולהציע את המטה• וזה היה לו קשה מעט... בקצרה: אחרי שלשה ירחים נשא הלל אשה שניה• ושמה של זו אינו ר צ י ה, כי אם ח י ה.

בימי הנשואין היה גם כן טרוד איזה ימים. כי הן האשה חדשה בעיר, לא תדע מוצא ומבוא בבית, ועליו להראות לה כל הכלים וכל דבר שעומד על מכונו. ואחר זה אמר לחזור למלאכתו כמקודם, בלי שנוי. אבל חיה אינה רציה.—

חיה, במלואה „סָתי־חיה", היתה אשה כבת חמשים, חשוכת בנים ופניה עגולים ובריאים היא נשאה מטפחת של משי סביב לראשה. ומעיל שחור קצר תמיד עליה בצאתה

ימי קיץ בסתו.

(ציור).

ביתו הארוך של הלל־מנחם הצובע, היה מחולק לשלשה חלקים. החלק הראשי, והוא פנים הבית לצד הרחוב, היה בן חדר גדול ובו הרבה חלונות; והוא מושכר ימים רבים ל„כותב־העיר" עזריה שפּיקאָוו, שהיה מורה לנערים ונערות של בית־רבן את מלאכת הכתיבה העברית ומעט חשבון; בחלק שאחריו, התיכוני, היה חדר המטות ובית האוכל והמבשלות, ובו גר אדון הבית ואשתו רַציה, ושם הולידו בנים ובנות וישיאום, ולא אמר אדם: צר לו המקום! ובחלק האחרון בלי חלונות ובו רק חורים חורים, היו אוצרות העצים והתבן להסקה, רפת לעזים וסלים לגדולי העוף; ושם בפנה — יסוד הבית: תנור גדול עומד, ובתנור יורה גדולה של ברזל, בה שמים מים וצבעים ובשלו בהם צמר ופשתים כל הימים. על יד החלק הזה בחוץ, היו עומדים כלונסאות של עץ, עליהם מתוחים חבלים דקים, ועליהם היו שטוחים הצמר והפשתים, לנגב באור השמש. וצָבַע הלל־מנחם את הצמר בצבע אדום, ירוק, כרתי וזהב, והיה אומן במלאכתו, והיה אהוב ונודע לכל האכרים מסביב לעירו טרוצה, וימצא את לחמו באמונה, אם גם ברב עבודה...

דור ש״ם עמד כך הלל־מנחם במקום האפל למחצית, ויצבע. אחרי הקיץ בא החורף ואחרי החורף — קיץ. בניו גדלו ונשאו נשים וילדו בנים; תהפוכות רבות באו בעיר, כי בינתים היתה טרוצה להתחנה במסלת הברזל, ההולכת בכל חבל הדרומי שברוסיא האדירה, והלל־מנחם עומד וצובע, צובע בלי הרף

החול ביחידות). והזהירה לו לאמר אחרי התפלה גם מעט תהלים. ביום השבת לקחה את ה„צאינה וראינה" שלה ותקרא לפניו מספורי האבות, מאברהם ושרה, ממשה ואהרן, וגם פירשה לו פסוק מעניני דליבא... הלל בעצם החל למצוא חפץ בדברים כאלה, ובלבו הרגיש גם להמספרת לו מין רגש, שלא הרגישו מעולם לגבי רציה. עם רציה הפלונית הקודמת שלו הוליד בנים ועם זו לא הוליד; אבל עם כל זה יש לו נחת־רוח גדולה לשבת עמה, עם האשה הזאת על שלחן אחד בשבת כזו בצהרים, לשמוע מפיה דברי־תורה ומשלי־חכמים ולאכול בתוך כך תפוחים טובים, שהיא מקלפת לו וחותכת לו חתיכה חתיכה...

חיה אשתו זו קרבה אותו גם לבניו; כי בימי מנוחה וחג, קראה אותם אליה, ותתן להם ולנשיהם ולבניהם מעדנים ואגוזים, והכל ביד רחבה ובלב טוב.

הלל ספר ומנה ביום כזה, שיש לו חמשה נכדים ושבע נכדות, וכלם גדלים בכי טוב. גם בפני כלותיו ראה הפעם יותר משראה עד עתה וידע ממצב בניו יותר מאשר ידע.

כה עברו על הלל עוד עשרים שנה לשבתו עם האשה הזאת אשר הזמין לו ה', והוא אֲהֵבָהּ וימצא עמה נחת רב, ושמש החיים, אם גם אחרה לבוא, זרחה לו זרוח.

ובשהתקררה חיה ביום אחד ומתה, ותהי לה לויה גדולה והכל אומרים, כי לא היתה אשת חיל כזו בישראל, לא מצא הלל עוד חפץ לשבת לבדד בהאי עלמא ויתפלל לה': קח את נפשי. וישמע אלהים לקול תחינתו ויקראהו למקום חיה בו שוכנת... הנאהבים בחיים במותם לא נפרדו.

וימת הלל אחרי שבועים ימים, ויקבר גם הוא בכבוד, ויחלקו בניו את אשר הניח אחריו בטובה.

לרחוב. היא היתה בעיקרה יראת ה', מעט גבאית לצדקה, וגם צופיה הליכות הבית, ונותנת לו חקים חדשים...

חיה לא רצתה בשום אופן להגיש את ארוחת הצהרים להלל בעלה לבית מ'אכתו בעת טרדתו; ואנוס היה מעתה לבוא החדרה, לרחוץ ידיו ולטהרן וללבוש מעילו, (הוא היה אוכל עד עתה בלא מעיל), ולסעוד כבן־אדם. להלל לא היתה עת קבועה לעבוד, כי הוא עבד תמיד, ולפעמים עד חצות הליל. אבל חיה אמרה: לכל גבול ומועד! ולא נתנה לו לעבוד יותר מעשר שעות ביום. הלל היה מתחיל לעבוד תכף אחרי הבדלה במוצאי־שבת. וחיה אמרה: צריך אדם להוסיף מחול על הקודש; וכל העובד במוצאי־שבת, והוא אינו עני ומוכרח לכך, לא תבוא במעשי ידיו הברכה.

אבל כל אלה כאין לעומת השנוי הראשי שבא על ידה. על ידי האשה שבאה בגבולו — היא חפשה פעם בארגז הבית לסדר את החפצים ותמצא בצרור אחד שני מאות רובל במזומנים. ותבוא אל בעלה ותאמר: עשיר אתה, הלל, יותר מאשר פללתי, כל בניך נשואים והצרכים אינם מרובים, ומדוע נשכיר את החדר הגדול בפנים הבית ואנחנו יושבים צפופים? — בקצרה: עזריה שפיקאָוו אנוס היה לפנות את הבית למרות רצונו, יען הרגיש, כי בלכתו מן המקום, אשר בו חנך כשנות עשרים ויותר, יסור מעליו רוחו, וכן גם היה לו...

וחיה קראה לאומנים, והם תקנו את הבדקים ואת הרצפה, היא בעצמה שפשפה את החלונות, נשאה את רוב הכלים מהחלק השני להראשון ותציגם ביופי ובמשטר. ובבוא הלל פעם מבית־המדרש, אחרי קבלת שבת, מצא שם בראש הבית, הנרות דולקים והשלחן ערוך והאויר רחב. ופני חיה אינם כפני רציה הרזה, אשה כבודה וטובת מראה, יושבת בבית, ומלאכי השלום עומדים לימינה! —

וחיה החלה לחנך את בעלה גם בעניני עבודת ה' ותפלה. היא אמרה לו, אף על פי שהנך פשוט, הלל, ואת התורה לא למדת, עליך לדאוג מעט לעניני עולם הבא! בבקר שלחה אותו להתפלל בהשכמה בצבור, (לא כמו שהיה מתפלל עד עתה בימות

ויהי היום, והדוחק בבית אמו גדל וקרובים היו ימי חנים, ובביתם אין כל, וירא משולם ויתבונן, כי הפעם עליו להרויח מה ולעזור לאמו, ויחשוב מה לעשות, בקש ומצא...

הוא קנה בהקפה בעד חצי רובל צרור עלי-קטרת יפים מקופלים בתיבה, עלים אשר יעשנו אותם רק האצילים הפולנים ולא עם היהודים. ויודיע פעם אחת בבית המדרש בין מנחה למערב, כי את הצרור הזה יכול כל איש להשיג, אם יקנה אצלו גורל בעד פרוטה אחת ויעלה זה הצרור בגורלו. ותעופינה אליו מיד אחרי התפלה הפרוטות, ולכל נותן פרוטה נתן פסת-נייר מסומנה במספר ערבי א. ב. ג. וכן הלאה. ויתפרסם הדבר בעיר, ויקנו אצלו גורלות מכל אפסים, ומרבים הלוקחים לבוא אליו מהדור הצעיר. נערים התוכחו עם אביהם בסעודת הצהרים ויעמלו בכל מועצות פה, עדי הוציאם את הפרוטות הנחוצות לקנית גורל. והיו כאלה, שמכרו דבר-מה לרעם, למען השיג כסף לגורלות. גם נערות ועלמות קנו גורלות, אם גם רחוק מהן לעשן. באו אנשים מדלת העם ויקנו גורלות. אברכי משי קנו גורלות, גם איזה סוחרים בינונים. הגעו בעצמכם, במחיר פרוטה אחת של נחושת יכול אדם להשיג רבע ליטרא עלי-עשן יקרים, שעולים רק על שלחן אצילי ארץ!

כה עבר שבוע לקנית גורלות, ומשולם יעקב עודנו מוכר. בתחלה חפץ להוציא רק ארבע מאות גורלות; ואחרי כן חשב ומנה, ששש מאות יתרות על ארבע, ויוסיף כמספר הזה. כבר באו אחדים, והתחילו להאיץ בו להתחיל בהטלת הגורל; ואחרים קנו אצלו עשרה גורלות בבת אחת, למען ימהר דברו. שמואל בן מנחם הרצען בא ושאל: כמה יחסרו עוד למספר הגורלות, שצריכים להמכר; וכאשר הגיד לו משולם יעקב, שעוד חסרים עשרים וחמשה, פתח הלז את כיסו ויתן לו כ"ה פרוטות בעד כ"ה גורלות. וישתוממו!

וכה נתמלאה הסאה. להמוכר לא היו עוד אמתלאות לדחות את היום הגדול. והקול נשמע בכל קצוי פוטילוה: ביום

„זכה בגורל".

(שרטוט).

הבחור משולם יעקב בן שרה היה נקרא על שם אמו האלמנה, כי אביו מת בנעוריו ואמו פרנסה אותו בדוחק. — משולם היה בחור גדל הקומה ורב הכח, והוא למדן ויודע חשבון ונבון דעת, אבל עצל היה מעשות דבר־מה. הוא למד בבית הרב דמתא, ושם אצל מארי דאתריה, שביתו הוא מרכז לכל אנשי העיר, לדברי ריבות ותוך ושלום, לשאלת־עצות ובכלל לשיחות בטלות ע"ד תהלוכות העולם וצרכי העיר, שם גם מקום מכשר לבן אדם לאבד רב זמן בחייו. ולאידך גיסא: משולם היה בחור ובלתי־נשוא; ומדרך הבחורים בישראל שלא לעשות בחיים בפועל ולא לשלוח ידם במסחר. — ואם קדרת האם היתה ריקה לעתים קרובות, אכל אצל הרב, והרב מצדו מצא בו במשולם יעקב חפץ להתיעץ עמו (הוא היועץ לאחרים) על צפונותיו. וכששדך הרב את בנו לעיר רחוקה, נסע משולם יעקב עמו, ויעמוד על יד ימינו, לבל יוגו אותו בהנדן. הוא היה גם כן, להיותו מבין מעט בשפת הארץ, המְתַוֵּךְ בין הרב ובין הממשלה, כשנפגשו לפעמים מלכותא דארעא ומלכותא דרקיע יחד... בקצרה משולם־יעקב היה טפוס נודע בעיר וראש הבחורים בפטילוה הקטנה.

יצא ריקם. שוב אמרו מספר ארבע מאות יזכה בגורל, גם לו עלתה פיסה ריקה לעומתו; וגם במספר האחרון שש מאות עלה נייר ריק... ויבהלו אחדים לשמוע הכרזת המספר הזה ואמרו, כי קץ המחזה בא והגורל לא עלה.— מרימים מספר מספר וקוראים סימנו. על מצח רבים נוזלת הזיעה. איש עומד בכתף חברו, מאיזה פיות נשמעה תפלה קצרה: אלי, אלי, זַכֵּני! זכני! ופתאם וקול הקורא: מספר מאה ושבעים ושבעה ואחריו עונה השני לעומתו: זכה בגורל! זכה!

„מי הזוכה? מי? מי?" פנו כל הפנים. מביט איש איש בפתקתו, אם גם ידע היטב שמספרה אחר. קולות קוראים: מי היא? מי הוא? ומטילי הגורל בררו להקהל, כי הנה מלאכתם נגמרה. והמון נערים נשטף ללקט מהארץ את פתותי־הנייר, הנשלכות ארצה. רצים ודוחפים איש את רעהו ואלו לאלו שואלים: מי זכה? מי ומי?

ונער בישן בן שמונה עשרה יונתן בן רבקה עומד על יד העמוד ופתקא בידו. ויך אותו נער שני על שכמו לאמר: מה בידך? ויפתחה והנה שם פתקא, שמספרה מאה ושבעים ושבעה. וירם קולו ויקרא: הביטו, הביטו הנה, יונתן בן רבקה הוא, הוא! הוא! וידחפו וימשכו אותו מכל צד. „למה תעמוד כך? הראה את הפתקא, הראה!" ויחטפו ממנו את הפתקא ויתנוה לאלה שעל הבימה; הבית־דין חול, שנמנו להיות משגיחים על מהלך הדבר שיתנהג כשורה, לקחו את הפתקא ויפרשו אותה לפניהם, ויקראו בה עוד הפעם היטב, ואמנם כן בפתקת יונתן רשום המספר: מאה ושבעים ושבעה, ויקראו: כן! כן! יונתן, זה ששייך לו אותו המספר זכה בגורל והוא יונתן. ויקם הגזבר, ששמר כל העת ההיא את התיבה של עלי־קטורת במטפחת אדומה, וירם אותה ויקרא בקול: גשה הנה יונתן וקח לך אשר לפניך. ויתרגש יונתן ויהי כנדהם מרוב פחד וששון.

ומכל עבר ופנה נשמע: מזל טוב! מזל טוב! התערבה בברכה גם קנאת רבים. יונתן מוקף מכל צד וקולות הקוראים: יונתן, יונתן, מי פלל, שדוקא יונתן יזכה בזה?

השלישי לשבוע בשעה הרביעית בצהרים תוטל בגורל תיבת עלי העשן בבית המדרש העליון, ויתקבצו כמעט כל נערי העיר גדולים וקטנים, כי כבר ימי חופש היו ואין חדר נפתח, באו גם הרבה אברכים וגם אנשים שכנים, לראות במחזה הרם הזה.

והנה התחילה ההגרלה. על בימת בית המדרש, ששם קוראים בתורה, עלו ארבעה אנשים, ויעמדו שנים מימין שלחן הקריאה ושנים משמאלו ושני נערים בני שלש עשרה עומדים עליהם. ולקחו שתי מצנפות ראש ונתנו האחת להשנים מימין ואת השנית להשנים מעבר השני משמאל. בתוך המצנפת מצד ימין נתנו שש מאות פסות=נייר מגוללות; ועל כל אחת כתוב מספר הגורלות מא׳ עד שש מאות כסדרן, ויערבו אותן היטב; ולאידך, שמו בהמצנפת השמאלית חמש מאות ותשעים ותשעה פסות נייר ריק׳ת ועל אחת, רק על אחת חרטו בחרט אנוש את שתי המלים הנעימות וערבות לאזן כל איש: „זכה בגורל!״ ויערבו יחד גם את הפסות האלה.

ומסביב הבימה עומד ההמון, נער בצד נער, הקטנים עולים על השלבים ואלה על הספסלים. וכל אחד מחזיק בידו את גורלו בתקף עוז, ועיניו מביטות אל המספר ופיו חוזר עליו בדממה. עוד מעט ויחלו להרים את הגורלות ומזלו של כל אחד ואחד יגמר: אם לשבט אם לחסד...

ויקם השמש, שישב כל זמן ההכנה על הספסל אשר על הבימה, ויך בטבלאה של עץ על השלחן לאות דומיה. הכנת הלבבות! כל הנשמות עוברות כבני מרון ביום דין. מיום הוסדה פוטילוה לא היה ולא נשמע עוד חזון כזה! ויושט הנער, העומד בצד שמאל את ידו וירם פיסת נייר ויתנה לשנים האנשים העומדים על גבו. כמעשה הזה עשה הנער מצד ימין. וגללו הארבעה, שנים שנים, שתי הפתקות ויקראו אלה: מספר עשרים ושלשה! והללו קראו: ריק! ופני הנער, שבידו היה הגורל הזה, חפו וכבש ראשו בקרקע, וכה הרימו מצד זה ומצד זה גורל גורל, מספר מספר, וכלם יצאו ריקים ריקים; רבים אמרו בדעתם כי המספר שלש מאות יזכה בגורל, והנה

בגורל, שאור ההצלחה עתה עליו זורח, ובלבבה אין אותו המקשה כתמול שלשום... היא נגשה אל השלחן ותרים פניה ותאמר: יונתן, האם באמת לך היא התיבה הזאת? ואיך עלתה לך. פניו התאדמו, ותתאדם גם היא. ויצהלו האנשים העומדים מסביב ויתלחשו בקול על אדות רבקה וטוביה שעמדו בפנה ושוחחו יחד: האם לא זוג טוב הם, הביטו נא עליהם! ותעמיד רבקה פניה כנסתרת ותאמר: עוד ילדים הם. וטוביה החרוצה אמרה: יונתן מבקש נדה, ולי אין אלפים באמתחתי...

אחרי שלשה ימים כתבו את התנאים...

ונער אחד, רגליו קלות כאילה, רץ לבית אם יונתן, להגיד לה את הבשורה. ותבואנה השכנות לשמוע מה זה. את בית רבקה סבבו אנשים וידברו וישׂיחו; והשמועה התפשטה מרחוב לרחוב, מבית לבית, וכל פה מדבר ממאורעת היום, יונתן בן רבקה, זה הנער שעד עתה לא חשבוהו ולא ידעו ממנו הרבה, היה לשיחה בפי כל. ובית רבקה הנהו עתה המרכז. בכל פעם תפתח הדלת ובאים קטנים וגדולים, נשים ונערות. שכן אחד בעל רוח עוז, הרהיב בנפשו ויקח סכין ויְפַתַּח קַו סביב התיבה ויפתחנה ויעמידנה על השלחן. והכל מריחים ונועצים חוטמיהם בהעלים ואומרים. כי ריח נפלא כזה לא הריחו מעולם.

ויונתן שכבר שב לביתו, יושב על יד השלחן כחתן, ומברכים אותו ומרימים מזלו. כל הלבבות אליו נטוים ואל התיבה בת ריח ניחוח. גם בחלונות מביטים. ביתה של רבקה הוא עתה עורק־החיים שבעיר...

ומגלה אנכי לכם סוד, שהוא אמנם עיקר ספורי. יונתן זה הבישן והתמים, כאשר כבר ידעוהו קוראי, ראה מלפני הימים האלה בשכונת אמו את בתיה בת טוביה, עלמה טובת מראה ולבושה תמיד נקיים, ויחמוד אותה ויחשוב בלבבו, כי טוב היה הדבר, לו נתנה לו לכלה וארש אותה לאשה. ולרבקה אמו עיני אֵם, היא ידעה משאלות לב בנה, מבלי אשר הגיד לה, והן גם היא ראתה את בתיה היפה יום יום במעשיה ותאמר לעצמה: כלה כזו נאותה לי.

היא נסתה לדבר מזה בדרך אי־יישר, ונודע לה לבשתה ולצער לבה, כי אין נפש בתיה הולכת אחרי בנה. ואולי עוד יהפך רוחה, — נחמה את עצמה — הלא צעירה היא עוד, בת שש עשרה, ותלמוד לדעת את ערך יונתן, כי ישר הוא, ירבו ישרים כאלה בישראל!

ובתיה עמדה כל השעה ההיא בין ההמון אשר בבית והביטה על התיבה הנפלאה, ובינתים ראתה גם בפני הזוכה

THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF
NORTH CAROLINA

Presented By
DANNIE N. HEINEMAN

892.43
B612m